

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2018 - 2019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Αρήτης Μαρίας Αθανασίου Τσουκαλά

A.M. 7340011118026

«ΤΟ ΔΕΕ ΚΑΙ Η ΕΠΙΛΥΣΗ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ STATUS ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΩΝ»

Επιβλέπων Καθηγητής:

Βασίλειος Κονδύλης

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Καθηγητής κ. Χρήστος Γκόρτσος

Αναπλ. Καθηγητής κ. Βασίλειος Κονδύλης

Καθηγητής κ. Πάνος Λαζαράτος

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2019

Copyright © Αρήτη Τσουκαλά, 2019

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	6
1 ^ο ΜΕΡΟΣ: ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΕΕ ΚΑΙ ΕΛΔΑ (ΣΛΕΕ-ΣΕΕ ΚΑΙ ΕΣΔΑ) ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΝΟΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ: Η ΑΠΑΙΤΗΣΗ ΠΕΡΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ.....	10
I. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η σχέση του με τα δικαστήρια των κρατών-μελών.....	10
i. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	10
ii. Η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος.....	11
1. Ο θεσμός.....	11
2. Η υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από το εθνικό δικαστήριο.....	12
3. Οι προϋποθέσεις υποβολής προδικαστικού ερωτήματος.....	13
1. Ύπαρξη εκκρεμούς δίκης:.....	13
2. Ύπαρξη εκκρεμούς δίκης κατά την οποία ανέκυψε ζήτημα σχετικό με το ενωσιακό δίκαιο:.....	17
3. Η αναγκαιότητα της απάντησης του ΔΕΕ για την έκδοση της απόφασης του εθνικού δικαστηρίου:.....	18
iii. Ειδικά η προϋπόθεση ανεξαρτησίας του δικαστηρίου κατά το ΔΕΕ.....	19
1. Γενικά.....	19
2. Οι πτυχές της ανεξαρτησίας κατά το ΔΕΕ.....	19
iv. Ο ρόλος του εθνικού δικαστή των κρατών-μελών της Ένωσης.....	20
II. Η έννοια του «δικαστηρίου» κατά την ΕΣΔΑ, μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ.....	23
1. Το άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και ο έλεγχος που ασκεί το ΕΔΔΑ.....	23
2. Η ανεξαρτησία ως προϋπόθεση του άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, όπως ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ.....	24
1. Η εν στενή έννοια ανεξαρτησία.....	24
2. Η υποκειμενική αμεροληψία.....	26
3. Η αντικειμενική αμεροληψία.....	26
III. Το 16ο Πρωτόκολλο ΕΣΔΑ.....	27
1. Η εισαγωγή του θεσμού του προδικαστικού ερωτήματος στο ΕΔΔΑ.....	27
2. Το αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος – Σύγκριση με άρ. 267 ΣΛΕΕ.....	28
2 ^ο ΜΕΡΟΣ: Η ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ.....	29
I. Η δικαστική ανεξαρτησία στις αποφάσεις για την οργάνωση των εθνικών δικαιοδοτικών συστημάτων.....	29
i. Η υπόθεση Associação Sindical dos Juizes Portugueses (C-64/16).....	29
1. Γενικά.....	29

2.	Το πραγματικό της υπόθεσης	30
3.	Το σκεπτικό της απόφασης.....	30
4.	Το διατακτικό της απόφασης.....	34
5.	Κριτική.....	35
ii.	Η υπόθεση Carlos Escribano Vindel κατά Ministerio de Justicia (C-49/18)	35
iii.	Οι περικοπές των συντάξεων των δικαστικών μέσα από την απόφαση με αρ. 1/2018 του Ειδικού Δικαστηρίου του άρ. 88 παρ. 2 Σ στην ελληνική έννομη τάξη.....	37
iv.	Το ζήτημα της παραβίασης από την Πολωνική Δημοκρατία της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας – C-619/18 κ.α.....	38
1.	Γενικά	38
2.	Οι σχετικές διαδικαστικές και δικαστικές ενέργειες	39
3.	Τα νομικά ζητήματα	40
4.	Ειδικά ως προς την ισοβιότητα.....	43
5.	Ειδικά ως προς τη δικαστική ανεξαρτησία.....	43
6.	Ως προς τον τρόπο ανάδειξης δικαστών του ΔΕΕ.....	45
7.	Κριτική.....	47
v.	Η νομοθετική ρύθμιση της Ουγγαρίας για μείωση του ηλικιακού ορίου συνταξιοδότησης των δικαστών – υποθ. C-286/12 και András Baka κατά Ουγγαρίας.....	50
1.	Γενικά	50
2.	Η υπόθεση C-286/12, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κ. Ουγγαρίας.....	51
3.	Η απόφαση του ΕΔΔΑ András Baka κατά Ουγγαρίας.....	54
4.	Συνολική επισκόπηση των αποφάσεων	56
II.	Το ζήτημα της αναγνώρισης των αποφάσεων ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και της παράδοσης του εκζητουμένου στο κράτος του εκδίδοντος δικαστηρίου.....	57
i.	Εισαγωγικά	57
ii.	Αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.....	58
iii.	Αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης	59
iv.	Νομολογιακές αναφορές.....	61
1.	Υπόθ. Melloni, C-399/11:.....	62
2.	Υπόθ. Aranyosi και Căldăraru, C-404/15 και C-659/15	62
3.	Υποθ. Generalstaatsanwaltschaft, C-220/18:.....	63
4.	Υποθ. Minister of Justice and Equality κατά LM, C-216/18:	64
5.	Υπόθ. Minister for Justice and Equality κατά OG και PI, C-508/18 και 82/19 – Υπόθ. Minister for Justice and Equality v PF, C-509/18:	66
6.	Συνολικές παρατηρήσεις:	70

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	76
Αρθρογραφία:	76
Ελληνική:	76
Ξενόγλωσση:	77
Βιβλιογραφία:	79
Ελληνική:	79
Ξενόγλωσση:	80
ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ	81
Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)	81
Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ).....	83
Ελληνικά Δικαστήρια	84

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η δικαστική εξουσία είναι επιφορτισμένη με το βασικό καθήκον να αναχαιτίζει τις άλλες δύο πολιτειακές λειτουργίες, προκειμένου να διασφαλίζεται η ισορροπία εντός της συνταγματικής τάξης και η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών¹. Η ανεξαρτησία της, επομένως, αποτελεί όψη της αρχής της διάκρισης των εξουσιών². Σαφώς, υπάρχουν νομοθετικά προσδιορισμένα τα όρια της δράσης της κρατικής εξουσίας, ωστόσο απαιτείται η διασφάλιση ότι οι εν λόγω επιταγές τηρούνται και δεν υπάρχει υπέρβαση ή κατάχρηση εξουσίας από μέρους των κρατικών οργάνων· ακριβώς αυτό το καθήκον φέρει η δικαστική εξουσία του κάθε κράτους, η οποία ελέγχει το σεβασμό της νομιμότητας από τα κρατικά όργανα, διασφαλίζοντας το κράτος δικαίου³. Η δικαστική ανεξαρτησία δεν αποτελεί προνόμιο των δικαστών, αλλά εγγύηση υπέρ των πολιτών, ενώ, συμπλεκόμενη με την αμεροληψία του δικαστή -αφού μόνο ο ανεξάρτητος δικαστής είναι και αμερόληπτος⁴-, διασφαλίζει την εμπέδωση του κράτους δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών.

Σε ένα δημοκρατικό κράτος είναι εύλογο η αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας να είναι θεμελιώδους σημασίας μεταξύ των δημοκρατικών αξιών, αφού αποτελεί τη *sine qua non* προϋπόθεση της παροχής αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των πολιτών, προκειμένου να είναι επί της ουσίας εφικτός ο έλεγχος των άλλων δύο κρατικών λειτουργιών, ώστε να πραγματώνεται η αρχή του κράτους δικαίου, ως θεμέλιος λίθος της δημοκρατικής κοινωνίας.

Στο πεδίο της δικαιοσύνης, το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν επεμβαίνει ευθέως στα εθνικά δίκαια των κρατών-μελών, επιβάλλοντας μια συγκεκριμένη μορφή οργάνωσης της δικαστικής τους λειτουργίας, αλλά αντιθέτως τέτοιες θεσμικές εγγυήσεις πρέπει να αναζητούνται στην εκάστοτε εθνική συνταγματική τάξη⁵. Ωστόσο, στο ευρωπαϊκό δίκαιο θεμελιώνονται οι εγγυήσεις για την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων, τόσο για το λόγο ότι αυτά συνιστούν τα κοινά δικαιοδοτικά όργανα που εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, όσο και επειδή

¹ βλ. Ράικο, Δ. (2007), *Πτυχές της λειτουργικής ανεξαρτησίας του διοικητικού δικαστή (με αφορμή την υπ' αριθ. 2077-551 CD της 1ης Μαρτίου 2007 απόφαση του Συνταγματικού Συμβουλίου της Γαλλίας)*, ΕφημΔΔ 4/2007, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 514.

² Βλ. Ανδρουλάκη, Β. (2018), *Ζητήματα δικαστικής ανεξαρτησίας*, www.constitutionalism.gr - Όμιλος “Αριστόβουλος Μάνεσης”. Διαθέσιμο στο <https://www.constitutionalism.gr/ζητήματα-δικαστικής-ανεξαρτησίας/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 15.09.2019], σ. 1, Σκουρή, Β. (2018), *Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης: 30 χρόνια μετά*, www.constitutionalism.gr - Όμιλος “Αριστόβουλος Μάνεσης”. Διαθέσιμο στο <https://www.constitutionalism.gr/2017-skouris-dikaiousini/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 15.09.2019]

³ Βλ. Ράικο, ό.π., σ. 514.

⁴ Βλ. Ανδρουλάκη, ό.π., σελ. 2.

⁵ Παραδείγματος χάριν στα άρ. 87 επ. Σ. Βλ. Τριανταφύλλου, (2016), *Independence of justice. Η προσωπική ανεξαρτησία των δικαιοδοτικών οργάνων και το Δικαστήριο της ΕΕ*, Τιμητικός Τόμος Νικολάου Κ. Κλαμαρή, τομ. 1, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 1175-1184.

οι νομοθετικές εξελίξεις στο εσωτερικό των κρατών-μελών μπορούν να θίξουν την προσωπική ανεξαρτησία των οργάνων αυτών και ενδεχομένως να μην δύνανται να αντιμετωπιστούν από την ίδια την εθνική έννομη τάξη, απαιτώντας την επέμβαση της ενωσιακής⁶.

Η απαίτηση της ανεξαρτησίας της δικαστικής λειτουργίας, ως έκφανση της παροχής αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, κατοχυρώνεται τόσο στην εθνική έννομη τάξη, όσο και στον ευρωπαϊκό χώρο, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁷ και του Συμβουλίου της Ευρώπης⁸ αλλά και άλλων διεθνών συμφωνιών⁹. Στο ελληνικό Σύνταγμα, κατοχυρώνεται το δικαίωμα στο νόμιμο δικαστή (άρ. 8 Σ) και το δικαίωμα δικαστικής προστασίας (άρ. 20 παρ. 1 Σ), τα οποία βέβαια προσεγγίζονται συνδυαστικά¹⁰. Η δικαστική ανεξαρτησία διακηρύσσεται ρητά στο άρ. 87 παρ. 1 Σ, στο οποίο θεμελιώνεται η λειτουργική (άλλως ουσιαστική ή αντικειμενική) ανεξαρτησία του δικαστή, ενώ πυλώνες της αποτελούν οι προβλέψεις των άρ. 93 παρ. 4 και 87 παρ. 2 Σ, τα οποία επιβάλλουν την αποκλειστική υπακοή στο Σύνταγμα και τους νόμους και τη μη εφαρμογή νόμων που αντίκεινται στο Σύνταγμα¹¹. Η λειτουργική ανεξαρτησία αναφέρεται στη μη δέσμευση του δικαστή από οποιαδήποτε επέμβαση της νομοθετικής ή εκτελεστικής εξουσίας και στην ελευθερία διαμόρφωσης της κρίσης του χωρίς εντολές και πιέσεις, αλλά επίσης εκτείνεται και στο πεδίο εσωτερικής οργάνωσης της δικαιοσύνης, αφού επιβάλλει την απουσία οποιουδήποτε ιεραρχικού ελέγχου του ανώτερου δικαστηρίου επί του κατώτερου και των ανώτερων δικαστών επί των κατώτερων. Οι δικαστές των τελευταίων διαμορφώνουν την κρίση τους μη δεσμευόμενοι από την κρίση που έχουν εκφράσει με δικαστικές αποφάσεις οι δικαστές των ανώτερων δικαστηρίων¹². Πιο συγκεκριμένα, για τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας στο εσωτερικό του σώματος, ο δικαστής πρέπει να είναι ελεύθερος να εκφέρει την επιστημονική του άποψη και κρίση επί της ενώπιόν του υπόθεσης, με αποκλειστική αναφορά στους νόμους και το Σύνταγμα, χωρίς να δέχεται οδηγίες ούτε από τον πρόεδρο της

⁶ Βλ. Τριανταφύλλου, ό.π., σ. 1175-1184.

⁷ Βλ. ιδίως τα άρ. 47 ΧΘΔΕΕ, 19 παρ. 1 ΣΕΕ, 2 ΣΕΕ. Η συγκεκριμένη προβληματική αποτελεί το κεντρικό ζήτημα της μελέτης και θα αναλυθεί εκτενώς παρακάτω.

⁸ Βλ. ιδίως το άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Επίσης, βλ. για παράδειγμα τις Συστάσεις Νο R (94) 12 και Νο R (86) 12 της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως αναφέρονται στο Ράικο, ό.π., σ. 516. Επίσης, βλ. την έκθεση του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου των Ευρωπαϊών Δικαστών, λειτουργούν στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, σχετικά με το θέμα της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας των δικαστών στα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, διαθέσιμη εδώ <https://rm.coe.int/2017-rapport-situation-juges-etats-membres/1680786ae2> [Τελευταία Πρόσβαση: 15.09.2019], καθώς και τη Σύσταση CM/Rec (2010) 12 του συμβουλίου υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, διαθέσιμη εδώ <https://rm.coe.int/16807096c2> [Τελευταία Πρόσβαση: 15.09.2019], όπως αναφέρονται στον Ανδρουλάκη, ό.π., σ. 3.

⁹ Βλ. για παράδειγμα το άρ. 10 της Διεθνούς Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το άρ. 14 παρ. 1 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.

¹⁰ Για περαιτέρω ανάλυση, βλ. Παπανικολάου, Κ., *Το δικαίωμα στο νόμιμο δικαστή και Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας*, στο Βλαχόπουλο, Σ. (Επιμ.) (2017), *Θεμελιώδη Δικαιώματα – Ατομικά Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 709-744.

¹¹ Βλ. Σκουρή, ό.π.

¹² Βλ. Ράικο, ό.π., σ. 517, Ανδρουλάκη, ό.π., σ. 4.

σύνθεσης, ούτε από τον πρόεδρο του ανώτατου δικαστηρίου του κλάδου του, ούτε από κανέναν άλλον δικαστικό λειτουργό εν γένει. Στο ελληνικό άλλωστε σύστημα, η συνειδητή αποχή του κρίνοντος δικαστή από την προηγούμενη νομολογία των ανώτατων δικαστηρίων δεν αποτελεί πειθαρχικό παράπτωμα¹³.

Η *προσωπική* ανεξαρτησία αναφέρεται στα πρόσωπα που ενεργούν ως εκάστοτε φορείς της δικαστικής εξουσίας, αφορά το ίδιο το επαγγελματικό status των δικαστών και στοχεύει στη διασφάλιση της λειτουργικής ανεξαρτησίας τους, όπως αυτή εκτέθηκε ανωτέρω, ιδίως μέσω θέσπισης εγγυήσεων στο πεδίο του καθορισμού της θητείας, των αμοιβών, της ισόβιας κατάληψης της θέσης τους, των προαγωγών ή της επιβολής πειθαρχικών κυρώσεων¹⁴. Η προσωπική ανεξαρτησία, δηλαδή, προϋποθέτει μια ευρύτατη αυτοδιοίκηση της δικαιοσύνης, μέσω της ανάληψης διοικητικών καθηκόντων για την οργάνωσή της από τους ίδιους τους δικαστικούς λειτουργούς, χωρίς να παρεμβάλλονται φορείς της νομοθετικής και ιδίως της εκτελεστικής εξουσίας¹⁵. Η μεν πρώτη απαίτηση λειτουργικής ανεξαρτησίας συνδέεται με τη διασφάλιση της αντικειμενικότητας και αμεροληψίας του δικαστή κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του, ενώ η δεύτερη, η θεσμική, προσωπική ανεξαρτησία αφορά τον έλεγχο της «υπερσυγκέντρωσης» εξουσιών στις άλλες πολιτειακές λειτουργίες¹⁶. Άλλωστε, σημαντική είναι και η συλλογική ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, ως θεσμού, η οποία αναφέρεται στο θεσμικό ρόλο των δικαστηρίων κατά την επιτέλεση του έργου τους¹⁷. Συνεπώς, μπορεί να γίνει λόγος για δύο ευρύτερες επιταγές ανεξαρτησίας: την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστών ως οργάνων αλλά και την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης εν συνόλω· είναι αυτονόητο ότι απαιτείται η συνδρομή και των δύο στοιχείων ταυτόχρονα, προκειμένου να διασφαλιστεί η εύρυθμη λειτουργία της δικαστικής εξουσίας και κατά συνέπεια η ίδια η υπόσταση του κράτους δικαίου.

Κρίσιμο είναι το γεγονός ότι έμφαση δίνεται πάντοτε και στην εμπιστοσύνη των πολιτών στη δικαστική λειτουργία, που αποτελεί ένα από τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία ελέγχεται η πλήρωση της προϋπόθεσης της δικαστικής ανεξαρτησίας ως στοιχείου της αποτελεσματικής δικαστικής

¹³ Βλ. Ανδρουλάκη, *ό.π.*, σ. 15.

¹⁴ Βλ. Ράικο, *ό.π.*, σ. 517, Ανδρουλάκη, *ό.π.*, σ. 4. Για πληροφορίες ως προς τη διασφάλιση της προσωπικής ανεξαρτησίας στην ελληνική έννομη τάξη, βλ. Σκουρή, *ό.π.*, όπου γίνεται αναφορά στο διορισμό των δικαστών μέσω αδιάβλητου διαγωνισμού και φοίτησης στην Εθνική Σχολή Δικαστών, η λήψη αποφάσεων για την υπηρεσιακή ανέλιξη των δικαστικών λειτουργών από το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο και η λειτουργία πειθαρχικών συμβουλίων αποτελούμενων μόνο από δικαστές. Βλ. στο ίδιο και για την κριτική που έχει ασκηθεί και αφορά τον τρόπο ανάδειξης της ηγεσίας των ανώτατων δικαστηρίων βάσει του άρ. 90 παρ. 5 που απαιτεί έκδοση προεδρικού διατάγματος, κατόπιν πρότασης του Υπουργικού Συμβουλίου.

¹⁵ Βλ. Ανδρουλάκη, *ό.π.* και την εκεί αναφορά στην απόφαση ΑΠ 8/1998.

¹⁶ Βλ. Ράικο, *ό.π.*, σ. 517.

¹⁷ Βλ. Ράικο, *ό.π.*, σ. 517.

προστασίας σε μια έννομη τάξη.

Στην παρούσα μελέτη θα επιχειρηθεί η προσέγγιση της στάσης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στην αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, με έμφαση στην απαίτηση περί ανεξαρτησίας, τόσο ως περιεχόμενο του δικαιώματος σε ένδικη προστασία, όσο και ως συστατικό στοιχείο της αρχής του κράτους δικαίου. Με αφετηρία τη θέση του ΔΕΕ ως θεσμικού οργάνου της Ένωσης, επιφορτισμένου με ειδικά αναφερόμενες στις Συνθήκες δικαιοδοτικές αρμοδιότητες, θα επιχειρηθεί μια επισκόπηση της διαλογικής σχέσης του με τα δικαστήρια των κρατών-μελών, με επίκεντρο το θεσμό της προδικαστικής παραπομπής, τις προϋποθέσεις υποβολής της και την έννοια του «δικαστηρίου» κατά το ενωσιακό δίκαιο. Στη συνέχεια, ακολουθεί η προσέγγιση του ζητήματος της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου ως πτυχής του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, καθώς και γίνεται μια σύντομη αναφορά στη νέα δυνατότητα διαλόγου μεταξύ του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των ανώτατων δικαστηρίων των κρατών-μελών, προσομοιάζουσα σε αυτήν του ενωσιακού δικαίου.

Στο δεύτερο μέρος της παρούσας μελέτης επιχειρείται η παρουσίαση κάποιων κομβικών, κατά τη γνώμη της συντάκτριας, αποφάσεων του ΔΕΕ και των βασικών ζητημάτων που κλήθηκε να ερμηνεύσει, σχετικά με την ενωσιακή απαίτηση δικαστικής ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστών και δικαστηρίων. Παράλληλα, αναλύεται σύντομα απόφαση του Μισθοδικείου (άρ. 88 Σ), που προσέγγισε το ζήτημα της περικοπής των δικαστικών συντάξεων από τη σκοπιά της δικαστικής ανεξαρτησίας. Αναγκαία δε κρίθηκε η ενδεικτική παράθεση απόφασης του ΕΔΔΑ σχετικά με το ίδιο ως άνω ζήτημα και η συγκριτική αντιμετώπισή τους. Τέλος, σκόπιμη είναι και η ενδεικτική αναφορά σε αποφάσεις του ΔΕΕ που θίγουν το ζήτημα της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων των κρατών-μελών, όπου το ζήτημα της δικαστικής ανεξαρτησίας τέθηκε με αφορμή την εκτέλεση εντάλματος σύλληψης. Στις περιπτώσεις αυτές, τα προδικαστικά ερωτήματα που υποβλήθηκαν εξέφραζαν αμφιβολίες των αιτούντων κρατών-μελών ως προς το σεβασμό του δικαιώματος στην αποτελεσματική δικαστική προστασία του εκζητουμένου προσώπου, λόγω της κατά τη γνώμη τους εξάρτησης του εκδούντος το ένταλμα οργάνου, από την εκτελεστική εξουσία ή της ύπαρξης συστημικών προβλημάτων στην οργάνωση της δικαιοσύνης που δεν εξασφάλιζαν την ανεξαρτησία δικαιοδοτικού οργάνου που θα διεξήγε τη μετά την έκδοση δίκη.

1^ο ΜΕΡΟΣ: ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΕΕ ΚΑΙ ΕΛΛΑ (ΣΛΕΕ-ΣΕΕ ΚΑΙ ΕΣΔΑ) ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΝΟΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ: Η ΑΠΑΙΤΗΣΗ ΠΕΡΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ

I. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η σχέση του με τα δικαστήρια των κρατών-μελών

i. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι, σύμφωνα με το άρ. 13 ΣΕΕ, το μοναδικό θεσμικό δικαιοδοτικό όργανο της ΕΕ, ενώ, κατά το άρ. 19 ΣΕΕ, περιλαμβάνει το Δικαστήριο, το Γενικό Δικαστήριο και τα ειδικευμένα δικαστήρια. Δεδομένης της φύσης του ως θεσμικού δικαιοδοτικού οργάνου της Ένωσης, δεν τελεί σε ιεραρχική σχέση έναντι των εθνικών δικαστηρίων, δηλαδή δεν είναι ούτε ανώτερο, ούτε κατώτερο τους¹⁸. Οι διατάξεις που διέπουν τη λειτουργία του είναι ιδίως τα άρ. 251 έως 281 ΣΛΕΕ, το Πρωτόκολλο περί του Οργανισμού του ΔΕΕ, που έχει προσαρτηθεί στις Συνθήκες της Ένωσης, ο Κανονισμός Διαδικασίας του ΔΕΕ και ο Κανονισμός Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου¹⁹. Κατά το άρ. 19 παρ. 3 ΣΕΕ, το Δικαστήριο της Ένωσης αποφαινεται σύμφωνα με τις Συνθήκες α) επί των προσφυγών που ασκούνται από κράτος-μέλος, θεσμικό όργανο ή φυσικά ή νομικά πρόσωπα, β) επί των προδικαστικών ερωτημάτων των εθνικών δικαστηρίων για την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης και το κύρος των πράξεων των θεσμικών οργάνων της ένωσης και γ) επί των λοιπών περιπτώσεων που προβλέπουν οι Συνθήκες της Ένωσης. Η παρ. 1 του άρ. 19 ΣΕΕ προβλέπει πως το ΔΕΕ εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των Συνθηκών· σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, το ΔΕΕ είναι αρμόδιο για την εκδίκαση των υποθέσεων που γεννώνται λόγω της εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου και αφορούν διαφορές μεταξύ των οργάνων της Ένωσης, της Ένωσης και των κρατών-μελών, των κρατών-μελών μεταξύ τους και, όταν αυτό προβλέπεται ειδικά, της Ένωσης και των πολιτών των κρατών-μελών²⁰.

Η τάση της επέμβασης του ενωσιακού δικαίου στο εθνικό είναι έντονη, πέραν των λοιπών τομέων, και σε αυτόν της παροχής έννομης προστασίας· η παραδοσιακή αυτονομία των εθνικών δικαιοδοτικών συστημάτων διαρρηγνύεται ενόψει του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής του

¹⁸ Βλ. Κανελλόπουλος, Π. (2010), *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Συνθήκη της Λισσαβόνας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 183.

¹⁹ Βλ. Κανελλόπουλος, ό.π., σ.184.

²⁰ Βλ. Κανελλόπουλο, ό.π., σ. 184-5. Συνεπώς, η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου της Ένωσης δεν είναι γενική, για κάθε διαφορά που γεννάται στο πλαίσιο της εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ, αλλά αντίθετα εκδικάζει μόνο τις διαφορές που για τις οποίες οι Συνθήκες προβλέπουν ρητά την αρμοδιότητά του. Το συμπέρασμα αυτό βασίζεται στο άρ. 13 παρ. 2 ΣΕΕ, όπου ορίζεται ότι «κάθε θεσμικό όργανο δρα εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που του ανατίθενται από τις Συνθήκες», διάταξη που καταλαμβάνει βεβαίως και το Δικαστήριο, αλλά και εξ αντιδιαστολής από το άρ. 274 ΣΛΕΕ, όπου προβλέπεται ότι, εφόσον οι Συνθήκες δεν καθιστούν αρμόδιο το Δικαστήριο, οι διαφορές στις οποίες η Ένωση είναι διάδικος δεν εξαιρούνται εξ αυτού του λόγου από τη δικαιοδοσία των εθνικών δικαστηρίων.

άρ. 267 ΣΛΕΕ. Η θεμελιώδης αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής έννομης προστασίας, αποτελεί προϋπόθεση της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων και αξιώσεων που προβλέπονται υπέρ των πολιτών από το ενωσιακό δίκαιο²¹.

ii. Η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος

1. Ο θεσμός

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ως ιδιαίτερη αποστολή, βάσει των άρ. 19 ΣΕΕ και 267 ΣΛΕΕ, να εξετάζει και να αποφαινεται επί των προδικαστικών ερωτημάτων που του απευθύνουν τα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών, υπό τις προϋποθέσεις των παραπάνω άρθρων, σχετικά με την ερμηνεία διατάξεων των Συνθηκών ή την ερμηνεία και το κύρος πράξεων των θεσμικών ή λοιπών οργάνων ή οργανισμών της Ένωσης. Η ανυπαρξία ιεραρχικής σχέσης μεταξύ του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστηρίων διατηρείται και κατά την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος²² των εθνικών δικαστηρίων ενώπιον του Δικαστηρίου, σύμφωνα με το άρ. 267 ΣΛΕΕ, σχετικά με την ερμηνεία των κανόνων του πρωτογενούς ή παράγωγου ενωσιακού δικαίου ή το κύρος των τελευταίων. Με βάση την εν λόγω διάταξη της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ένωσης, τα εθνικά δικαστήρια άλλοτε υποχρεούνται και άλλοτε δύνανται να αποστείλουν προδικαστική παραπομπή ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης, ζητώντας του να αποφανθεί επί νομικών ζητημάτων ενωσιακού δικαίου, το οποίο κλήθηκαν να ερμηνεύσουν και εφαρμόσουν σε εκκρεμούσα ενώπιόν τους δίκη²³. Δεδομένης της αποκλειστικής αρμοδιότητας του ΔΕΕ για αυθεντική ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου, σε περίπτωση αμφιβολίας των εθνικών δικαστηρίων, προβλέπεται ο θεσμός της προδικαστικής παραπομπής, ούτως ώστε να διασφαλίζεται η ενιαία ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ, πρωτογενούς ή παράγωγου, σε όλα τα κράτη-μέλη²⁴. Άλλωστε, το ενωσιακό δίκαιο αποτελεί μέρος του εθνικού δικαίου κάθε κράτους-μέλους²⁵, το οποίο καλούνται να ερμηνεύουν και εφαρμόζουν οι εθνικοί δικαστές στις διαφορές που άγονται ενώπιόν τους από τους πολίτες του κάθε κράτους-μέλους. Συνεπώς, σε περίπτωση αμφισβήτησης σχετικά με το κύρος ή την ερμηνεία διάταξης ενωσιακής προέλευσης, ο εθνικός δικαστής απευθύνει ερώτημα προς το ΔΕΕ, το οποίο εκδίδει απόφαση σχετικά με την ερμηνεία ή το κύρος της επίμαχης διάταξης· επί αυτής της απόφασης

²¹ Βλ. Γέροντα, Α. (2007), *Ο «εξευρωπαϊσμός» του διοικητικού δικαίου*, ΔιΔικ 3/2007, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 545-581. Βέβαια, η νομική θεμελίωση της αποτελεσματικής έννομης προστασίας που απαιτείται από το εθνικό δίκαιο, διαφέρει από αυτήν του ενωσιακού δικαίου, στο μέτρο που η μεν προσανατολίζεται στην ανάγκη προστασίας του επίδικου υποκειμενικού δικαιώματος, ενώ η δε έχει ως απώτερο και μόνιμο σκοπό την αποτελεσματική εκτέλεση εν γένει του ενωσιακού δικαίου.

²² Βλ. Κανελλόπουλο, ό.π., σ. 183.

²³ Βλ. Κανελλόπουλο, ό.π., σ. 429.

²⁴ Βλ. ενδεικτικά απόφ. ΔΕΕ της 13.05.1981, υπόθ. C-66/80, International Chemical Corporation κατά Amministrazione delle finanze dello Stato, ECLI:EU:C:1981:102.

²⁵ Παραδείγματος χάριν στην ελληνική έννομη τάξη, το ενωσιακό δίκαιο έχει καταστεί εθνικό δίκαιο μέσω του άρ. 28 Σ.

βασίζεται στη συνέχεια ο εθνικός δικαστής, προκειμένου να προβεί σε υπαγωγή της πραγματικής ενώπιόν του κατάστασης στην ενωσιακής προέλευσης διάταξη, όπως ερμηνεύτηκε από το ΔΕΕ, και να επιλύσει οριστικά την υπόθεση. Καθίσταται, επομένως, σαφές ότι η αποστολή προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΕ από τους εθνικούς δικαστές αφορά νομικά ζητήματα που εγείρονται κατά την εξέταση μιας υπόθεσης και συνεπώς δεν στοχεύουν στη διακρίβωση πραγματικών περιστατικών²⁶. Η προδικαστική παραπομπή δεν συνιστά ευθεία προσφυγή, αλλά διαδικασία στενής συνεργασίας μεταξύ του εθνικού δικαστή και του Ευρωπαϊού Δικαστή²⁷, ενώ στο πλαίσιο του άρ. 267 ΣΛΕΕ αποκλείεται ο έλεγχος των πραγματικών περιστατικών ή η ερμηνεία του εθνικού δικαίου από τον ενωσιακό δικαστή, καθώς το ζήτημα της ερμηνείας ή του κύρους ενωσιακής διάταξης διέρχεται ως παρεμπίπτον ζήτημα από τον έλεγχο του Δικαστηρίου στα πλαίσια μιας κατά τα άλλα εθνικής δίκης²⁸. Υφίσταται ένα -μαχητό- τεκμήριο υπέρ της χρησιμότητας της προδικαστικής προσφυγής (τεκμήριο λυσιτέλειας)²⁹, με όριο ωστόσο το άσχετο ή υποθετικό ερώτημα, αφού το ΔΕΕ απορρίπτει το αίτημα προδικαστικής παραπομπής όταν είναι προφανές ότι είναι άσχετο με το πραγματικό της ενώπιον του εθνικού δικαστή υπόθεση ή δεν είναι χρήσιμο για το συγκεκριμένο πραγματικό και συνεπώς είναι απολύτως υποθετικό³⁰.

2. Η υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από το εθνικό δικαστήριο

Πρωτοβουλία για την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος μπορούν, πέραν του ίδιου του εθνικού δικαστηρίου, να έχουν και οι ενώπιον αυτού διάδικοι, παρότι τελικά μόνο το εθνικό δικαστήριο μπορεί κατά διακριτική ευχέρεια να διατυπώσει ερώτημα³¹. Βασική νομολογία του Δικαστηρίου ορίζει ότι η εξουσία κάθε εθνικού δικαστηρίου για προδικαστική παραπομπή δεν δύναται να περιοριστεί με απόφαση ανώτερου από αυτό δικαστηρίου, διότι κάτι τέτοιο θα σήμαινε έμμεση τροποποίηση της ρύθμισης του άρ. 267 ΣΛΕΕ (η οποία αποτελεί έκφραση της υποχρέωσης ανεξαρτησίας της δικαστικής εξουσίας) από το ανώτερο εθνικό δικαστήριο³². Εξάλλου, σύμφωνα με το ανωτέρω άρθρο, τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται στην υποβολή προδικαστικών

²⁶ Βλ. Κανελλόπουλο, ό.π., σ. 195 και 430.

²⁷ Βλ. Κονδύλη, Β. (2013). *Forms of Cooperation and Dialogue between National and European Judges*. Αθήνα: European Public Law Series - Bibliothèque de Droit Public Européen, σ. 89.

²⁸ Βλ. Χριστιανός, Β. (2011). *Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.140-141. Μάλιστα, το ΔΕΕ έχει επισημάνει στην υπόθ. C-13/68, Salgoil κατά Ministero del commercio con l'estero ότι η διάταξη περί προδικαστικής παραπομπής «στηρίζεται σε σαφή διάκριση λειτουργιών μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου [και] δεν επιτρέπει σ' αυτό να κρίνει τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως ούτε να αμφισβητήσει το σκεπτικό της αιτήσεως ερμηνείας», ενώ όπως επισημαίνεται στον Κονδύλη, ό.π., σ. 107, το ΔΕΕ δεσμεύεται να θεωρήσει χρήσιμη την ερμηνεία που θα παράσχει στο αιτούν δικαστήριο, χωρίς να μπορεί να κρίνει περί του εάν ο ενωσιακός κανόνας τον οποίο καλείται να ερμηνεύσει πρέπει να τύχει εφαρμογής εν προκειμένω ή όχι.

²⁹ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 13.05.2003, υπόθ. C-300/01, Salzman, ECLI:EU:C:2003:283, σκ. 31.

³⁰ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 110.

³¹ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 107.

³² Βλ. Κανελλόπουλος, ό.π. σ. 435.

ερωτημάτων, όταν παρουσιάζεται η σχετική ανάγκη, ακριβώς λόγω της μη ύπαρξης επόμενου βαθμού δικαστικής κρίσης, ενώ τα κατώτερα έχουν ευχέρεια προς τούτο. Το εθνικό δικαστήριο έχει υποχρέωση αναστολής της ενώπιόν του υπόθεσης για την οποία έχει αποστείλει προδικαστικό ερώτημα, έως ότου το ΔΕΕ αποφανθεί επ' αυτού. Η προδικαστική απόφαση είναι υποχρεωτική για το εθνικό δικαστήριο, υπό την έννοια ότι το δεσμεύει σχετικά με την ερμηνεία που υποδεικνύει το ΔΕΕ ή με τη διαπίστωση περί του κύρους της ενωσιακής διάταξης³³. Αξιοσημείωτο είναι ότι το Δικαστήριο έχει δεχθεί τη μη ύπαρξη ανάγκης για υποβολή προδικαστικού ερωτήματος όταν η ενωσιακή διάταξη είναι τόσο σαφής που δε χρήζει ερμηνείας από το ΔΕΕ³⁴.

3. Οι προϋποθέσεις υποβολής προδικαστικού ερωτήματος

Οι προϋποθέσεις υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από ένα εθνικό δικαστήριο ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης είναι επιγραμματικά οι εξής: α) η ύπαρξη εκκρεμούς δίκης ενώπιον του εθνικού δικαστή, β) η ύπαρξη αμφισβήτησης ως προς την ερμηνεία των Συνθηκών ή την ερμηνεία ή το κύρος διάταξης δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου και γ) η κρίση του εθνικού δικαστή για την αναγκαιότητα της ερμηνείας της ενωσιακής διάταξης για την οριστική επίλυση της ενώπιόν του υπόθεσης.

1. *Ύπαρξη εκκρεμούς δίκης:*

Προϋπόθεση της υποβολής προδικαστικού ερωτήματος είναι η εκκρεμοδικία πραγματικής υπόθεσης ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου³⁵. Η ύπαρξη εκκρεμούς δίκης ενώπιον του εθνικού δικαστή, όμως, ως πρώτη προϋπόθεση της υποβολής προδικαστικού ερωτήματος, δημιουργεί την ανάγκη προσδιορισμού της έννοιας του δικαστηρίου, που εξετάζει την υπόθεση.

Η έννοια του δικαστηρίου, δεδομένης της διαφορετικής οργάνωσης και λειτουργίας του δικαιοδοτικού συστήματος κάθε κράτους-μέλους, δεν μπορεί να είναι η ίδια με αυτήν των εθνικών δικαίων των κρατών-μελών, ενώ διαφέρουν εξίσου και τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία διαμορφώνεται η έννοια³⁶. Στην εθνική έννομη τάξη, ο εθνικός νομοθέτης καθορίζει τις δικαιοδοσίες (ήτοι διοικητική, πολιτική, ποινική), ενώ μάλιστα τα Ανώτατα Δικαστήρια τυχαίνει συχνά να έχουν την εξουσία να αναγνωρίσουν ένα όργανο ως δικαιοδοτικό, ακόμα και αν η εθνική νομοθεσία δεν το προβλέπει ως τέτοιο³⁷.

³³ Βλ. Κανελλόπουλο, ό.π., σ. 436-437.

³⁴ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 06.12.1982, υπόθ. C-283/81, CILFIT κατά Υπουργείου Υγείας, ECLI:EU:C:1982:335.

³⁵ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 84, απόφ. ΔΕΕ της 30.11.2000, υπόθ. C-195/98, Österreichischer Gewerkschaftsbund, ECLI:EU:C:2000:655, σκ. 24, διάταξη ΔΕΕ της 12.02.2010, υπόθ. C-408/09, Municipio de Barcelos, ECLI:EU:C:2010:77.

³⁶ Βλ. Κανελλόπουλο, ό.π., σ. 431.

³⁷ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 81.

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ³⁸, προκειμένου να καθοριστεί αν ένα εθνικό όργανο που υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα είναι δικαιοδοτικό, σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο, το ΔΕΕ λαμβάνει υπόψη πλήθος παραγόντων, όπως το αν το όργανο συστήνεται με νόμο, αν η δικαιοδοσία του είναι υποχρεωτική, αν η διαδικασία ενώπιόν του είναι κατ' αντιμωλία, αν εφαρμόζει κανόνες δικαίου και αν είναι ανεξάρτητο³⁹. Μάλιστα, στην εξέλιξη της νομολογίας του, το Δικαστήριο έχει διαπιστώσει ότι τα ανωτέρω κριτήρια πληρούσαν και αρχές οι οποίες δεν χαρακτηρίζονταν τυπικά ως δικαστήρια από το εθνικό δίκαιο⁴⁰.

Το ΔΕΕ με τη νομολογία του όρισε ότι δικαστήριο, κατά την έννοια του άρ. 267 ΣΛΕΕ, είναι το εθνικό όργανο που καλείται να εκδώσει απόφαση δικαστικής φύσης⁴¹, ενώ αδιάφορος παραμένει για το Δικαστήριο ο χαρακτηρισμός που προσδίδει η εθνική έννομη τάξη στο όργανο, αλλά αντίθετα σημασία έχουν οι δικαιοδοτικές του αρμοδιότητες⁴².

Ένα όργανο επιτελεί δικαιοδοτικά καθήκοντα, όταν έχει επιφορτιστεί με τη λήψη δεσμευτικών αποφάσεων που σχετίζονται με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών που χορηγεί το εθνικό δίκαιο, ενώ απαιτείται να διέπεται από ανεξαρτησία γνώμης· συνεπώς, τα όργανα συμβουλευτικού ή γνωμοδοτικού χαρακτήρα δεν πληρούν την έννοια του δικαστηρίου κατά το ενωσιακό δίκαιο⁴³.

³⁸ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 30.06.1966, υπόθ. C-61/65, Vaassen-Goebbels κατά Beambtenfonds voor het Mijbedrijf, ECLI:EU:C:1966:39, κεφ. I.

³⁹ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 84 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία. Ενδεικτικά, βλ. Österreichischer Gewerkschaftsbund, σκ. 24, απόφ. ΔΕΕ της 17.09.1997, C-54/96, Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft κατά Bundesbaugesellschaft Berlin, ECLI:EU:C:1997:413, σκ. 23.

⁴⁰ Για παράδειγμα, διαιτητικά δικαστήρια (βλ. απόφ. ΔΕΕ της 17.10.1989, υπόθ. C-109/88, Handels- og Kontorfunktionærenes Forbund i Danmark κατά Dansk Arbejdsgiverforening, agissant pour Danfoss, ECLI:EU:C:1989:383, σκ. 7-9), επιτροπές ειδικών επίλυσης διαφορών (βλ. απόφ. ΔΕΕ της 06.10.1981, υπόθ. C-246/80 C. Broekmeulen v Huisarts Registratie Commissie, ECLI:EU:C:1981:218, σκ. 16-17), ανεξάρτητες εποπτικές αρχές (βλ. υπόθ. Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft κατά Bundesbaugesellschaft Berlin, ό.π., σκ. 38), νομικά συμβούλια κατ' εξαίρεση δικάζοντα (βλ. απόφ. ΔΕΕ της 16,10,1997, υπόθ. C-69/96, Garofalo και λοιποί κατά Ministero della Sanità and USL n° 58 di Palermo, ECLI:EU:C:1997:492, σκ. 27).

⁴¹ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 18.06.1980, υπόθ. C-138/80, Borker, ECLI:EU:C:1980:162, σκ. 4.

⁴² Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 28.06.1978, υπόθ. C-70/77, Simmenthal SA v Amministrazione delle finanze dello Stato, ECLI:EU:C:1978:139, σ. 1468, σημ. 9. Όπως επισημαίνεται στον Κανελλόπουλο, ό.π., σ. 432, σύμφωνα με το Δικαστήριο, είναι δυνατός ο χαρακτηρισμός ενός οργάνου ως δικαστηρίου κατά το εθνικό δίκαιο, το οποίο όμως δεν πληροί τις προϋποθέσεις του ενωσιακού, αλλά και αντίστροφα, να είναι δηλαδή «δικαστήριο» κατά το ενωσιακό δίκαιο, παρά το γεγονός ότι το εθνικό δίκαιο δεν το αναγνωρίζει ως τέτοιο.

⁴³ Βλ. Κανελλόπουλο, ό.π., σ. 431-432. Αξίζει να σημειωθεί η αντιμετώπιση του ΔΕΕ απέναντι στις ιδιωτικές διαιτησίες και την δυνατότητα υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων κατά τη διάρκεια διαιτητικής δίκης: το Δικαστήριο κατά κανόνα δεν αναγνωρίζει τα διαιτητικά όργανα ως δικαστήρια κατά το ενωσιακό δίκαιο, λόγω της μη ύπαρξης στενής σχέσης μεταξύ της διαιτητικής δίκης και του γενικού συστήματος παροχής έννομης προστασίας, γι' αυτόν δε το λόγο επιτρέπει την υποβολή προδικαστικής παραπομπής μόνο στο πλαίσιο τυχόν εκκρεμούσης δίκης ενώπιον κρατικού δικαστηρίου που σχετίζεται με την υπόθεση, βλ. απόφ. ΔΕΕ της 23.03.1982, υπόθ. C-102/81, Nordsee κατά Reederei Mond, ECLI:EU:C:1982:107, σ. 1110, σημ. 13. Ωστόσο, βλ. και ανωτέρω, για περιπτώσεις που το ΔΕΕ αναγνώρισε ως δικαστήρια κατά το ενωσιακό δίκαιο, διαιτητικά δικαστήρια.

Νομολογιακό παράδειγμα από την ελληνική έννομη τάξη αποτελούν οι αποφάσεις ΣτΕ 3319 και 3320/2010 όσον αφορά στο δικαιοδοτικό χαρακτήρα της Ανεξάρτητης Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.) και κατά πόσον, συνεπεία τούτου, υποχρεούταν να πραγματοποιεί δημόσια συνεδρίαση κατά τη λήψη αποφάσεων επιβολής προστίμου· το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε αρχικώς ότι δεν πληρούνταν οι προϋποθέσεις του άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ περί δίκαιης δίκης, όπως είχαν διαμορφωθεί από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου του Ανθρώπου, διότι το ένδικο βοήθημα με το οποίο μπορούσε ο διοικούμενος να προσβάλει την απόφαση (αίτηση ακύρωσης στο ΣτΕ) δεν επέτρεπε την εξέταση της υπόθεσης επί της ουσίας και επομένως η μη πλήρωση της προϋπόθεσης της δημοσιότητας της διαδικασίας ενώπιον της Α.Δ.Α.Ε. παραβίαζε το άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και το πρόστιμο έπρεπε να ακυρωθεί. Η ως άνω νομολογία ανετράπη από την απόφαση του ΕΔΔΑ Sigma Radio Television Ltd κ. Κύπρου, με την οποία το ΕΔΔΑ έκρινε την επάρκεια της διαδικασίας ενώπιον Ανεξάρτητης Κυπριακής Αρχής, αλλά και την επάρκεια του δικαστικού ελέγχου της απόφασης αυτής μέσω αντίστοιχης κατά το κυπριακό δίκαιο αίτησης ακύρωσης· η αίτηση ακύρωσης κρίθηκε από το δικαστήριο ικανοποιητική και σύμφωνη με το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, αφού το εθνικό δικαστήριο μπορούσε να ελέγξει βάσει διαφόρων βάσεων την προσβαλλόμενη πράξη. Συνεπεία τούτου, με την απόφαση ΣτΕ 1361/2013, το Ανώτατο Δικαστήριο συμμορφώθηκε με τις υποδείξεις της νομολογίας του ΕΔΔΑ και έκρινε επαρκή την αίτηση ακύρωσης, ως μέσο δικαστικού ελέγχου απόφασης επιβολής προστίμου από την Α.Δ.Α.Ε⁴⁴.

Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι κάποιες φορές η νομολογία του ΔΕΕ έχει υπάρξει ασαφής, ως προς την κρίση περί του αν ένα εθνικό όργανο ανήκει στην ενωσιακή έννοια του δικαστηρίου ή όχι· επί παραδείγματι, στην υπόθεση *Dirección General de Banca Privada*⁴⁵, το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα διοικητικό όργανο, τελούν υπό την εποπτεία της Κυβέρνησης, μπορούσε να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα ενώπιον του ΔΕΕ, λαμβάνοντας ως δεδομένη την ικανότητα αυτή, χωρίς να εξετάζει τη φύση του ως δικαιοδοτικού⁴⁶. Αργότερα, σε παρόμοια περίπτωση, το ΔΕΕ εκτίμησε ότι η Ελληνική Επιτροπή Ανταγωνισμού, ως Ανεξάρτητη Διοικητική Αρχή, δεν μπορούσε να αποστείλει προδικαστικό, μη θεωρούμενη ως «δικαστήριο» κατά την έννοια του άρ. 267 ΣΛΕΕ, λόγω της εποπτείας του Υπουργού Ανάπτυξης επί της Αρχής και της εξουσίας περιορισμένου ελέγχου επί των αποφάσεών της, αλλά και λόγω της μη ύπαρξης εχέγγυων σχετικών με τον τερματισμό της θητείας

⁴⁴ Για αναλυτικότερη περιγραφή, βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 81-83.

⁴⁵ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 16.07.1992, υπόθ. C-67/91, *Dirección General de Defensa de la Competencia v Asociación Española de Banca Privada and Others*, ECLI:EU:C:1992:330.

⁴⁶ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 85.

των μελών της· έκρινε δηλαδή ότι υπήρχε δυνατότητα άσκησης επιρροής και πίεσης της εκτελεστικής εξουσίας επί της Αρχής⁴⁷.

Μια επιπλέον προϋπόθεση που απαιτείται για την άσκηση προδικαστικής προσφυγής του άρ. 267 ΣΛΕΕ είναι το δικαστήριο να αποτελεί δικαιοδοτικό όργανο κράτους-μέλους της Ένωσης και κατά συνέπεια δεν είναι δυνατή η υποβολή παραπομπής από δικαστήρια κρατών μη μελών ή δικαστήρια διεθνών οργανισμών⁴⁸.

Περαιτέρω, κρίσιμη είναι η αναφορά του άρ. 267 ΣΛΕΕ στη διάκριση περί δικαστηρίων των οποίων οι αποφάσεις υπόκεινται σε ένδικα μέσα και εκείνων που αποφαίνονται σε τελευταίο βαθμό. Μόνο στη δεύτερη περίπτωση υφίσταται υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος όταν εγείρεται ζήτημα ενωσιακού δικαίου, με εξαίρεση την περίπτωση της σαφούς πράξης (*acte claire* ή *acte éclairé*)⁴⁹. Σύμφωνα με το σχετικό άρθρο της ΣΛΕΕ, τα κατώτερα δικαστήρια, όταν οι αποφάσεις τους υπόκεινται σε ένδικα μέσα, έχουν πάντοτε διακριτική ευχέρεια περί αποστολής ή μη προδικαστικής παραπομπής στο ΔΕΕ, σε αντίθεση με τα Ανώτατα, τα οποία οφείλουν να αποστείλουν σε περίπτωση που απαιτείται η ερμηνεία ενός κανόνα ενωσιακού δικαίου. Βέβαια, το κρίσιμο δεν είναι αν το εν λόγω δικαστήριο είναι ανώτατο, αλλά αν εν προκειμένω η απόφαση που θα εκδώσει υπόκειται σε ένδικα μέσα ή όχι⁵⁰.

Η δυνατότητα μη υποβολής, ακόμα και αν οι σχετικές αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα, συντρέχει όταν η κρίσιμη ενωσιακή διάταξη που τυγχάνει εφαρμογής στην προκειμένη ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου υπόθεση, είναι τόσο σαφής, ώστε να μη χρήζει ερμηνείας από το Δικαστήριο ή όταν έχει ήδη ερμηνευθεί από το ΔΕΕ. Με τη θέσπιση αυτού του «*φίλτρου*» της πρακτικής της *acte claire*, το ΔΕΕ αφενός φανερώνει μια ελάχιστη εμπιστοσύνη στα δικαστήρια των κρατών-μελών και αφετέρου ανακουφίζει το Δικαστήριο από τον περιττό κόπο της απόφασης επί προφανών ζητημάτων⁵¹.

⁴⁷ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 85 για απόφ. ΔΕΕ της 31.05.2005, υπόθ. C-53/03, Syfait and Others, ECLI:EU:C:2005:333, σκ. 21.

⁴⁸ Βλ. Κανελλόπουλο, ό.π., σ. 433.

⁴⁹ Ο όρος χρησιμοποιήθηκε στην υπόθ. CILFIT, ό.π. Βλ. αναλυτικότερα παρακάτω.

⁵⁰ Βλ. Γιαννακόπουλο, Κ. (2008), *Η υποχρέωση σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας και εφαρμογής των κανόνων της διοικητικής δικονομίας*, ΕφημΔΔ 1/2008, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 113, όπου επισημαίνεται ότι από την υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στην περίπτωση κρίσης σε τελευταίο βαθμό, καταδεικνύεται και η μεγάλη σημασία του θεσμού. Εξάλλου, βασική ένδειξη της σπουδαιότητάς του είναι και το γεγονός ότι η νομολογία του ΔΕΕ καταρχήν αναγνωρίζει δεσμευτική ισχύ στην ερμηνεία που δίνει με την σχετική απόφαση, τόσο απέναντι στον εθνικό δικαστή που υπέβαλε το ερώτημα, όσο και απέναντι σε κάθε άλλο εθνικό δικαστήριο κρίνει στο εξής το ίδιο νομικό ζήτημα.

⁵¹ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 100 και την εκεί αναφερόμενη βιβλιογραφία, όπου υπογραμμίζεται ότι το ΔΕΕ θεωρεί την παράλειψη υποβολής προδικαστικού -η οποία ωστόσο κρίνεται μόνο εκ των υστέρων-, σε περίπτωση που το εθνικό δικαστήριο οφείλε τελικώς να θέσει ερώτημα, στοιχείο ικανό να θεμελιώσει την αστική ευθύνη του κράτους-μέλους για παραβίαση του ενωσιακού δικαίου και συγκεκριμένα του άρ. 267 ΣΛΕΕ, όπως κρίθηκε στην απόφ. ΔΕΕ της 30.09.2003,

Στον αντίποδα, ωστόσο, το ΔΕΕ έχει κρίνει μη συμβατή με το ενωσιακό δίκαιο, εθνική διάταξη που επιβάλλει απαγόρευση σε κατώτερα δικαστήρια να υποβάλουν προδικαστική παραπομπή στο Δικαστήριο της Ένωσης, ακόμα και αν προϋποθέτει την προηγούμενη προσφυγή ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου του κράτους-μέλους⁵². Εξίσου σημαντική είναι η νομολογία του ΔΕΕ, σύμφωνα με την οποία εθνικός κανόνας δικαίου που επιβάλλει τη δέσμευση κατώτερου δικαστηρίου από την ερμηνεία που προσέδωσε σε ενωσιακό κανόνα ένα ανώτερό του δικαστήριο, δεν μπορεί να αποκλείσει τη δυνατότητα του κατώτερου δικαστηρίου να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, ακόμα και αν το ανώτερο δικαστήριο είχε κρίνει ότι κάτι τέτοιο δεν ήταν αναγκαίο⁵³. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται το ωφέλιμο αποτέλεσμα της προδικαστικής παραπομπής, προκειμένου να μπορεί να επιτευχθεί η κατά το δυνατόν ενιαία και ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου σε όλους τους βαθμούς δικαιοδοσίας, ανεξαρτήτως του τρόπου με τον οποίο είναι δομημένο το δικαιοδοτικό σύστημα σε κάθε κράτος-μέλος. Η θεωρία δε του ωφέλιμου αποτελέσματος ως μέθοδος ερμηνείας των αρχών και κανόνων του δικαίου, είναι ακριβώς η υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας και εφαρμογής των εθνικών κανόνων, εφόσον αυτοί από τη φύση τους καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολη ή πρακτικώς αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που πηγάζουν από το κοινοτικό δίκαιο⁵⁴. Προωθείται, με τον τρόπο αυτό, ο δικαστικός διάλογος μεταξύ του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστών οποιασδήποτε βαθμίδας.

2. Ύπαρξη εκκρεμούς δίκης κατά την οποία ανέκυψε ζήτημα σχετικό με το ενωσιακό δίκαιο:

Άλλη προϋπόθεση της υποβολής προδικαστικού ερωτήματος είναι να προκύπτει ζήτημα σχετικό με την ερμηνεία του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου ή ζήτημα ερμηνείας ή κύρους του

υπόθ. C-224/01, Köbler, ECLI:EU:C:2003:513, σκ. 53, 117 και 118. Βλ. επίσης Γιαννακόπουλο, Κ. (2008), *Η υποχρέωση σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας και εφαρμογής των κανόνων της διοικητικής δικονομίας*, ό.π., σ. 113, όπου αναφέρεται ότι η παράλειψη υποβολής προδικαστικού και συνεπώς ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου από το καθ' ύλην αρμόδιο όργανο που δεν είναι άλλο από το ΔΕΕ, συνιστά προσβολή του δικαιώματος στον νόμιμο δικαστή, όπως κατοχυρώνεται τόσο στο ενωσιακό (άρ. 47 ΧΘΔΕΕ και 19 και 2 ΣΕΕ) και ευρωπαϊκό (άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ) δίκαιο, όσο και στο εθνικό (άρ. 8 και 20 Σ).

⁵² Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 27.06.1991, υπόθ. C-348/89, Mecanarte-Metalurgica da Lagoa κατά Alfundega do Porto, ECLI:EU:C:1991:278, σκ. 45. Όπως εξάλλου είχε επισημάνει ο Γενικός Εισαγγελέας Tesouro στις προτάσεις του επί της υπόθεσης, «η ενδεχόμενη υποχρέωση του εθνικού δικαστή να προκαλέσει (...) διαδικασία δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας του εσωτερικού κανόνα δεν δικαιολογεί σε καμμία περίπτωση καθυστέρηση της εφαρμογής του κοινοτικού κανόνα αμέσως αποτελέσματος και, κατά συνέπεια, δυνάμει της αρχής της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου, της κήρυξης του ανεφάρμοστου του εθνικού κανόνα που θεωρείται ότι συγκρούεται με αυτόν», μη δικαιολογώντας κατά συνέπεια ούτε την ενδεχόμενη καθυστέρηση της διαδικασίας υποβολής προδικαστικού ερωτήματος για την ερμηνεία της κρίσιμης ενωσιακής διάταξης (Βλ. απόψεις του Γενικού Εισαγγελέα, σημ. 8).

⁵³ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 105.

⁵⁴ Βλ. Γιαννακόπουλο, Κ. (2008), *Η υποχρέωση σύμφωνης ...*, ό.π., σ. 110, Δετσαρίδη, Χ. (2009), *Ο εθνικός δικαστής ως εγγυητής της κοινοτικής νομιμότητας*, ΔιΔικ 4/2009, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 825.

δευτερογενούς κατά την εκκρεμή ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου -το οποίο βέβαια πληροί τα κριτήρια της έννοιας του «δικαστηρίου» κατά το ενωσιακό δίκαιο- δίκη⁵⁵.

Καίριας σημασίας είναι η επισήμανση ότι το ΔΕΕ, μέσω της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής, καλείται να ερμηνεύσει ενωσιακό δίκαιο· για το λόγο αυτό, τα προδικαστικά ερωτήματα που τίθενται ενώπιόν του αφορούν ενωσιακές διατάξεις και όχι τις εθνικές τις οποίες αναφέρουν συχνά οι αιτήσεις προδικαστικών ερωτημάτων των εθνικών δικαστηρίων. Τα εθνικά δικαστήρια υποβάλλουν ερώτημα ενώπιον του Δικαστηρίου περί της ορθής ερμηνείας μιας ενωσιακής προέλευσης διάταξης, προκειμένου τα ίδια μετά να αποφανθούν επί της συμβατότητας της εθνικής διάταξης που τίθεται ενώπιόν τους με την ενωσιακή, όπως αυτή ερμηνεύτηκε από το καθ' ύλην αρμόδιο όργανο της Ένωσης.

3. Η αναγκαιότητα της απάντησης του ΔΕΕ για την έκδοση της απόφασης του εθνικού δικαστηρίου:

Τέλος, απαραίτητο στοιχείο είναι η αναγκαιότητα της αναμενόμενης απόφασης του ΔΕΕ, προκειμένου να εκδώσει με τη σειρά του απόφαση το εθνικό δικαστήριο. Σύμφωνα με την προϋπόθεση αυτή, ο εθνικός δικαστής πρέπει, κατά την εξέταση της ενώπιόν του πραγματικής υπόθεσης, να κλήθηκε να ερμηνεύσει διάταξη ενωσιακού δικαίου, αλλά κατά την ερμηνεία αυτή να αντιμετώπισε αμφιβολίες· για το λόγο άλλωστε αυτόν, πρέπει να κατέστη αδύνατο να αποφανθεί επί της εκκρεμύσεως ενώπιόν του δίκης. Κρίσιμη εν προκειμένω είναι η σχετική νομολογία του ΔΕΕ, σύμφωνα με την οποία, αν η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου δεν πρόκειται να επηρεαστεί από την απάντηση του ΔΕΕ επί της προδικαστικής παραπομπής, τότε το προδικαστικό ερώτημα δεν πρέπει να υποβληθεί⁵⁶, προκειμένου άλλωστε να διασώζεται και το ωφέλιμο αποτέλεσμα της διάταξης περί παραπομπής⁵⁷.

⁵⁵ Η ανέγερση ζητημάτων σχετικών με την ερμηνεία των ίδιων των Συνθηκών δεν είναι δυνατή, λόγω της φύσης τους ως των θεμελιωδών κειμένων συνταγματικής περιωπής επί των οποίων οικοδομείται η ενωσιακή έννομη τάξη. Κατά συνέπεια, ζητήματα σχετικά με τις Συνθήκες μπορούν να προκύψουν μόνο ως προς την ερμηνεία τους, καθ' ύλην αρμόδιο για την οποία είναι το Δικαστήριο της Ένωσης, σύμφωνα με το άρ. 19 ΣΕΕ. Βλ. Κανελλόπουλο, ό.π., σ. 433, όπου επισημαίνεται ότι όσον αφορά το δευτερογενές δίκαιο της Ένωσης, αυτό αποτελείται από πράξεις των οργάνων και οργανισμών της Ένωσης, ενώ τέτοιες αποτελούν και οι διεθνείς συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ της ΕΕ και τρίτων χωρών ή διεθνών οργανισμών.

⁵⁶ Βλ. υπόθ. CILFIT, ό.π., σ. 3428, σημ. 6.

⁵⁷ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 11.06.1987, υπόθ. C-14/86, Pretore di Salò v X, ECLI:EU:C:1987:275, σ. 2568, σημ. 11, σύμφωνα με την οποία η κρίση περί της χρησιμότητας και αναγκαιότητας της έκδοσης προδικαστικής απόφασης από το ΔΕΕ, όπως και η σχετικότητα του ερωτήματος με το πραγματικό της υπόθεσης ανήκει στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο οφείλει να διαπιστώσει ότι συντρέχουν.

iii. Ειδικά η προϋπόθεση ανεξαρτησίας του δικαστηρίου κατά το ΔΕΕ

1. Γενικά

Η προϋπόθεση περί ανεξαρτησίας τίθεται τόσο στο πλαίσιο της εξέτασης της δυνατότητας ενός εθνικού οργάνου να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα στο δικαστήριο, αφού για να μπορέσει να προβεί στην υποβολή ερωτήματος απαιτείται να θεωρείται κατά το ενωσιακό δίκαιο «δικαστήριο», όσο και στο πλαίσιο της τήρησης των αρχών του ενωσιακού δικαίου και των Συνθηκών.

Το Δικαστήριο, όπως εκτενώς αναφέρθηκε παραπάνω, έχει οριοθετήσει με τη νομολογία του, κατά την εξέταση της προϋπόθεσης υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από δικαστήριο κατά το άρ. 267 ΣΛΕΕ, την έννοια «δικαστήριο κράτους-μέλους» και έχει διευκρινίσει ότι η έννοια της ανεξαρτησίας, που είναι συμφυής με το δικαιοδοτικό έργο, «προϋποθέτει κυρίως ότι το οικείο όργανο έχει την ιδιότητα τρίτου έναντι της αρχής που έχει εκδώσει την προσβαλλόμενη με την προσφυγή απόφαση»⁵⁸.

2. Οι πτυχές της ανεξαρτησίας κατά το ΔΕΕ

Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι ειδικά η έννοια της ανεξαρτησίας έχει δύο πτυχές, μια εξωτερικής φύσης και μια εσωτερικής. Η πρώτη προϋποθέτει ότι «το οικείο όργανο προστατεύεται από εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις που θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο την ανεξάρτητη κρίση των μελών του ως προς τις διαφορές που υποβάλλονται στην κρίση του»⁵⁹. εξασφαλίζεται με εγγυήσεις για την προστασία των προσώπων, όπως λόγου χάρη μέσω του αμεταθέτου χωρίς σύμφωνη γνώμη, των προοπτικών αμερόληπτης προαγωγής, της επαρκούς μισθοδοσίας, της πειθαρχικής ευθύνης με διαδικαστικές εγγυήσεις και της ισοβιότητας που καθιστά αδύνατη την απόλυση των δικαιοδοτικών οργάνων χωρίς τη συνδρομή σοβαρών λόγων που απαριθμούνται στο νόμο⁶⁰. Η εξωτερική ανεξαρτησία αναφέρεται επί της ουσίας στη σχέση της δικαστικής εξουσίας με την εκτελεστική και τη νομοθετική⁶¹.

Η δεύτερη προσομοιάζει στην έννοια της αμεροληψίας και συνίσταται «[σ]την τήρηση ίσων αποστάσεων από τους διαδίκους και από τα αντιμαχόμενα συμφέροντά τους σε σχέση με το αντικείμενο της διαφοράς», ενώ απαιτεί την τήρηση αντικειμενικότητας και την απουσία κάθε συμφέροντος κατά την επίλυση της διαφοράς πέρα από την αυστηρή εφαρμογή του κανόνα δικαίου⁶². Το Δικαστήριο έχει προβεί σε λεπτομερή αναφορά των εγγυήσεων που θα διασφαλίσουν εντός της δικαιοσύνης την

⁵⁸ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 19.09.2006, υπόθ. C-506/04, Wilson, ECLI:EU:C:2006:587, σκ. 48-49.

⁵⁹ Βλ. υπόθ. Wilson, ό.π., σκ. 51.

⁶⁰ Βλ. Τριανταφύλλου, ό.π.

⁶¹ Βλ. Τριανταφύλλου, ό.π. Η έννοια της εξωτερικής ανεξαρτησίας συμπίπτει με αυτήν της προσωπικής ανεξαρτησίας, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, βλ. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ.

⁶² Βλ. υπόθ. Wilson, ό.π., σκ. 52.

ανεξαρτησία και αμεροληψία, όπως οι κανόνες σύνθεσης του οργάνου, ο τρόπος διορισμού των μελών του, η διάρκεια της θητείας τους και οι λόγοι εξαίρεσης ή παύσης τους· πετυχημένο είναι το εθνικό δικαστικό σύστημα για την στεγανότητα και ουδετερότητα του οποίου οι πολίτες δεν διαθέτουν εύλογες αμφιβολίες⁶³. Η δεύτερη πτυχή της ανεξαρτησίας συνδέεται περισσότερο με το υποκείμενο της δικαιοδοτικής λειτουργίας, τη θέση του και στο καθεστώς που το διέπει⁶⁴.

Οι εν λόγω έννοιες είναι βέβαια αλληλένδετες, καθώς στοχεύουν στην προστασία εν γένει της δικαιοσύνης από εξωτερικές επιδράσεις οποιασδήποτε προέλευσης⁶⁵, προκειμένου να παρέχεται πραγματική, αποτελεσματική και γνήσια δικαστική προστασία. Η νομική θεμελίωση της ανεξαρτησίας των δικαστών στο ενωσιακό δίκαιο συνίσταται στην αρχή του κράτους δικαίου (άρ. 2 ΣΕΕ), που περιλαμβάνει τη δικαστική προστασία των πολιτών από ανεξάρτητα δικαστήρια, καθώς και στο άρ. 19 παρ. 1 ΣΕΕ που επιβάλλει την πρόβλεψη των αναγκαίων ενδίκων βοηθημάτων και μέσω των προκειμένου να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία των Ευρωπαίων πολιτών· όσον αφορά στην κατοχύρωση των δικαιωμάτων των Ευρωπαίων πολιτών, βασική είναι η διάταξη του άρ. 47 ΧΘΔΕΕ που προβλέπει την απόλαυση του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστή⁶⁶. Το εν λόγω άρθρο κατοχυρώνει την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης, εκφράζοντας μια γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου που απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και ενσωματώνει το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη, όπως αποτυπώνεται στο άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και στην πραγματική προσφυγή του άρ. 13 ΕΣΔΑ⁶⁷.

Η μη εξασφάλιση των βασικών όρων του κράτους δικαίου, μπορεί να οδηγήσει σε ενεργοποίηση της διαδικασίας του άρ. 7 ΣΕΕ με παροχή συστάσεων από το Συμβούλιο στο κράτος-μέλος που προέβη σε σοβαρή παραβίαση των αρχών που προστατεύει το άρ. 2 ΣΕΕ και τελικά να επέλθει αναστολή δικαιωμάτων που εκπηγάζουν από τις Συνθήκες του εν λόγω κράτους-μέλους⁶⁸.

iv. Ο ρόλος του εθνικού δικαστή των κρατών-μελών της Ένωσης

⁶³ Βλ. υπόθ. Wilson, ό.π., σκ. 53.

⁶⁴ Βλ. Τριανταφύλλου, ό.π. Η έννοια της εσωτερικής ανεξαρτησίας προσομοιάζει σε αυτήν της λειτουργικής ανεξαρτησίας, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, βλ. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ.

⁶⁵ Βλ. Τριανταφύλλου, ό.π.

⁶⁶ Βλ. Τριανταφύλλου, ό.π.

⁶⁷ Βλ. Πρεβεδούρου, Ε. (2019), Η σχέση των άρθρων 19 ΣΕΕ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ υπό το πρίσμα της ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας, Ευγενία Β. Πρεβεδούρου. Διαθέσιμο στο prevedourou.gr/η-σχέση-των-άρθρων-19-σεε-και-47-του-χάρτη-τω/. [Τελευταία Πρόσβαση: 23.09.2019].

⁶⁸ Βλ. Τριανταφύλλου, ό.π.

Ο εθνικός δικαστής κατέχει διπλό ρόλο στο δικαιοδοτικό σύστημα των κρατών-μελών της Ένωσης, καθώς καλείται ταυτόχρονα αφενός να ερμηνεύσει και εφαρμόσει το εθνικό δίκαιο και αφετέρου να εφαρμόσει το ενωσιακό δίκαιο, όπως αυτό έχει εκάστοτε ερμηνευτεί από το Δικαστήριο της Ένωσης· εύστοχα, λοιπόν, οι εθνικοί δικαστές έχουν χαρακτηριστεί ως οι πρώτοι επιτηρητές της εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι η σχέση μεταξύ των εθνικών και του ευρωπαϊκού δικαιοδοτικού συστήματος είναι ιεραρχική⁶⁹, όπως άλλωστε διευκρινίστηκε ανωτέρω. Επομένως, ο εθνικός δικαστής είναι ταυτόχρονα και Ευρωπαίος δικαστής («*juge de droit commun*»⁷⁰), αφού οργανικά παραμένει στη θέση του εθνικού, αλλά λειτουργεί και ως ενωσιακός όταν ενώπιόν του τίθενται ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ⁷¹.

Κάθε εθνικός δικαστής καλείται να υπερβεί τα παραδοσιακά όρια των αρμοδιοτήτων του, τα οποία προσδιορίζονται από το εθνικό δίκαιο, τόσο ως προς τα όργανα της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, όσο και ως προς τους λοιπούς εθνικούς δικαστές, αφού, όπως αναφέρθηκε ήδη ανωτέρω, ο κατώτερος δικαστής απελευθερώνεται από τις δεσμεύσεις που πηγάζουν από τις αποφάσεις των ανώτατων ή συνταγματικών δικαστηρίων και ξεφεύγει από την ιεραρχική διάρθρωση της δικαιοσύνης στην εθνική έννομη τάξη⁷². Με τον τρόπο αυτό, ο εθνικός δικαστής αποκτά πρωτογενώς, βάσει του ενωσιακού δικαίου, στρατηγικό ρόλο ως προς τη διεύρυνση και εμπάθυνση του εξευρωπαϊσμού και του εκσυγχρονισμού του εθνικού δικαίου, αναλαμβάνοντας έτσι σημαντική ευθύνη ως προς την επιμέλεια τήρησης και εδραίωσης του ενωσιακού δικαίου⁷³. Ρόλος του εθνικού δικαστή είναι, εκτός από την ερμηνεία και εφαρμογή του εθνικού δικαίου, η ερμηνεία του συνόλου του εθνικού δικαίου σύμφωνα με το πνεύμα και το σκοπό του ενωσιακού δικαίου, προσπαθώντας να συγκεράσει τις δύο έννομες τάξεις, προστατεύοντας παράλληλα το εθνικό δίκαιο από μονομερείς και μονοδιάστατες ευρωπαϊκές επεμβάσεις· απώτερος στόχος είναι η ενιαία επικράτηση της ενωσιακής έννομης τάξης⁷⁴. Για το λόγο δε αυτό σε αρκετές περιπτώσεις μπορεί ο εθνικός δικαστής να κληθεί να αφήσει ανεφάρμοστο εθνικό κανόνα δικαίου ο οποίος σαφώς αντίκειται στο ενωσιακό δίκαιο⁷⁵ και δεν είναι δυνατή η εφαρμογή του σύμφωνα με το τελευταίο, χωρίς να καταλήξει σε *contra legem*

⁶⁹ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 107.

⁷⁰ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 108.

⁷¹ Βλ. Δετσαρίδη, ό.π.

⁷² Βλ. Γιαννακόπουλο, Κ. (2014), *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χειραφέτηση των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων από το Συμβούλιο της Επικρατείας*, ΕφημΔΔ 1/2014, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 10-17

⁷³ Βλ. Γιαννακόπουλο, *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης...*, ό.π.

⁷⁴ Βλ. Δετσαρίδη, ό.π., σ. 824-844.

⁷⁵ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 09.03.1978, υπόθ. C-106/77, *Amministrazione delle finanze dello Stato v Simmenthal*, ECLI:EU:C:1978:49, σκ. 17.

ερμηνεία· ο εθνικός δικαστής είναι ο κατεξοχήν αρμόδιος για τη διασφάλιση της πλήρους και αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των πολιτών που απορρέει από το ενωσιακό δίκαιο⁷⁶.

Ως προς το ζήτημα της διαδικαστικής ή δικονομικής αυτοτέλειας των κρατών-μελών στα πλαίσια του «αποκεντρωμένου συστήματος απονομής δικαιοσύνης στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης»⁷⁷, το δικαίωμα δηλαδή κάθε κράτους να επιλέγει το ίδιο τα μέσα και τον τρόπο με τα οποία οι πολίτες του μπορούν να προασπίζουν τα δικαιώματα που τους παρέχει το ενωσιακό δίκαιο, σύμφωνα με το ΔΕΕ επηρεάζεται και αυτό από το ρυθμιστικό πλαίσιο του ενωσιακού δικαίου. Τόσο τα όργανα, όσο και οι εφαρμοστέοι διαδικαστικοί και δικονομικοί κανόνες, σύμφωνα με τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας που κυριαρχούν στο ενωσιακό δίκαιο, απαιτείται να μην υπολείπονται ενός ελάχιστου ορίου, προκειμένου να μην είναι λιγότερο ευνοϊκή η προστασία των δικαιωμάτων που αντλούνται από το ενωσιακό δίκαιο, σε σύγκριση με το εθνικό⁷⁸. Έκφραση αυτών των επιταγών του ενωσιακού δικαίου αποτελεί η απόφαση του ΔΕΕ επί της υπόθεσης, Unibet (C-432/05), όπου το Δικαστήριο επεσήμανε ότι σε θέμα εφαρμογής δικονομικού κανόνα δικαίου, αν και ο προσδιορισμός της ενεργητικής νομιμοποίησης και του εννόμου συμφέροντος προς άσκηση προσφυγής εναπόκειται καταρχήν στο εθνικό δίκαιο, εντούτοις όριο της διακριτικής ευχέρειας του εθνικού νομοθέτη είναι η αποτελεσματική ένδικη προστασία⁷⁹. Η αρχή της δικονομικής και διαδικαστικής αυτονομίας ισχύει βέβαια στις περιπτώσεις που το ενωσιακό δίκαιο δεν διαθέτει σχετική ρύθμιση, ενώ δεν φτάνει έως το σημείο να επιβάλει την ύπαρξη αυτοτελών ενδίκων βοηθημάτων για την προστασία των δικαιωμάτων που προστατεύει ειδικά το ενωσιακό δίκαιο, παρά αρκείται στην ύπαρξη αποτελεσματικών εθνικών ενδίκων βοηθημάτων⁸⁰.

Ο διττός ρόλος του εθνικού δικαστή ως εθνικού και ενωσιακού ταυτόχρονα, επιβάλλει την τήρηση από μέρους του μιας ισορροπίας και την εύρεση της χρυσής τομής⁸¹, προκειμένου να

⁷⁶ Βλ. υπόθ. C-106/77, Simmenthal, σκ. 24.

⁷⁷ Όρος που εύστοχα χρησιμοποιείται στο Γιαννακόπουλο, *Η υποχρέωση σύμφωνης...*, ό.π., σ. 107.

⁷⁸ Βλ. Δετσαρίδη, ό.π.. Επίσης, βλ. Γέροντα, Α. (2008), *Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και η παροχή έννομης προστασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (με αφορμή τις υποθέσεις C-432/05, Unibet και C-354/04, Gestoras και Segi)*, ΕφημΔΔ 5/2008, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 724-732, όπου διευκρινίζεται ότι η αρχή της ισοδυναμίας επιβάλλει την εφαρμογή επί ζητημάτων ενωσιακού δικαίου, των ίδιων διαδικαστικών κανόνων που εφαρμόζονται σε ζητήματα εθνικού δικαίου, ενώ η αρχή της αποτελεσματικότητας επιτάσσει την άμεση αποτελεσματικότητα που πρέπει να έχει η εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων. Η μεν αρχή της ισοδυναμίας παραβιάζεται όταν οι διαδικαστικές δυνατότητες που παρέχονται στους πολίτες εξαρτώνται από την προέλευση του εφαρμοστέου δικαίου, υποβαθμίζοντας την επιβολή των δικαιωμάτων που απορρέουν από το ενωσιακό δίκαιο, συγκριτικά με τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από την εθνική νομοθεσία· παραβίαση της αρχής της αποτελεσματικότητας συντρέχει όταν η άσκηση των απονεμόμενων από το ενωσιακό δίκαιο δικαιωμάτων καθίσταται αδύνατη ή δυσχεραίνεται υπερβολικά εξαιτίας των διαδικαστικών και δικονομικών εθνικών διατάξεων.

⁷⁹ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 13.03.2007, υπόθ. C-432/05, Unibet, ECLI:EU:C:2007:163, σκ. 38 και 42.

⁸⁰ Βλ. Γέροντα, *Η προστασία των θεμελιωδών...*, ό.π., υπόθ. Unibet, σκ. 65.

⁸¹ Βλ. Δετσαρίδη, ό.π.

επιτευχθεί η πληρέστερη για τους εκάστοτε πολίτες προστασία· για το λόγο αυτό άλλωστε, θα μπορούσε να επισημανθεί ότι οι αρχές της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας λειτουργούν μονόδρομα, θέτοντας ένα κατώτατο όριο διασφάλισης των δικαιωμάτων των πολιτών που πηγάζουν από το ενωσιακό δίκαιο, επιτρέποντας όμως την υπερίσχυση των εθνικών κανόνων, στην περίπτωση που αυτοί εξασφαλίζουν υψηλότερο επίπεδο δικαστικής προστασίας από τους ευρωπαϊκούς. Ο εθνικός δικαστής, εξάλλου, πρέπει να προβαίνει όπως ήδη αναφέρθηκε, σε ερμηνεία των εθνικών κανόνων ακολουθώντας την αρχή του ωφέλιμου αποτελέσματος, προκειμένου να διασφαλίσει την προστασία των δικαιωμάτων που παρέχει το ενωσιακό δίκαιο⁸².

II. Η έννοια του «δικαστηρίου» κατά την ΕΣΔΑ, μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ

1. Το άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και ο έλεγχος που ασκεί το ΕΔΔΑ

Στο άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ κατοχυρώνεται το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, απαραίτητη προϋπόθεση της αρχής του κράτους δικαίου σε κάθε δημοκρατική κοινωνία. Η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει εξειδικεύσει το περιεχόμενο του δικαιώματος αυτού μέσα από πληθώρα αποφάσεων ανά τα χρόνια, διαμορφώνοντας το απαραίτητο δικονομικό πλαίσιο προκειμένου να προστατεύονται αποτελεσματικά τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα λοιπά άρθρα της Σύμβασης. Το ΕΔΔΑ έχει διευκρινίσει κατ' επανάληψη ότι δεν συνιστά τελευταίο βαθμό δικαιοδοσίας, υπό την έννοια ότι δεν αναζητά τυχόν σφάλματα των εθνικών δικαστηρίων ως προς την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών ή την ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου, αλλά εξετάζει τη διαδικασία με την οποία λειτούργησαν τα εθνικά δικαστήρια κατά το δικαιοδοτικό τους έργο και κατά πόσον αυτή είναι σύμφωνη με τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που κατοχυρώνονται γενικότερα στη Σύμβαση και ειδικότερα στο άρ. 6 ΕΣΔΑ. Όριο στη μη υπεισέλευση του ΕΔΔΑ στον έλεγχο της εκτίμησης των εθνικών δικαστηρίων αποτελεί η αυθαίρετη ή προδήλως αβάσιμη απόφαση⁸³. Το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει την ευρεία ευχέρεια των κρατών-μελών ως προς την οργάνωση της λειτουργίας των εθνικών δικαστηρίων, στοιχείο απαραίτητο δεδομένης της υπογραφής της ΕΣΔΑ από πληθώρα κρατών-μελών, των οποίων η εσωτερική οργάνωση διαφέρει σημαντικά μεταξύ τους, με απώτατο ωστόσο όριο τη διασφάλιση της ορθής απονομής δικαιοσύνης και του δίκαιου χαρακτήρα της δίκης⁸⁴. Γενικά, ο δίκαιος χαρακτήρας της δίκης κρίνεται από το ΕΔΔΑ λαμβάνοντας υπόψη το

⁸² Βλ. Γιαννακόπουλο, *Η υποχρέωση σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας και εφαρμογής των κανόνων της διοικητικής δικονομίας*, ό.π., σ. 110.

⁸³ Βλ. πιο αναλυτικά Σισιλιάνο, Λ. (2013), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 187 επ., Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 27.05.2013, *Camilleri κ. Μάλτας*, Νο 42931/10.

⁸⁴ Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 24.05.1991, *Quaranta κ. Ελβετίας*, Νο 12744/87, σκ. 30.

σύνολο της διαδικασίας, ενώ ορισμένα από τα δικαιώματα που απορρέουν από το άρ. 6 ΕΣΔΑ δεν είναι απόλυτα, αλλά επιδέχονται περιορισμούς⁸⁵.

2. Η ανεξαρτησία ως προϋπόθεση του άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, όπως ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ

Αναφορικά με την έννοια του δικαστηρίου, όπως προσεγγίζεται από το ΕΔΔΑ κατά την εξέταση των ενόπιόν του υποθέσεων, πρέπει να πληροί τα εξής κριτήρια: ανεξαρτησία -ιδίως από την εκτελεστική εξουσία και από τα διάδικα μέρη-, δεσμευτικότητα των αποφάσεων, αμεροληψία, δημόσια συνεδρίαση και δημόσια απαγγελία των αποφάσεων⁸⁶.

Ειδικότερα, το άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, σύμφωνα με την ερμηνεία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, περιλαμβάνει την απαίτηση οι εθνικές έννομες τάξεις να παρέχουν τις θεμελιώδεις εγγυήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας των εθνικών δικαστηρίων, οι οποίες βέβαια αν και συνδέονται στενά μεταξύ τους, διακρίνονται νοηματικά⁸⁷. Οι πτυχές της εν ευρεία έννοια ανεξαρτησίας που απαιτεί το άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ ως στοιχείο του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη είναι, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ οι εξής: ανεξαρτησία εν στενή έννοια, υποκειμενική αμεροληψία και αντικειμενική αμεροληψία του δικαστηρίου⁸⁸. Βέβαια, οι τρεις αυτές εκφάνσεις λαμβάνονται από το δικαστήριο υπόψη ως ένα συνεχές νοηματικό σύνολο χωρίς σαφή όρια και στεγανή διάκριση -όπως άλλωστε συμβαίνει και στην έννοια της ανεξαρτησίας σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο-, με συνέπεια να προτιμά να εξετάζει από κοινού τις προϋποθέσεις αυτές, προκειμένου να αποφανθεί περί του σεβασμού του άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ⁸⁹.

1. Η εν στενή έννοια ανεξαρτησία

Η ανεξαρτησία του δικαστηρίου, εν στενή έννοια, νοείται ως προς την σχέση της δικαστικής εξουσίας με την εκτελεστική⁹⁰. η έννοια της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου, η οποία προϋποθέτει την

⁸⁵ Βλ. Σισιλιάνο, Ευρωπαϊκή... ό.π., σ. 193.

⁸⁶ Βλ. Κονδύλη, ό.π., σ. 87.

⁸⁷ Βλ. Σισιλιάνο, Ευρωπαϊκή...ό.π., σ. 221 και *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a fair trial*, European Court of Human Rights (2019). Διαθέσιμο στο https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ENG.pdf. [Τελευταία Πρόσβαση: 22.08.2019], σ. 46.

⁸⁸ Η χρήση του όρου «εν στενή έννοια ανεξαρτησία» αποτελεί επιλογή της συντάκτριας της παρούσας μελέτης. Βλ. Σαρμά, Ι., (2018), *Η δίκαιη ισορροπία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 271. Βέβαια, όπως επισημαίνεται στο ίδιο, οι τρεις αυτές εκφάνσεις λαμβάνονται από το δικαστήριο υπόψη ως ένα συνεχές νοηματικό σύνολο χωρίς σαφή όρια και στεγανή διάκριση -όπως άλλωστε συμβαίνει και στην έννοια της ανεξαρτησίας σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο-, με συνέπεια να προτιμά να εξετάζει από κοινού τις προϋποθέσεις αυτές, προκειμένου να αποφανθεί περί του σεβασμού του άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

⁸⁹ Βλ. Σαρμά, ό.π., σ. 272.

⁹⁰ Βλ. ενδεικτικά απόφ. ΕΔΔΑ της 23.06.1981, *Le Compte, Van Leuven and De Meyere κ. Βελγίου*, Νο 6878/75, σκ. 55, απόφ. ΕΔΔΑ της 10.05.2001, *Κύπρος κ. Τουρκίας*, Νο 25781/94, σκ. 233. Η πτυχή της εν στενή έννοια ανεξαρτησίας ουσιαστικά ενσωματώνει τις δυο εκφάνσεις της ανεξαρτησίας, όπως τις αντιμετωπίζει το ΔΕΕ, ήτοι την προσωπική-εξωτερική και τη λειτουργική-εσωτερική ανεξαρτησία.

ύπαρξη και τήρηση σαφών διαδικαστικών κανόνων και θεσμικών εγγυήσεων που αποβλέπουν στη διάκριση των εξουσιών, προσομοιάζει στην έννοια του «νομίμως λειτουργούντος δικαστηρίου»· κριτήρια της ύπαρξης ανεξάρτητου δικαστηρίου συνιστούν ο τρόπος διορισμού των μελών του, η διάρκεια της θητείας τους, η ύπαρξη εγγυήσεων κατά εξωτερικών πιέσεων κατά την διαμόρφωση της δικανικής κρίσης, το κατά πόσον το όργανο εμφανίζεται πράγματι ως ανεξάρτητο προς τον εξωτερικό παρατηρητή, αλλά και η ισοβιότητα των δικαστικών λειτουργών, που θεωρείται «επιστέγασμα της ανεξαρτησίας τους»⁹¹. Το ΕΔΔΑ με νομολογία του έχει κρίνει ότι η αρχή του κράτους δικαίου και της δίκαιης δίκης απαγορεύουν κάθε επέμβαση της νομοθετικής εξουσίας σε υπόθεση η οποία βρίσκεται εν εξελίξει ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, όταν η επέμβαση αυτή είναι «φωτογραφική»⁹², διότι παραβιάζεται η ανεξαρτησία του δικαστηρίου και η αποκλειστική του αρμοδιότητα για απόφαση επί της ενώπιόν του υπόθεσης. Η ανεξαρτησία του δικαστηρίου εκτείνεται δε έως την υποχρέωση συμμόρφωσης της εκτελεστικής και νομοθετικής λειτουργίας στις δικαστικές αποφάσεις.

Σημαντικό στοιχείο της εν στενή έννοια ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστηρίων, την οποία αναγνωρίζει το ΕΔΔΑ, είναι η ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργών στο πλαίσιο του ίδιου του συστήματος απονομής δικαιοσύνης⁹³. Η «εσωτερική δικαστική ανεξαρτησία» επιβάλλει την ύπαρξη αποτελεσματικών εγγυήσεων, ούτως ώστε οι δικαστικοί λειτουργοί κατά την διαμόρφωση και έκφραση της δικανικής τους πεποίθησης να μην υπόκεινται σε καμιάς μορφής οδηγίες ή πιέσεις από συναδέλφους τους ή λειτουργούς που ασκούν διοικητικά καθήκοντα στο δικαστήριο (όπως ο πρόεδρος του δικαστηρίου)⁹⁴. Το δικαστήριο συνδέει δε την ύπαρξη των εγγυήσεων ανεξαρτησίας με την εμπιστοσύνη των πολιτών του κράτους γενικά αλλά και του εκάστοτε προσφεύγοντος ειδικότερα στην ύπαρξη ανεξάρτητου δικαστικού συστήματος, δίνοντας έμφαση στο συναίσθημα της ασφάλειας περί της ύπαρξης κράτους δικαίου και σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων· αυτό, άλλωστε, συνιστά βασικό κριτήριο και για το ΔΕΕ κατά την εξέταση της διασφάλισης της αρχής του κράτους δικαίου⁹⁵.

Ένα ακόμα στοιχείο της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου σχετίζεται με τους διαδίκους: το

⁹¹ Βλ. Σισιλιάνο, Ευρωπαϊκή...ό.π., σ. 221, απόφ. ΕΔΔΑ της 15.12.2005, *Κυπριανού κ. Κύπρου*, No 73797/01, σκ. 119, απόφ. ΕΔΔΑ της 10.04.2012, *Pohoska κ. Πολωνίας*, No 33530/06, σκ. 34, απόφ. ΕΔΔΑ της 22.11.1995, *Bryan κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, No 19178/91, σκ. 37, απόφ. ΕΔΔΑ της 25.02.1997, *Findlay κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, No 22107/93, σκ. 73.

⁹² Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 09.12.1994, *Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis*, No 13427/87, σκ. 49, Σισιλιάνος, Ευρωπαϊκή...ό.π., σ. 223.

⁹³ Βλ. Σισιλιάνος, Ευρωπαϊκή...ό.π., σ. 223.

⁹⁴ Βλ. *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a fair trial*, European Court of Human Rights, σ. 46, *Agrokompleks κ. Ουκρανίας*, 06.10.2011, σκ. 137, *Parlov-Tkalčić κ. Κροατίας*, 22.12.2009, σκ. 80 και 86).

⁹⁵ Βλ. C-619/18, σκ. 79.

δικαστήριο πρέπει να είναι τρίτο σε σχέση με τα μέρη της διαφοράς⁹⁶. Η προϋπόθεση αυτή είναι αυτονόητη όταν πρόκειται για δικαστήριο «νομίμως λειτουργούν», όπως ορίζει το άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, και τα μέρη είναι ιδιώτες. Ωστόσο, η κατάσταση περιπλέκεται όταν το ένα μέρος της διαφοράς είναι το Κράτος, το οποίο οργανώνει τον τρόπο λειτουργίας των δικαστηρίων και ρυθμίζει νομοθετικά την υπηρεσιακή κατάσταση των δικαστικών λειτουργών, ενώ παράλληλα νομοθετεί και διαπλάθει ουσιαστικά τις έννομες σχέσεις των διοικουμένων. Με την τήρηση ορισμένων εγγυήσεων ο διττός αυτός ρόλος τελικά συμβιβάζεται με την αρχή της ανεξαρτησίας· οι εγγυήσεις αφορούν το υπηρεσιακό status των δικαστικών λειτουργών (τρόπος διορισμού, διάρκεια θητείας, επαρκής μισθοδοσία, εξάλειψη πειθαρχικής πίεσης)⁹⁷.

2. Η υποκειμενική αμεροληψία

Από την άλλη πλευρά, η αμεροληψία γενικά του εθνικού δικαστή αφορά σε όλους τους τύπους και βαθμούς δικαστηρίων⁹⁸ και το ΕΔΔΑ προσδίδει μεγάλη έμφαση στην ανάγκη να εμπνέουν τα δικαστήρια εμπιστοσύνη στους πολίτες⁹⁹. Η αμεροληψία του δικαστηρίου αρχικώς νοείται ως υποκειμενική, αφορά δηλαδή το *forum inernum*, την ενδιάθετη βούληση του δικαστή και απαιτεί να αντιμετωπίζει κάθε υπόθεση ενώπιόν του με καθαρή κρίση, απαλλαγμένη από κάθε προκατάληψη και προσωπική εμπάθεια ή συμπάθεια, ώστε να καταλήξει σε νομικά ορθή δικανική πεποίθηση¹⁰⁰.

3. Η αντικειμενική αμεροληψία

Εν συνεχεία, η δεύτερη πτυχή της αμεροληψίας του εθνικού δικαστή είναι η αντικειμενική· το ΕΔΔΑ εν προκειμένω εξετάζει αν, πέρα από την προσωπική στάση και συμπεριφορά του δικαστή, συντρέχουν αντικειμενικά στοιχεία τα οποία μπορούν να δημιουργήσουν αμφιβολίες ως προς την αμεροληψία του τελευταίου¹⁰¹, καθότι, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η εμπιστοσύνη των πολιτών στη δικαιοσύνη είναι μεγάλης σημασίας και η πρόκληση εύλογων αμφιβολιών για την ακεραιότητα του δικαστικού σώματος πλήττει το κύρος της δικαιοσύνης και κατά συνέπεια την αρχή του κράτους

⁹⁶ Βλ. Σαρμά, ό.π., σ. 272.

⁹⁷ Βλ. Σαρμά, ό.π., σ. 273.

⁹⁸ Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 10.6.1996, *Pullar κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, Νο 22399/93, σκ. 32.

⁹⁹ Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 09.05.2000, *Sander κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, Νο 34129/96, σκ. 25, Σισιλιάνο, Ευρωπαϊκή...ό.π., σ. 224.

¹⁰⁰ Βλ. και Σισιλιάνο, Ευρωπαϊκή...ό.π., σ. 224. Σημαντικό δε είναι ότι το ΕΔΔΑ θεωρεί την ύπαρξη της υποκειμενικής αμεροληψίας ως δεδομένης, θεμελιώνοντας ένα μαχητό τεκμήριο, το οποίο ο προσφεύγων μπορεί να καταρρίψει με τους ισχυρισμούς του (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 04.04.2000, *Academy Trading Ltd. κ. Ελλάδας*, Νο 30342/96, σκ. 43, απόφ. ΕΔΔΑ της 26.02.1993, *Padovani κ. Ιταλίας*, Νο 13396/87, σκ. 26,)· η χρήση αυτού του μαχητού τεκμηρίου από το δικαστήριο φανερώνει την πίστη του στο δικαστικό λειτουργήμα και τη βαρύνουσα σημασία που προσδίδει στα δικαστικά καθήκοντα, αλλά και τη βούληση για εδραίωση της εμπιστοσύνης των πολιτών στους εθνικούς δικαστές, ως εγγύηση της αρχής του κράτους δικαίου στον ευρωπαϊκό χώρο.

¹⁰¹ Βλ. Σισιλιάνος, Ευρωπαϊκή...ό.π., σ. 224.

δικαίου¹⁰². Όπως έχει εύστοχα επισημανθεί¹⁰³, η απόδειξη της κάθε μορφής μεροληπτικότητας του δικαστή διαφέρει, αφού για την απόδειξη της αντικειμενικής μεροληπτικότητας το δικαστήριο αρκείται στη διαπίστωση ότι οι φόβοι μεροληψίας που εκφράζει ο προσφεύγων διάδικος μπορούν να θεωρηθούν δικαιολογημένοι, ενώ αντίθετα η απόδειξη της υποκειμενικής μεροληψίας είναι πιο περίπλοκη, καθώς απαιτεί την ύπαρξη προκλητικής συμπεριφοράς του δικαστή που φανερώνει εμπάθεια ή συμπάθεια προς τους διαδίκους ή ότι η απόφαση είναι εξαρχής ειλημμένη¹⁰⁴. προκρίνεται δηλαδή από το δικαστήριο η ύπαρξη ενός μαχητού τεκμηρίου υποκειμενικής αμεροληψίας, σε αντίθεση με την αντικειμενική αμεροληψία, στην οποία τίθεται αμάχητο τεκμήριο μεροληψίας, καθώς και μόνο η στοιχειοθέτηση αντικειμενικών υποψιών περί μεροληψίας, αρκεί για την απομάκρυνση του δικαστή, χωρίς να χωρεί ανταπόδειξη¹⁰⁵.

Η νόμιμη λειτουργία του δικαστηρίου αποσκοπεί στο να διασφαλιστεί ότι η οργάνωση του δικαστικού συστήματος βασίζεται σε νόμο ψηφισθέντα από το νομοθετικό σώμα και όχι σε επεμβάσεις της εκτελεστικής εξουσίας· βέβαια, αυτό δε σημαίνει ότι απαιτείται ο καθορισμός όλων των λεπτομερειών της οργάνωσης και λειτουργίας των δικαστηρίων με τυπικό νόμο, αφού είναι δυνατή η συγκεκριμενοποίηση και εξειδίκευση των επιμέρους στοιχείων με πράξεις της εκτελεστικής εξουσίας, κατόπιν νομοθετικής εξουσιοδότησης¹⁰⁶. Άλλωστε, η νόμιμη λειτουργία του δικαστηρίου απαιτεί τη συμμόρφωση κάθε εθνικού δικαστηρίου με το νομοθετικό πλαίσιο που καθορίζει τους επιμέρους κανόνες σύνθεσης, συγκρότησης και αρμοδιότητας του συγκεκριμένου δικαστηρίου¹⁰⁷.

III. Το 16ο Πρωτόκολλο ΕΣΔΑ

1. Η εισαγωγή του θεσμού του προδικαστικού ερωτήματος στο ΕΔΔΑ

Στο πρότυπο του άμεσου διαλόγου του ενωσιακού δικαίου, μεταξύ του Δικαστηρίου της

¹⁰² Από τη νομολογία του δικαστηρίου μπορούν να συναχθούν κάποιες γενικές κατευθύνσεις όσον αφορά στην αντικειμενική αμεροληψία των εθνικών δικαστών, όπως ότι η προσωπική γνωριμία του δικαστή με έναν μάρτυρα δεν συνεπάγεται απαραίτητα την προκατάληψή του ως προς την αλήθεια των λεγομένων του, αλλά πρέπει να εκτιμηθεί *in concreto* (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 22.04.1994, *Saraiva de Carvalho κ. Πορτογαλίας*, No 15651/89, σκ. 39), ή αντίθετα ότι πράγματι θίγεται η αμεροληψία του δικαστηρίου όταν ο δικαστής της έδρας υπήρξε και εισαγγελέας ή ανακριτής στην ίδια υπόθεση (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 26.10.1984, *Piersack κ. Βελγίου*, No 8692/79, σκ. 30, απόφ. ΕΔΔΑ της 25.07.2000, *Tierce κ.ά. κ. Σαν Μαρίνο*, συνεκδικασθείσες υποθ. No 24954/94, 24971/94 και 24972/94, σκ. 83). Επίσης, έχει κριθεί ότι δεν τίθεται θέμα αντικειμενικής αμεροληψίας του δικαστή όταν αυτός αποφαίνεται ύστερα από αναίρεση της απόφασής του και αναπομπή σε αυτόν (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 13.11.2012, *Marguš κ. Κροατίας*, No 4455/10) ή όταν είχε μεν ασχοληθεί με την ίδια υπόθεση στο παρελθόν, αλλά όχι ειδικά με το ζήτημα που άγεται ενώπιόν του (βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 06.06.2000, *Morel κ. Γαλλίας*, No 34130/96, Σαρμά, ό.π., σ. 274).

¹⁰³ Βλ. Σαρμά, ό.π., σ. 274.

¹⁰⁴ Βλ. απόφ. *Kyprianou κ. Κύπρου*.

¹⁰⁵ Βλ. Σαρμά, ό.π., σ. 275.

¹⁰⁶ Βλ. Σισιλιάνο, Ευρωπαϊκή...ό.π., σ. 226.

¹⁰⁷ Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 13.09.2006, *Fedotova κ. Ρωσίας*, No 73225/01, σκ. 38-44.

Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών-μελών, μέσω της αποστολής προδικαστικού ερωτήματος από μέρους των τελευταίων, σύμφωνα με το άρ. 267 ΣΛΕΕ, υπογράφηκε τον Οκτώβριο του 2013 στο Στρασβούργο το Πρωτόκολλο 16 ΕΣΔΑ, γνωστό και ως «Πρωτόκολλο του διαλόγου»¹⁰⁸. Το εν λόγω κείμενο προβλέπει τη δυνατότητα των Ανώτατων Δικαστηρίων των κρατών-μελών να απευθύνονται προς το ΕΔΔΑ υποβάλλοντας αίτημα για γνωμοδότηση, ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ και τα σχετικά Πρωτόκολλα¹⁰⁹. Εισάγεται έτσι η δυνατότητα διαρκούς διαλόγου μεταξύ του ΕΔΔΑ και των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων, προϋπόθεση «για την καλύτερη εξοικείωση με τη νομολογία του ΕΔΔΑ από τις εθνικές δικαστικές αρχές, αφενός, και για την πληρέστερη κατανόηση των ζητημάτων που αναφέρονται στην εσωτερική έννομη τάξη εκ μέρους του ΕΔΔΑ, αφετέρου», συμβάλλοντας καθοριστικά στην προοδευτική εναρμόνιση της διεθνούς και της εθνικής νομολογίας¹¹⁰.

2. Το αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος – Σύγκριση με άρ. 267 ΣΛΕΕ

Βασικό σημείο διαφοροποίησης του θεσμού της υποβολής ερωτήματος ενώπιον του ΕΔΔΑ από την προδικαστική παραπομπή του ενωσιακού δικαίου, είναι η μη υποχρεωτική υποβολή του· εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστή του Ανώτατου εθνικού Δικαστηρίου να αποφασίσει αν, προκειμένου να διευθετήσει την ενώπιόν του διαφορά, απαιτείται η αποσαφήνιση και ερμηνεία της σχετικής διάταξης της Σύμβασης ή αν αντίθετα έχει όλα τα απαραίτητα ερμηνευτικά εργαλεία, προκειμένου να την εφαρμόσει¹¹¹. Όσον αφορά στο περιεχόμενο της αίτησης παροχής γνωμοδότησης από το ΕΔΔΑ, αυτή μπορεί να αναφέρεται σε ζητήματα αρχής για την ερμηνεία ή εφαρμογή διατάξεων της ΕΣΔΑ, ενώ υποβάλλεται από εθνικό δικαστήριο ενώπιον του οποίου εκκρεμεί σχετική υπόθεση που χρήζει εφαρμογής διάταξη της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της. Κατόπιν, το ΕΔΔΑ θα υποδείξει την ορθή ερμηνεία των σχετικών διατάξεων, χωρίς ωστόσο να αποφανθεί επί της ουσίας της υπόθεσης, αφού αρμοδιότητα προς τούτο έχει μόνο το εθνικό δικαστήριο που υπέβαλε το

¹⁰⁸ Βλ. Καρδίμη, Θ. (2018), *Το 16ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ και η θεσμοθέτηση ενός άμεσου «διαλόγου των δικαστών»*, ΕλλΔνη 5/2018. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 1587-1600. Στην Ελλάδα η κύρωση και ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο του Πρωτοκόλλου επισυνέβη με το άρ. 1 Ν. 4596/2019.

¹⁰⁹ Βλ. Σανσονέτη, Ν. (2018), *Πρωτόκολλο 16*, Ένωση Δικαστικών Λειτουργών του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΕΔΛ-ΣτΕ), Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο - νεότερες εξελίξεις. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 109-116, όπου αναφέρεται ότι μέχρι την υιοθέτηση του Πρωτοκόλλου, τέτοια γνωμοδοτική αρμοδιότητα διέθετε το δικαστήριο μόνο στο πλαίσιο που προδιέγραφαν τα άρ. 47 και 49 ΕΣΔΑ, που θεμελιώνε δυνατότητα υποβολής ερωτήματος αποκλειστικά από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

¹¹⁰ Βλ. Σισιλιάνο, Λ. (2013), *Ο άμεσος διάλογος ΕΔΔΑ και ΣτΕ: Μια σημαντική καινοτομία*, Συμβούλιο της Επικρατείας/Νομική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 49-52.

¹¹¹ Βλ. Καρδίμη, ό.π., σ. 1596. Προκειμένου δε να αποφευχθεί τυχόν φαινόμενο υπερφόρτωσης του τμήματος ευρείας σύνθεσης του ΕΔΔΑ, μια πενταμελής επιτροπή αποτελούμενη από δικαστές του τμήματος ευρείας σύνθεσης, αποφαίνεται επί του παραδεκτού της αίτησης για γνωμοδότηση και αιτιολογεί τυχόν απόρριψή της (βλ. Καρδίμη, σ. 1597).

ερώτημα¹¹². Από την πλευρά του, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να παράσχει τα αναγκαία σχετικά νομικά και πραγματικά στοιχεία¹¹³, προκειμένου να μπορέσει το δικαστήριο να αποφανθεί επί της σχετικής διάταξης της ΕΣΔΑ, αλλά και να παράσχει μια χρήσιμη ερμηνεία¹¹⁴.

Κατόπιν της κρίσης του ερωτήματος ως παραδεκτού, το δικαστήριο, σε ευρεία σύνθεση, γνωμοδοτεί επί του τιθέμενου ζητήματος, με αιτιολογημένη γνώμη, η οποία δημοσιεύεται και στον ιστότοπο του δικαστηρίου, προκειμένου να μπορεί ο καθένας να λάβει γνώση· η απάντηση δε αυτή αποτελεί τμήμα της νομολογίας του δικαστηρίου, η οποία καταρχήν δεσμεύει τα τμήματα¹¹⁵. Παρόλα αυτά, το Πρωτόκολλο ορίζει ρητά¹¹⁶ τη μη δεσμευτικότητα των γνωμοδοτήσεων του. Αυτό είναι και το δεύτερο βασικό στοιχείο διαφοροποίησης της διαδικασίας παραπομπής στο ΕΔΔΑ, συγκριτικά με το ΔΕΕ, ενώ τελεί σε αρμονία τόσο με την πρόβλεψη περί μη υποχρέωσης αποστολής του από τα εθνικά δικαστήρια, όσο και με το σκοπό της διαδικασίας στο σύνολό της που είναι η ανάπτυξη μιας κατεξοχήν διαλογικής σχέσης μεταξύ του ΕΔΔΑ και των εθνικών δικαστηρίων. Πρακτικά, βέβαια, ενδεχόμενη μη συμμόρφωση του ερωτούντος δικαστηρίου με την γνωμοδότηση, δε συμβαδίζει λογικά αφενός με το γεγονός ότι ήταν επιλογή του ίδιου να την υποβάλει και αφετέρου με τη δυνατότητα που παρέχεται στον ιδιώτη ενδιαφερόμενο να προσφύγει στο ΕΔΔΑ για τυχόν παραβίαση της Σύμβασης από τη χώρα¹¹⁷.

2^ο ΜΕΡΟΣ: Η ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

I. Η δικαστική ανεξαρτησία στις αποφάσεις για την οργάνωση των εθνικών δικαιοδοτικών συστημάτων

i. Η υπόθεση Associação Sindical dos Juizes Portugueses (C-64/16)

1. Γενικά

Η υπόθεση Associação Sindical dos Juizes Portugueses κατέχει εξέχουσα θέση στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς με την αφορμή αυτή το ΔΕΕ διευκρίνισε τις

¹¹² Βλ. Καρδίμη, ό.π., σ. 1597.

¹¹³ Βλ. άρ. 1 παρ. 3 Πρωτοκόλλου 16 ΕΣΔΑ.

¹¹⁴ Ο Κανονισμός του ΕΔΔΑ ορίζει λεπτομερέστερα τα στοιχεία που πρέπει να αναφέρει στο ερώτημα που υποβάλλει το εθνικό δικαστήριο, όπως τα πραγματικά περιστατικά, τις κρίσιμες εθνικές διατάξεις, τα δικαιώματα που διακυβεύονται και τα επιχειρήματα των διαδίκων κατά την εθνική δίκη. Βλ. Κανονισμός ΕΔΔΑ, κεφ. 10, διάταξη 92, παρ. 2.1. Διαθέσιμο στο https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf. [Τελευταία Πρόσβαση: 14.09.2019].

¹¹⁵ Βλ. Καρδίμη, ό.π., σ. 1600.

¹¹⁶ Βλ. άρ. 5 Πρωτοκόλλου 16 ΕΣΔΑ.

¹¹⁷ Βλ. Καρδίμη, ό.π., σ. 1600.

απαραίτητες λειτουργίες και χαρακτηριστικά της θεμελιώδους για το ενωσιακό δίκαιο αρχής του κράτους δικαίου. Η βασική συμβολή της εν λόγω απόφασης δεν συνίσταται τόσο στο διατακτικό της, όσο στην ερμηνεία του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου, ήτοι στη συνδυασμένη ερμηνεία του άρ. 2 ΣΕΕ, όπου κατοχυρώνονται οι θεμελιώδεις αρχές στις οποίες βασίζεται τόσο η έννομη τάξη της ΕΕ όσο και των κρατών-μελών, του άρ. 4 παρ. 3 ΣΕΕ, που προβλέπει την αμοιβαία και ειλικρινή συνεργασία εντός της Ένωσης και του άρ. 19 παρ. 1 ΣΕΕ, στην οποία θεμελιώνεται η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Η βασική συμβολή της απόφασης είναι η θεμελίωση, αποκλειστικά στις ως άνω διατάξεις, μιας γενικής υποχρέωσης των κρατών-μελών για εγγύηση και διασφάλιση της ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστηρίων και δικαιοδοτικών οργάνων.

2. Το πραγματικό της υπόθεσης

Το 2014 στην Πορτογαλία θεσπίστηκε με εθνική νομοθετική διάταξη, προσωρινή μείωση των αποδοχών των εργαζομένων στη Δημόσια Διοίκηση, συμπεριλαμβανομένων των δικαστών του *Tribunal de Contas* (Ελεγκτικού Συνεδρίου). Η Συνδικαλιστική Ένωση Πορτογάλων Δικαστών, ενεργώντας για λογαριασμό των μελών του Ελεγκτικού Συνεδρίου της Πορτογαλίας, προσέβαλε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου τα μέτρα αυτά, προβάλλοντας ως κύρια παρανομία την παραβίαση της αρχής της δικαστικής ανεξαρτησίας που κατοχυρώνεται, όχι μόνο στο Πορτογαλικό Σύνταγμα, αλλά και στο ενωσιακό δίκαιο, στα άρ. 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ και 47 ΧΘΔΕΕ. Στο πλαίσιο αυτής της δίκης ενώπιον του Πορτογαλικού Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, το τελευταίο απέστειλε προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο της Ένωσης¹¹⁸. Το αιτούν δικαστήριο, όπως επισημαίνει και ο Γενικός Εισαγγελέας στις προτάσεις του, στην πραγματικότητα καλεί το Δικαστήριο να κρίνει αν υφίσταται γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης που επιβάλλει στα κράτη-μέλη να σέβονται την ανεξαρτησία των εθνικών δικαστών και ειδικότερα να διατηρούν τις αποδοχές αυτών σε σταθερό και επαρκές επίπεδο προκειμένου να διασφαλιστεί η ελεύθερη ενάσκηση των καθηκόντων τους¹¹⁹.

3. Το σκεπτικό της απόφασης

Το ΔΕΕ εστίασε την εκτίμησή του αποκλειστικά στο άρ. 19 παρ. 1 ΣΕΕ, διάταξη στην οποία απέδωσε το ρόλο συγκεκριμενοποίησης της αρχής του κράτους δικαίου που κατοχυρώνεται στο άρ. 2 ΣΕΕ. Επισημαίνοντας ότι η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων βασίζεται στην παραδοχή ότι τα κράτη-μέλη μοιράζονται ένα σύνολο κοινών αξιών επί των οποίων θεμελιώνεται ολόκληρο το ενωσιακό οικοδόμημα¹²⁰, προέβη σε μια συνδυαστική και δυναμική

¹¹⁸ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 27.02.2018, υπόθ. C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ECLI:EU:C:2018:117.

¹¹⁹ Βλ. απόψεις Γενικού Εισαγγελέα Saugmandsgaard Øe επί της απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., σκ. 55.

¹²⁰ Βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, σκ. 30.

ανάγνωση των άρ. 2, 4 παρ. 3 και 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ¹²¹. Το ΔΕΕ υπογράμμισε τα καθήκοντα των εθνικών δικαστηρίων, όπως καθορίζονται από τις Συνθήκες της Ένωσης, ενώ τόνισε ότι «τα εθνικά δικαστήρια επιτελούν, σε συνεργασία με το Δικαστήριο, λειτουργία που τους έχει ανατεθεί από κοινού προκειμένου να διασφαλίζεται η τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών». Κατά συνέπεια, τα κράτη-μέλη, μέσω των δικαστηρίων τους και βάσει της αρχής της ειλικρινούς συνεργασίας του άρ. 4 παρ. 3 ΣΕΕ, οφείλουν να διασφαλίζουν την εντός της επικρατείας τους εφαρμογή και τήρηση του δικαίου της Ένωσης¹²². Στο πλαίσιο αυτό, και όπως προβλέπει το άρ. 19, παρ. 1, εδ. β' ΣΕΕ, «τα κράτη μέλη καθιερώνουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται ο σεβασμός του δικαιώματος των ιδιωτών σε αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης. Ειδικότερα, τα κράτη μέλη φέρουν την ευθύνη να προβλέπουν σύστημα ενδίκων βοηθημάτων και μέσων ικανών να διασφαλίσουν τον αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο στους εν λόγω τομείς»¹²³. Το ΔΕΕ στην απόφαση υπογραμμίζει πιο έντονα από κάθε άλλη απόφασή του στο παρελθόν την ανάγκη να παραμείνουν τα εθνικά δικαστήρια ανεξάρτητα, προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική λειτουργία του δικαιοδοτικού συστήματος εντός της Ένωσης και οι Ευρωπαίοι πολίτες να απολαμβάνουν αποτελεσματική δικαστική προστασία.

Παρά το γεγονός ότι το διατακτικό καθ' εαυτό της απόφασης δεν αποτελεί ρήγμα στη μέχρι τότε νομολογία του ΔΕΕ και στις εθνικές έννομες τάξεις, καθώς διαπιστώνει τελικώς τη μη παραβίαση του ενωσιακού δικαίου από τις εθνικές διατάξεις μείωσης των αποδοχών των δικαστικών λειτουργών¹²⁴, εντούτοις η ουσία και η καινοτομία της απόφασης έγκειται στο αιτιολογικό της. Προκειμένου να αποφανθεί περί της προσβολής ή μη της ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστηρίων, έθεσε και εξέτασε μια σειρά από κριτήρια τα οποία πρέπει να πληρούν τα εθνικά δικαστήρια, προκειμένου να θεωρείται ότι γίνεται σεβαστή η δικαστική ανεξαρτησία: Τα μέτρα αφορούν αποκλειστικά τους δικαστικούς λειτουργούς; Είναι αντικειμενικά δικαιολογημένα για λόγο δημοσίου

¹²¹ Βλ. Pech L. και Platon, S. (2018), *Rule of Law backsliding in the EU: The Court of Justice to the rescue? Some thoughts on the ECJ ruling in Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, EU Law Analysis. Διαθέσιμο στο <http://eulawanalysis.blogspot.com/2018/03/rule-of-law-backsliding-in-eu-court-of.html>. [Τελευταία πρόσβαση: 17.08.2019], Ροδόπουλος, Μ. (2018), *Δικαστική ανεξαρτησία και μισθολογικές απολαβές των δικαστών: Ο εθνικός δικαστής ως γενικός δικαστής του δικαίου της Ένωσης. Εχέγγυα προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας. Όροι και προϋποθέσεις θεμιτών νομοθετικών επεμβάσεων στο ύψος των αποδοχών του στο πλαίσιο δημοσιονομικών προγραμμάτων λιτότητας*, ΕΕΕυρΔ 2/2018, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου: Θεσσαλονίκη, σ. 249.

¹²² Βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., σκ. 33 και 34.

¹²³ Βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., σκ. 34.

¹²⁴ Το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το άρ. 19, παρ. 1, εδ. β' ΣΕΕ έχει την έννοια ότι «η αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών δεν αντιτίθεται στην εφαρμογή, στα μέλη του Tribunal de Contas (Ελεγκτικού Συνεδρίου), γενικών μέτρων μείωσης των αποδοχών, (...) τα οποία υπαγορεύονται από επιταγές περί εξάλειψης υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος και συνδέονται με πρόγραμμα χρηματοοικονομικής συνδρομής εκ μέρους της Ένωσης», βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, σκ. 52.

συμφέροντος; Μπορούν να θεωρηθούν ότι οδηγούν στην απομείωση της ανεξαρτησίας¹²⁵;

Η θέση ότι το ενωσιακό δίκαιο απαιτεί την ανεξαρτησία των εθνικών δικαστηρίων δεν είναι πρωτοφανής¹²⁶. Η καινοτομία της εν λόγω απόφασης έγκειται στη θεμελίωση αυτής της παραδοχής: το ΔΕΕ βασίζει την υποχρέωση της ανεξαρτησίας αποκλειστικά στο άρ. 19 παρ. 1 ΣΕΕ, δίνοντας έμφαση στο γεγονός ότι η διάταξη αυτή εφαρμόζεται σε εθνικά ζητήματα, ανεξαρτήτως του αν το εθνικό δικαστήριο εφαρμόζει εν προκειμένω ενωσιακό δίκαιο, σύμφωνα με τους ορισμούς του άρ. 51 ΧΘΔΕΕ¹²⁷. Η εν λόγω ερμηνεία στην οποία προέβη το ΔΕΕ διευρύνει σημαντικά το πεδίο εφαρμογής της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, η οποία μέχρι πρότινος βασιζόταν αποκλειστικά στο άρ. 47 ΧΘΔΕΕ, και συνεπώς ετίθετο υπό τον περιορισμό του άρ. 51 ΧΘΔΕΕ¹²⁸. Σύμφωνα με την αρχή της δοτής αρμοδιότητας του άρ. 5 ΣΕΕ, σε περιπτώσεις που δεν υπάρχει σύνδεση με την ενωσιακή έννομη τάξη («αμιγώς εσωτερική κατάσταση»¹²⁹), το ευρωπαϊκό δίκαιο δεν τυγχάνει εφαρμογής. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο της Ένωσης στερείται αρμοδιότητας. Ομοίως, το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη περιορίζεται από το άρ. 51 του ιδίου¹³⁰.

Συνεπώς, το ζήτημα που έρχοζε διευκρίνιση στην υπό κρίση περίπτωση ήταν το εάν η μείωση των αποδοχών των δικαστικών λειτουργών αποτελούσε «αμιγώς εσωτερική κατάσταση»¹³¹. Δεδομένης της απουσίας ενωσιακής διάταξης περί αποζημίωσης των εθνικών δικαστών, εν πρώτοις θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το ΔΕΕ στερείται αρμοδιότητας εξέτασης του συγκεκριμένου ζητήματος. Ωστόσο, η επίδικη μείωση των αποδοχών των δικαστικών λειτουργών στην Πορτογαλία επεβλήθη από την Πορτογαλική Κυβέρνηση κατόπιν των επιταγών «περί εξαλείψεως του υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος του Πορτογαλικού Δημοσίου και στο πλαίσιο προγράμματος χρηματοοικονομικής συνδρομής που χορήγησε η Ένωση»¹³². Με αυτή τη σύνδεση, το ΔΕΕ θα μπορούσε να θεμελιώσει δικαιοδοσία του για να κρίνει σχετικά με τη νομιμότητα των μέτρων, αλλά και να προβεί σε επίκληση του άρ. 47 ΧΘΔΕΕ.

Παρόλα αυτά, αξιοσημείωτη είναι η επιλογή του Δικαστηρίου να θεμελιώσει την κρίση του σε διαφορετική νομική βάση, διευθετώντας το ζήτημα χωρίς να το αναχθεί στην προβληματική του

¹²⁵ Βλ. Pech και Platon, (2018), ό.π.

¹²⁶ Βλ. για παράδειγμα το άρ. 47 ΧΘΔΕΕ.

¹²⁷ Βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., σκ. 29.

¹²⁸ Βλ. Pech και Platon, (2018), ό.π.

¹²⁹ Το περιεχόμενο της έννοιας προσδιορίστηκε από τη νομολογία του ΔΕΕ στην υπόθεση C-268/15, Ullens de Schooten.

¹³⁰ Σε προηγούμενη νομολογία του, το Δικαστήριο διευκρίνιζε ότι όταν «μια έννομη κατάσταση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο δεν έχει αρμοδιότητα να αποφανθεί επ' αυτής και οι διατάξεις του Χάρτη των οποίων ενδεχομένως γίνεται επίκληση δεν μπορούν να θεμελιώσουν από μόνες τους την αρμοδιότητα αυτή», βλ. απόφ. ΔΕΕ της 26.02.2013, υπόθ. C-617/10, Åkerberg Fransson, ECLI:EU:C:2013:105, σκ. 22.

¹³¹ Βλ. Pech και Platon, (2018), ό.π.

¹³² Βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., σκ. 46.

εάν τα μέτρα μείωσης των αποδοχών εν προκειμένω καλύπτονται από το ενωσιακό δίκαιο ή όχι¹³³. Συγκεκριμένα, το ΔΕΕ επέλεξε να βασιστεί αποκλειστικά στο άρ. 19 παρ. 1 ΣΕΕ προκειμένου να διασφαλίσει την δικαστική ανεξαρτησία των κρατών-μελών, επιλογή που φανερώνει τη βούληση του Δικαστηρίου για διεύρυνση του πεδίου δέσμευσης των κρατών στον σημαντικότερο τομέα της απονομής δικαιοσύνης από τα εθνικά δικαστήρια στο πλαίσιο των εθνικών εννόμων τάξεων. Η έννοια των «τομέων που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης», όπως περιγράφεται στο άρ. 19 παρ.1 εδ. β' ΣΕΕ, ερμηνεύεται ευρύτερα από το πεδίο εφαρμογής του άρ. 51 ΧΘΔΕΕ. Η εν λόγω νομολογία του Δικαστηρίου επιτρέπει πλέον τη διαπίστωση παράβασης από κράτος-μέλος ευθέως του άρ. 19 ΣΕΕ σε περίπτωση που απειλείται η δικαστική ανεξαρτησία των εθνικών δικαστών¹³⁴. Στο πλαίσιο της ως άνω ερμηνείας, το ΔΕΕ υπογραμμίζει πως «η έννοια της ανεξαρτησίας προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, ότι το σχετικό όργανο ασκεί τα καθήκοντά του με πλήρη αυτονομία, χωρίς να υπόκειται σε οποιαδήποτε ιεραρχική σχέση ή σχέση υπαγωγής έναντι οποιουδήποτε φορέα και χωρίς να λαμβάνει εντολές ή οδηγίες οποιασδήποτε προελεύσεως και ότι, ως εκ τούτου, προστατεύεται από εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις οι οποίες θα μπορούσαν να θίξουν την ανεξάρτητη κρίση των μελών του και να επηρεάσουν τις αποφάσεις τους»¹³⁵. Κατά συνέπεια, οποιοδήποτε εθνικό μέτρο παραβιάζει το ανωτέρω όριο, μπορεί να κριθεί ασύμβατο με την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας του άρ. 19 παρ. 2 εδ. β' ΣΕΕ, χωρίς να προϋποτίθεται η εφαρμογή του άρ. 47 ΧΘΔΕΕ και επομένως η εν λόγω απόφαση ανοίγει το δρόμο για επίκληση παραβιάσεων του ενωσιακού δικαίου, ακόμα και αν ο Χάρτης δεν τυγχάνει εφαρμογής.

Η σημασία της απόφασης είναι ακόμα μεγαλύτερη, αν ληφθεί υπόψη η δυνατότητα πλέον προσβολής οποιασδήποτε εθνικής διάταξης, ικανής να υποδαυλίσει τη δικαστική ανεξαρτησία οποιουδήποτε εθνικού δικαστηρίου το οποίο «δύναται να αποφαίνεται, ως «δικαστήριο» (...) επί ζητημάτων που αφορούν την εφαρμογή ή την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης»¹³⁶, με μόνο συνεπώς κριτήριο το αν το εν λόγω εθνικό δικαστήριο δύναται κρίνει επί ζητήματος που άπτεται του ενωσιακού δικαίου¹³⁷. Η διεύρυνση αυτή του πεδίου εφαρμογής των Συνθηκών οφείλεται στην ερμηνεία της δικαστικής ανεξαρτησίας ως εννοιολογικού στοιχείου της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας,

¹³³ Βλ. Silveira, A., (2019), *Building the ECJ puzzle on judicial independence in a Union based on the rule of law (Commission v Poland in the light of ASJP)*, Official Blog of UNIO. Διαθέσιμο στο <https://officialblogofunio.com/tag/judicial-independence/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 19.08.2019].

¹³⁴ Βλ. Pech και Platon, (2018), ό.π.

¹³⁵ Βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., σκ. 44.

¹³⁶ Βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., σκ. 40.

¹³⁷ Για περαιτέρω αναφορά, βλ. και Pech και Platon, (2018), ό.π., Gremmelprez, F. (2019) *Does Poland infringe the principle of effective judicial protection? Recent developments in the CJEU*, EU Law Analysis. Διαθέσιμο στο <http://eulawanalysis.blogspot.com/search?q=619>. [Τελευταία πρόσβαση: 17.08.2019].

η οποία αποτελεί «εκ των ουκ άνευ» της αρχής του κράτους δικαίου¹³⁸.

Στο πλαίσιο που προδιαγράφει το Δικαστήριο σχετικά με την ενωσιακή απαίτηση για δικαστική ανεξαρτησία των εθνικών δικαστηρίων, απαραίτητα στοιχεία που τη διασφαλίζουν είναι τόσο η ισοβιότητα των μελών τους, όσο και η καταβολή στα μέλη αυτά αποδοχών των οποίων το επίπεδο τελεί σε αναλογία με τη σπουδαιότητα των καθηκόντων που ασκούν¹³⁹.

Ως προς τη σύγκριση των άρ. 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ και 47 ΧΘΔΕΕ, το μεν πρώτο αναφέρεται σε «τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης», ενώ το άρ. 51 ΧΘΔΕΕ διευκρινίζει πως οι διατάξεις του Χάρτη απευθύνονται στα κράτη μέλη «μόνο όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης». Η ειδοποιός διαφορά των δύο διατάξεων είναι ότι η έννοια του άρ. 19 ΣΕΕ μπορεί να ερμηνευθεί πολύ ευρύτερα, σε συνδυασμό με τις αξίες που δεσμεύουν τα κράτη-μέλη σύμφωνα με το άρ. 2 ΣΕΕ και τις οποίες έχει κάθε κράτος εκ των προτέρων αποδεχθεί και υιοθετήσει πριν την είσοδό του στην Ένωση, ούτως ώστε, ακόμα και αν στην προκειμένη υπόθεση ενώπιον ενός εθνικού δικαστηρίου δεν τίθεται ζήτημα ερμηνείας και εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, εντούτοις να δεσμεύεται κατά την λειτουργία, οργάνωση αλλά και κρίση του από τις αξίες του άρ. 2 ΣΕΕ, που οφείλουν σε κάθε περίπτωση να γίνονται σεβαστές και να διέπουν τη συνολική λειτουργία κάθε κράτους-μέλους, καταλαμβάνοντας έτσι πλέον όλες τις περιπτώσεις εθνικών δικαστηρίων που θα κληθούν εν δυνάμει να ερμηνεύσουν ή εφαρμόσουν ενωσιακό δίκαιο. Το Δικαστήριο προέβη, δηλαδή, στη μετατόπιση του κριτηρίου από την εκάστοτε υπόθεση που το κάθε εθνικό δικαστήριο έχει ενώπιόν του, στο ίδιο το δικαστήριο. Με την κρίση του επί της εξεταζόμενης απόφασης γίνεται φανερή η προσπάθεια και ο στόχος του Δικαστηρίου της Ένωσης να προσπελάσει τις μεθοδολογικές δυσκολίες που θέτει το άρ. 51 ΧΘΔΕΕ εντός του συστήματος προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ένωσης και τελικά να δεσμεύσει τα κράτη-μέλη να οργανώσουν με τέτοιο τρόπο το δικαιοδοτικό τους σύστημα, ώστε αυτό να ανταποκρίνεται στο στόχο της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, ανεξαρτήτως του εάν στις υποθέσεις που έχουν ενώπιόν τους εφαρμόζουν ή όχι ενωσιακό δίκαιο, κατά την έννοια του άρ. 51 ΧΘΔΕΕ¹⁴⁰.

4. Το διατακτικό της απόφασης

Χωρίς να απομειώνεται η σημασία και η καινοτομία της απόφασης του Δικαστηρίου, το ίδιο κατέληξε σε διαπίστωση μη παράβασης από μέρους της Πορτογαλίας της αρχής της δικαστικής ανεξαρτησίας, διότι τα μέτρα μείωσης των αποδοχών των δικαστικών λειτουργών ήταν περιορισμένα,

¹³⁸ Βλ. και Gremmelprez, ό.π.

¹³⁹ Βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., σκ. 45.

¹⁴⁰ Βλ. και Silveira, ό.π.

καθότι προσωρινά, αλλά και λόγω της εφαρμογής τους στους εργαζομένους του ευρύτερου κλάδου του δημοσίου τομέα. Άλλωστε, οι μειώσεις των αποδοχών υπαγορεύονταν από τις επιταγές «*περί περιορισμού του υπερβολικού ελλείμματος του προϋπολογισμού του Πορτογαλικού Δημοσίου*»¹⁴¹. Συνεπώς, παρά την πρωτοτυπία του Δικαστηρίου της Ένωσης ως προς τον τρόπο προσέγγισης και ερμηνείας των κρίσιμων εννοιών και διατάξεων των Συνθηκών, το ΔΕΕ δεν έφτασε έως το σημείο να διαπιστώσει για πρώτη φορά την ασυμβατότητα εθνικού κανόνα με το άρ. 19 ΣΕΕ· σε αυτό το επόμενο βήμα προέβη με την απόφαση C-619/18, Επιτροπή κατά Πολωνίας.

5. Κριτική

Η εν λόγω απόφαση, ωστόσο, χωρίς βεβαίως να τίθεται σε αμφιβολία η μεγάλη συμβολή της, εντούτοις δεν αποσαφήνισε επαρκώς την περίπλοκη σχέση μεταξύ του άρ. 47 ΧΘΔΕΕ και του άρ. 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ, ενώ δεν κατέστησε απολύτως εναργή το δικαιολογητικό λόγο για τον οποίο διεύρυνε ερμηνευτικά σε τόσο έντονο βαθμό το σκοπό του άρ. 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ· θα μπορούσε να επισημανθεί ότι «*το αιτιολογικό του ΔΕΕ [στη συγκεκριμένη απόφαση] φαίνεται να ταλαντεύεται μεταξύ της γνωστής θεωρίας του ωφέλιμου αποτελέσματος και μιας νέας πρωτοποριακής αιτιολογίας – τη δικαστική εφαρμογή των κοινών αξιών της Ένωσης που κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ*»¹⁴². Αυτά τα ζητήματα διευκρίνισε το Δικαστήριο της Ένωσης στην απόφαση του επί της υπόθεσης C-619/18, Επιτροπή κατά Πολωνίας.

ii. Η υπόθεση **Carlos Escribano Vindel κατά Ministerio de Justicia (C-49/18)**

Συναφής με την μόλις εκτεθείσα υπόθεση είναι η μεταγενέστερη Carlos Escribano Vindel κατά Ministerio de Justicia (C-49/18), στην οποία αντικείμενο της κύριας δίκης ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ισπανίας (Tribunal Constitucional) είναι η συμβατότητα της μισθολογικής μείωσης του C. Escribano Vindel, δικαστή πρώτου βαθμού του δικαστηρίου εργατικών διαφορών στη Βαρκελώνη, με το ενωσιακό δίκαιο. Το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε δύο προδικαστικά ερωτήματα, εκ των οποίων το πρώτο, αφορούσε τη συμβατότητα των εθνικών διατάξεων περί μειώσεων με το άρ. 21 ΧΘΔΕΕ και το άρ. 2 της Οδηγίας 2000/78 για την απαγόρευση των διακρίσεων¹⁴³, ενώ το δεύτερο αναφερόταν στη δικαστική ανεξαρτησία.

¹⁴¹ Βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., σκ. 46-50.

¹⁴² Βλ. Spieker, L. (2019), *Commission v. Poland – A Stepping Stone Towards a Strong “Union of Values”*, Verfassungsblog. Διαθέσιμο στο <https://verfassungsblog.de/commission-v-poland-a-stepping-stone-towards-a-strong-union-of-values/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 19.08.2019].

¹⁴³ Μια σύντομη αναφορά στο πρώτο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου: το Δικαστήριο της Ένωσης δέχτηκε πως δεν προκύπτει ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη διαφορετική μεταχείριση αφορά συγκρίσιμες καταστάσεις ή ότι συνδέεται έμμεσα με την ηλικία· εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο δε διευκρίνισε την ηλικία του προσφεύγοντος, ούτε επέδειξε άλλο πρόσωπο σε συγκρίσιμη με εκείνον κατάσταση, προκειμένου να γίνει φανερή κάποια διακριτική μεταχείριση, παρά

Ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, έχει η απάντηση του ΔΕΕ επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος, όσον αφορά στην αρνητική επίδραση των μέτρων των περικοπών στην δικαστική ανεξαρτησία. Το ΔΕΕ τονίζει ότι η έννοια της δικαστικής ανεξαρτησίας, προϋποθέτει ότι το σχετικό όργανο ασκεί τα δικαιοδοτικά του καθήκοντα με πλήρη αυτονομία, χωρίς να υπόκειται σε οποιαδήποτε ιεραρχική σχέση ή σχέση εξάρτησης έναντι οποιουδήποτε και χωρίς να λαμβάνει εντολές ή οδηγίες οποιασδήποτε προέλευσης, προστατευόμενο από εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις επί της ανεξάρτητης κρίσης του. Αναφέρει δε πως η καταβολή αποδοχών των οποίων το επίπεδο τελεί σε αναλογία προς τη σπουδαιότητα των καθηκόντων των δικαστικών λειτουργών, αποτελεί, ακριβώς όπως και η ισοβιότητα, εγγύηση συμφύ με την ανεξαρτησία των δικαστών. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα με την απόφαση επί της πορτογαλικής υπόθεσης¹⁴⁴, κρίνοντας ότι βάσει των στοιχείων που του παρείχε το αιτούν δικαστήριο, τα μέτρα μισθολογικής μείωσης θεσπίστηκαν λόγω επιταγών περί εξάλειψης του υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείματος και προέβλεπαν περιορισμένη μείωση των αποδοχών μέχρι ενός ποσοστού, ανάλογο του επιπέδου των αποδοχών. Βασικό δε στοιχείο αποτέλεσε η επιβολή μέτρων περικοπών συνολικά σε δημοσίους υπαλλήλους και όχι μόνο στους δικαστικούς λειτουργούς και κατά συνέπεια τα εν λόγω μέτρα είναι γενικής εφαρμογής που υπακούουν στις επιταγές του προϋπολογισμού του κράτους. Παρά το γεγονός ότι, όπως και στην υπόθεση *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, το ΔΕΕ δεν διαπιστώνει τελικώς παραβίαση του ενωσιακού δικαίου, εντούτοις σημαντική είναι η νομική βάση επί της οποίας εξετάζει την πλήρωση της προϋπόθεσης της δικαστικής ανεξαρτησίας· η σχέση μεταξύ εθνικού και ενωσιακού δικαστή επιβεβαιώνεται μέσα από το άρ. 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ, το οποίο προβλέπει την υποχρέωση των κρατών-μελών για θέσπιση ενδίκων βοηθημάτων και μέσων που είναι αναγκαία για την πραγματική δικαστική προστασία των πολιτών στους τομείς που διέπει το ενωσιακό δίκαιο, εμπεριέχοντας στην έννοια του «δικαστηρίου» και τα εθνικά δικαστήρια, τα οποία καλούνται να εφαρμόσουν και ερμηνεύσουν το ενωσιακό δίκαιο¹⁴⁵. Συνεπώς, η εγγύηση της ανεξαρτησίας απαιτείται τόσο σε επίπεδο Δικαστηρίου της Ένωσης, όσο και σε επίπεδο των εθνικών δικαστηρίων, στο πλαίσιο του ρόλου του εθνικού δικαστή και ως ευρωπαίου

επεσήμανε απλώς τις λιγότερο ευνοϊκές συνέπειες κατόπιν της νομοθετικής επιβολής μειώσεων των αποδοχών για κάποια μισθολογικά κλιμάκια των δικαστικών λειτουργών, σε σχέση με άλλα, τα οποία όμως δεν τελούν σε αντικειμενικώς συγκρίσιμη κατάσταση, αφού ανήκουν σε διαφορετικές κατηγορίες και κατέχουν διαφορετικές θέσεις εργασίας. Καταλήγει, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι τα μέτρα μισθολογικών μειώσεων, που υπαγορεύονται από επιταγές «*περί εξάλειψης υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείματος*» (βλ. σκ. 60 της απόφασης), και τα οποία συνεπάγονται μεγαλύτερες ποσοστιαίες περικοπές μισθών για εκείνους που υπάγονται σε δυο μισθολογικά κλιμάκια των χαμηλότερων βαθμίδων, σε σχέση με τους λοιπούς δικαστικούς λειτουργούς, δεν αντιτίθενται στο Χάρτη ή την Οδηγία 2000/78.

¹⁴⁴ Βλ. απόφ. *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, ό.π.

¹⁴⁵ Βλ. Αλικάκος, Π. (2019), *ΔΕΕ της 7.2.2019, C-49/18, Carlos Escribano Vindel κατά Ministerio de Justicia*, ΕλλΔνη 2/2019, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

δικαστή (πρόκειται για τον λεγόμενο «λειτουργικό αναδιπλασιασμό»¹⁴⁶).

Βλέπουμε, επομένως, πως στην εν λόγω απόφαση το ΔΕΕ αποστασιοποιείται από την προηγούμενη νομολογία του περί των διακρίσεων λόγω ηλικίας στο πεδίο οργάνωσης της δικαιοσύνης¹⁴⁷, και πια εμμένει στην τελευταία νομολογία του¹⁴⁸, σύμφωνα με την οποία εξετάζει τη συμβατότητα των εθνικών νομοθετικών μεταρρυθμίσεων στο χώρο της οργάνωσης των δικαστηρίων με το ενωσιακό δίκαιο στη βάση του άρ. 19 παρ.1 εδ.β' ΣΕΕ.

iii. Οι περικοπές των συντάξεων των δικαστικών μέσα από την απόφαση με αρ. 1/2018 του Ειδικού Δικαστηρίου του άρ. 88 παρ. 2 Σ στην ελληνική έννομη τάξη

Πρόσφατα, το Ειδικό Δικαστήριο του άρ. 88 παρ. 2 Σ έκρινε αντισυνταγματικές νομοθετικές διατάξεις που θέσπιζαν μείωση των συντάξεων του Δημοσίου άνω των 1.000€ και καταργούσαν επιδόματα εορτών και αδείας, καθώς και επέβαλλαν προσωρινό ανώτατο όριο 2.000€ στις ατομικές μηνιαίες συντάξεις του Δημοσίου. Το δικαστήριο διαπίστωσε αντισυνταγματικότητα μόνο κατά το μέρος που αφορούσαν στους δικαστικούς λειτουργούς.

Το σκεπτικό του δικαστηρίου θεμελιώνεται στην ειδική προστασία του άρ. 88 παρ. 2 Σ επί των αποδοχών των δικαστικών λειτουργών, οι οποίες εμπεριέχουν και τις συντάξεις, καθώς και στην ερμηνεία του ως άνω άρθρου, ως προστατεύον ειδικώς τις συντάξεις των δικαστικών λειτουργών οι οποίες δεν πρέπει να αποκλίνουν ουσιωδώς από τις αποδοχές των εν ενεργεία συναδέλφων τους¹⁴⁹. Το δικαστήριο τονίζει πως η συνταγματική προστασία των συνταξιοδοτικών αποδοχών των δικαστικών λειτουργών αποτελεί εγγύηση της προσωπικής και λειτουργικής τους ανεξαρτησίας, για το λόγο δε αυτό απαιτείται η διατήρηση σταθερής της αναλογίας μεταξύ σύνταξης και αποδοχών ενεργείας των δικαστικών¹⁵⁰. Το δικαστήριο θεμελίωσε το σκεπτικό του στο άρ. 26 Σ περί διάκρισης των λειτουργιών, ως διάταξη μη αναθεωρούμενη σύμφωνα με το άρ. 110 Σ, στο άρ. 87 παρ. 1 Σ, το οποίο απαιτεί την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστικών, καθώς και στο άρ. 88 παρ. 2 Σ που προβλέπει την αναλογία των αποδοχών τους με το λειτούργημά τους. Ιδιαίτερη σημασία έχει η συλλογιστική πορεία του δικαστηρίου, προκειμένου να καταλήξει στην κρίση ότι οι αποδοχές των δικαστικών πρέπει να είναι σε αναλογία τόσο με αυτές των αντίστοιχων οργάνων των δύο άλλων

¹⁴⁶ Βλ. Ροδόπουλος, ό.π., σ. 248.

¹⁴⁷ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 06.11.2012, C-286/12 Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ECLI:EU:C:2012:687, όπως θα εκτεθεί παρακάτω.

¹⁴⁸ Βλ. απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses.

¹⁴⁹ Βλ. απόφ. 1/2018 Ειδ. Δικαστήριο του άρ. 88 παρ. 2 Σ, σκ. 8.

¹⁵⁰ Για κριτική στην εν λόγω απόφαση, βλ. Καϊδατζής, Α. (2018), *Αντισυνταγματικότητα των περικοπών στις συντάξεις δικαστικών: Μισθοδικείο, συνταξιοδοτικό σύστημα και σύστημα δικαστικού ελέγχου του νόμου – Παρατηρήσεις στην απόφαση 1/2018 του Ειδ. Δικαστηρίου άρθρου 88 παρ. 2 Συντ.*, Αρμ 03/2018, σ. 660 επ.

λειτουργιών, όσο και αφ' εαυτές επαρκείς για εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης και απερίσπαστης άσκησης του λειτουργήματός τους: η εξασφάλιση της ανεξαρτησίας της δικαστικής λειτουργίας, είναι απαραίτητη προϋπόθεση «για την εξασφάλιση της παροχής στους πολίτες αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας (σύμφωνα με το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, το άρθρο 6 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. β της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και το άρθρο 47 εδ. β του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης), αναγνωρίζει λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία στους δικαστές που συγκροτούν τα δικαστήρια και ταυτίζει την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, μέσω δε αυτής την ισοτιμία της με τις άλλες δύο λειτουργίες (νομοθετική και εκτελεστική), με την ανεξαρτησία των δικαστών»¹⁵¹. Η γνώση του δικαστικού λειτουργού, κατά την ενεργό παροχή των υπηρεσιών του, ότι και μετά την αφυπηρέτησή του θα εξακολουθήσει να έχει την αυτή, ως προς τις αποδοχές του, μεταχείριση, είναι κατά το δικαστήριο «ουσιώδη[ς], αναγκαία και αυτονόητη εγγύηση για την εξασφάλιση της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας του»¹⁵².

iv. Το ζήτημα της παραβίασης από την Πολωνική Δημοκρατία της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας – C-619/18 κ.α.

1. Γενικά

Με νομοθετικές ρυθμίσεις του 2017, έλαβε χώρα μείωση του ορίου συνταξιοδότησης των δικαστών τόσο του Ανώτατου Δικαστηρίου της Πολωνίας¹⁵³, όσο και των λοιπών πολωνικών δικαστηρίων¹⁵⁴. Επιπλέον, προβλέφθηκε δυνατότητα περαιτέρω παραμονής στην ενεργό υπηρεσία των ανωτέρω δικαστικών λειτουργών, υπό την προϋπόθεση αφενός της υποβολής εκ μέρους των δικαστών σχετικής δήλωσης, όπου θα εξέφραζαν την επιθυμία παραμονής τους, συνοδευόμενη από πιστοποιητικό βεβαίωσης της καλής κατάστασης της υγείας τους, αφετέρου δε, της συγκατάθεσης του Προέδρου της Δημοκρατίας της Πολωνίας για τους δικαστές του Ανώτατου Δικαστηρίου και του Υπουργού Δικαιοσύνης για τους δικαστές των λοιπών δικαστηρίων. Καθοριστικό στοιχείο για το Δικαστήριο υπήρξε η παροχή εκ του νόμου διακριτικής ευχέρειας στο αποφασίζον όργανο της εκτελεστικής εξουσίας, προκειμένου να προβεί στην αποδοχή ή την απόρριψη του αιτήματος

¹⁵¹ Βλ. απόφ. 1/2018 Ειδ. Δικαστήριο του άρ. 88 παρ. 2 Σ, σκ. 7.

¹⁵² Βλ. απόφ. 1/2018 Ειδ. Δικαστήριο του άρ. 88 παρ. 2 Σ, σκ. 8.

¹⁵³ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 24.06.2019, υπόθ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ECLI:EU:C:2019:531.

¹⁵⁴ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 05.11.2019, υποθ. C-192/18, European Commission v. Republic of Poland, ECLI:EU:C:2019:924. Συγκεκριμένα, προβλέφθηκε η αποχώρηση από την ενεργό υπηρεσία για μεν τους δικαστικούς λειτουργούς του Ανώτατου Δικαστηρίου από το 70ό έτος, στο 65ο έτος της ηλικίας τους, τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, για δε τους δικαστικούς λειτουργούς των λοιπών δικαστηρίων, από το 67ο έτος, στο 65ο για τους άνδρες και στο 60ό για τις γυναίκες.

παράτασης της θητείας του δικαστικού λειτουργού.

2. Οι σχετικές διαδικαστικές και δικαστικές ενέργειες

Σχετικές με το ανωτέρω ζήτημα είναι οι υποθέσεις C-619/18, όσον αφορά στους δικαστικούς λειτουργούς του Ανώτατου Δικαστηρίου της Πολωνίας, και C-192/18, για τα λοιπά πολωνικά δικαστήρια, οι οποίες εισήχθησαν κατόπιν προσφυγής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, βάσει του άρ. 258 ΣΛΕΕ. Επί των υποθέσεων έχουν εκδοθεί αποφάσεις διαπιστωτικές της παράβασης του ενωσιακού δικαίου. Επιπλέον, για το ίδιο ζήτημα εκκρεμούν ενώπιον του ΔΕΕ σειρά προδικαστικών ερωτημάτων που έχουν υποβληθεί βάσει του άρ. 267 ΣΛΕΕ, είτε από το Ανώτατο Δικαστήριο της Πολωνίας είτε από κατώτερα δικαστήρια¹⁵⁵, για κάποια εκ των οποίων το Δικαστήριο έχει απορρίψει το αίτημα εισαγωγής τους στην ταχεία διαδικασία εκδίκασης του άρ. 105 του Κανονισμού του Δικαστηρίου, ενώ για άλλα έχουν ήδη δημοσιευτεί οι προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα¹⁵⁶.

Στις παραπάνω αναφερόμενες υποθέσεις κοινό στοιχείο αποτελεί, κατά βάση, η συμφωνία των επίμαχων νομοθετικών διατάξεων του εθνικού δικαίου της Πολωνίας σχετικά με την λήξη ή παράταση της θητείας των δικαστικών λειτουργών, με τα άρ. 19 παρ.1 ΣΕΕ και 47 ΧΘΔΕΕ, που κατοχυρώνουν, αντίστοιχα, τις αρχές της δικαστικής ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας¹⁵⁷.

Ειδικά όσον αφορά στο πολωνικό ζήτημα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κίνησε στις 20.12.2017 τη διαδικασία του άρ. 7 παρ. 1 ΣΕΕ κατά της Πολωνίας, προτείνοντας στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να προβεί στη διαπίστωση της ύπαρξης σαφούς κινδύνου σοβαρής παραβίασης από την Πολωνία των αξιών που κατοχυρώνονται στο άρ. 2 ΣΕΕ¹⁵⁸. Η απόφαση του Συμβουλίου αναμένεται μέχρι σήμερα¹⁵⁹. Παράλληλα, η Επιτροπή προσέφυγε¹⁶⁰ βάσει του άρ. 258 ΣΛΕΕ στις 02.10.2018 ενώπιον του ΔΕΕ για μη τήρηση από μέρους της Πολωνικής Δημοκρατίας των υποχρεώσεων που πηγάζουν από το άρ. 19 παρ.1 εδ. β' ΣΕΕ, σε συνδυασμό με εκείνες του 47 ΧΘΔΕΕ. Στο πλαίσιο της προσφυγής της Επιτροπής όσον αφορά στην υπόθεση των δικαστικών λειτουργών του Ανώτατου

¹⁵⁵ Βλ. υποθ. C-522/18 DŚ κατά Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Jaśle, C-537/18 Krajowa Rada Sądownictwa, C-558/18 Miasto Łowicz, C-563/18 Prokuratura Okręgowa w Płocku, C-585/18 Krajowa Rada Sądownictwa, C-623/18 Prokuratura Rejonowa w Słubicach, C-624/18 CP, C-625/18 DO.

¹⁵⁶ Για την υπόθ. C-585/18 Krajowa Rada Sądownictwa.

¹⁵⁷ Βλ. Βηλαρά, Μ. (2019), *Δικαστική ανεξαρτησία και αρχές αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης στην πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ΕυΔικ 2/2019.

¹⁵⁸ Βλ. ανακοίνωση Επιτροπής COM(2017) 835 final. Διαθέσιμο στο <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/EL/COM-2017-835-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF> [Τελευταία πρόσβαση: 11.08.2019].

¹⁵⁹ Προκειμένου να ελεγχθεί η πορεία της σχετικής υπόθεσης, βλ. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/HIS/?uri=CELEX%3A52017PC0835>.

¹⁶⁰ Υπόθ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland.

Δικαστηρίου, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου εξέδωσε τη διάταξη της 15^{ης} Νοεμβρίου 2018 για υπαγωγή της υπόθεσης στην ταχεία διαδικασία. Ταυτόχρονα, στις 02.10.2018 η Επιτροπή με χωριστό δικόγραφο υπέβαλε αίτηση ασφαλιστικών μέτρων προκειμένου να ληφθούν προσωρινά μέτρα βάσει των άρ. 279 ΣΛΕΕ και 160 παρ. 2 και 7 του Κανονισμού Διαδικασίας του ΔΕΕ, έως την έκδοση απόφασης επί της ουσίας της προσφυγής. Το ΔΕΕ, με διάταξη της 17^{ης} Δεκεμβρίου 2018, έκανε δεκτή την αίτηση ασφαλιστικών μέτρων, υποχρεώνοντας την Πολωνία να αναστείλει την εφαρμογή των επίμαχων νομοθετικών διατάξεων του νόμου περί Ανώτατου Δικαστηρίου και του νόμου περί τροποποίησης του καθεστώτος των τακτικών δικαστηρίων, να λάβει κάθε αναγκαίο μέτρο προς διασφάλιση της συνέχισης άσκησης των καθηκόντων των δικαστών που ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής των νέων διατάξεων υπό τις ίδιες συνθήκες που εργάζονταν έως τότε και να απέχει από τη λήψη οποιουδήποτε μέτρου διορισμού δικαστών σε αντικατάσταση εκείνων που αφορούν οι επίμαχες διατάξεις. Αξίζει να επισημανθεί πως στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της έκδοσης των εν λόγω διατάξεων, η Αντιπρόεδρος του Δικαστηρίου προέβη ήδη από τις 19.10.2018 στην έκδοση διάταξης περί αναστολής εφαρμογής των κρίσιμων νομοθετικών διατάξεων¹⁶¹, προκειμένου να προληφθεί οποιαδήποτε ενέργεια του κράτους προς εφαρμογή του νέου νομοθετικού καθεστώτος, η οποία θα μπορούσε να επιφέρει μη αναστρέψιμες συνέπειες στην οργάνωση του εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος.

3. Τα νομικά ζητήματα

Από όσα εκτίθενται ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι ο μηχανισμός της Ένωσης θορυβήθηκε έντονα από την εισαγωγή των δραστικών νομοθετικών μέτρων στο σύστημα οργάνωσης της δικαιοσύνης της Δημοκρατίας της Πολωνίας και έσπευσε να προλάβει τις σοβαρές επιπτώσεις, τόσο στην εθνική όσο και, αντανακλαστικά, στην ενωσιακή έννομη τάξη. Το Δικαστήριο, σε όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις, επέμεινε στην πρόβλεψη της παροχής διακριτικής ευχέρειας στον Πρόεδρο της Πολωνικής Δημοκρατίας, η οποία δεν περιορίζεται από κανένα ρητά προβλεπόμενο κριτήριο αποδοχής των δικαστών που αιτήθηκαν την παράταση της ενεργού υπηρεσίας τους: ο Πρόεδρος αποφασίζει «κατά το δοκούν», ενώ η απόφασή του αυτή δεν υπάγεται σε δικαστικό έλεγχο¹⁶². Στη Διάταξη της 15^{ης} Νοεμβρίου 2018, τονίζεται ότι «η απαίτηση περί ανεξαρτησίας των δικαστών αποτελεί ουσιώδες στοιχείο του θεμελιώδους δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, το οποίο είναι κεφαλαιώδους σημασίας για τη διασφάλιση της προστασίας του συνόλου των δικαιωμάτων που οι πολίτες απολαμβάνουν βάσει του δικαίου της Ένωσης και για την προάσπιση των κοινών αξιών των κρατών μελών που

¹⁶¹ Βλ. Διάταξη της 15^{ης} Νοεμβρίου 2018 του Προέδρου του Δικαστηρίου στην υπόθεση C-619/18, σκ. 11.

¹⁶² Βλ. Διάταξη της 15^{ης} Νοεμβρίου 2018 του Προέδρου του Δικαστηρίου στην υπόθεση C-619/18, σκ. 8, 9, Απόφαση της 24^{ης} Ιουνίου 2019 στην υπόθεση C-619/18, σκ. 114.

μνημονεύονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, ιδίως δε της αξίας του κράτους δικαίου»¹⁶³. Άλλωστε, επισημαίνεται η δυνατότητα άσκησης επιρροής του νέου νομοθετικού καθεστώτος στο εσωτερικό του πολωνικού κράτους επί του «ακρογωνιαίου λίθου» του δικαιοδοτικού συστήματος της Ένωσης, που δεν είναι άλλο από το θεσμό της προδικαστικής παραπομπής του άρ. 267 ΣΛΕΕ και το οποίο βασίζεται ακριβώς στην ανεξαρτησία των εθνικών δικαστηρίων, ιδίως δε αυτών που αποφαίνονται σε τελευταίο βαθμό και συνεπώς υποχρεούνται από το ενωσιακό δίκαιο στην υποβολή του προδικαστικού ερωτήματος¹⁶⁴.

Αν και στην εν λόγω Διάταξη, το Δικαστήριο δεν προβαίνει σε περαιτέρω διερεύνηση της σύνδεσης μεταξύ αφενός της εθνικής νομοθετικής τροποποίησης και αφετέρου του ενωσιακού δικαίου, εντούτοις αυτή η σύνδεση αναλύεται λεπτομερώς στην απόφαση επί της υπόθεσης. Το ΔΕΕ για πρώτη φορά διακήρυξε την ασυμβατότητα μιας εθνικής νομοθετικής διάταξης με το ενωσιακό δίκαιο, λόγω παραβίασης του άρ. 19 ΣΕΕ¹⁶⁵, εξελίσσοντας ακόμα περισσότερο την κρίση που είχε εκφράσει το ίδιο σε προηγούμενη απόφασή του¹⁶⁶. Αξίζει δε να επισημανθεί ότι παρά τον προεξέχοντα ρόλο του Δικαστηρίου στην ενδυνάμωση και διασφάλιση του δικαίου της Ένωσης μέσω της διαδικασίας διαπίστωσης παράβασης και προσφυγής της Επιτροπής κατά κράτους-μέλους του άρ. 258 ΣΛΕΕ ή της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής του άρ. 267 ΣΛΕΕ, το ίδιο δεν είχε μέχρι πρόσφατα την ευκαιρία να αποφανθεί επί των γενικών αρχών της Ένωσης, όπως αποτυπώνονται στο άρ. 2 ΣΕΕ, και ειδικά για την αρχή του κράτους δικαίου¹⁶⁷. Άλλωστε, οι Συνθήκες σιωπούν ως προς την αρμοδιότητα του ΔΕΕ προς ενδυνάμωση της αρχής του κράτους δικαίου σε περίπτωση παραβίασής της από κράτος-μέλος. Η νομολογία, ωστόσο, τόσο επί της υπόθεσης *Associação Sindical dos Juizes Portugueses* (C-64/16), όσο και επί της υπόθεσης *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Πολωνίας* (C-619/18) αποτελούν σημείο καμπής αυτής της πρακτικής και παρουσιάζουν το Δικαστήριο να παίρνει ρητή θέση στο σημαντικό αυτό ζήτημα αρχής της Ένωσης¹⁶⁸.

Τα δυο θεμελιώδη και κρίσιμα ζητήματα στην υπόθεση είναι η εξέταση της καταγγελλόμενης από την Επιτροπή παράβασης των αρχών της ισοβιότητας των δικαστών και της δικαστικής ανεξαρτησίας από την Πολωνική Δημοκρατία, ως εκφάνσεις της αποτελεσματικής δικαστικής

¹⁶³ Βλ. σκ. 21.

¹⁶⁴ Βλ. σκ. 22.

¹⁶⁵ Βλ. Simonelli, M.A. (2019), *Thickening up judicial independence: the ECJ ruling in Commission v. Poland* (C-619/18), *European Law Blog*. Διαθέσιμο στο <http://europeanlawblog.eu/2019/07/08/thickening-up-judicial-independence-the-ecj-ruling-in-commission-v-poland-c-619-18/> [Τελευταία πρόσβαση: 12.08.2019], Pech, L. και Platon, S., (2019), *The beginning of the end for Poland's so-called "judicial reforms"? Some thought on the ECJ ruling in Commission v. Poland (Independence of the Supreme Court case)*, *EU Law Analysis*. Διαθέσιμο στο <http://eulawanalysis.blogspot.com/2019/06/the-beginning-of-end-for-polands-so.html>. [Τελευταία πρόσβαση: 13.08.2019].

¹⁶⁶ Βλ. απόφ. *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, ό.π.

¹⁶⁷ Βλ. Gremmelprez, ό.π.

¹⁶⁸ Βλ. την ίδια θέση και στο Gremmelprez, ό.π.

προστασίας. Προκειμένου το ΔΕΕ να ελέγξει τυχόν παράβαση της Πολωνίας, πρέπει πρωτίστως να ερμηνεύσει το ενωσιακό δίκαιο και τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από αυτό για τα κράτη-μέλη ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα της δικαστικής προστασίας.

Το Δικαστήριο, αποδεχόμενο κατ' αποτέλεσμα τις απόψεις που εκθέτει ο Γενικός Εισαγγελέας Tanchen με τις προτάσεις του¹⁶⁹, αλλά επιλέγοντας διαφορετική συλλογιστική οδό, απεγκλωβίζεται από το εμπόδιο που θέτει το άρ. 51 ΧΘΔΕΕ, σύμφωνα με το οποίο οι διατάξεις του Χάρτη τυγχάνουν εφαρμογής μόνο όταν τα κράτη μέλη εφαρμόζουν ενωσιακό δίκαιο. Το ΔΕΕ καινοτομεί διαπιστώνοντας πως «η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων που παρέχονται στους ιδιώτες βάσει του δικαίου της Ένωσης, την οποία μνημονεύει το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ αποτελεί γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου, συνιστά, πράγματι, γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, η οποία απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, έχει κατοχυρωθεί με τα άρθρα 6 και 13» της ΕΣΔΑ και κατοχυρώνεται στο άρ. 47 του ΧΘΔΕΕ¹⁷⁰. Το Δικαστήριο δε, συνεχίζει τονίζοντας πως το άρ. 19, παρ. 1, εδ. β' ΣΕΕ αφορά τους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης, «ανεξαρτήτως της περιπτώσεως στην οποία τα κράτη μέλη θέτουν σε εφαρμογή το δίκαιο αυτό, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη»¹⁷¹. Το ΔΕΕ επισημαίνει δε ότι το άρ. 19, παρ. 1, εδ. β' ΣΕΕ επιβάλλει σε όλα τα κράτη-μέλη «την υποχρέωση να προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η αποτελεσματική δικαστική προστασία, κατά την έννοια, ιδίως, του άρθρου 47 του Χάρτη, στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης»¹⁷², καταδεικνύοντας την ερμηνεία της διάταξης της ΣΕΕ υπό το φως μιας διάταξης του ΧΘΔΕΕ, φανερώνοντας την προσέγγιση του ενωσιακού δικαίου ως ενιαίου συστήματος. Με τον τρόπο αυτό, η νομολογία ρητά πλέον¹⁷³ συνδέει -ερμηνευτικά- το άρ. 47 του ΧΘΔΕΕ με το άρ. 19 ΣΕΕ, χωρίς να προϋποτίθεται η εφαρμογή εν προκειμένω του Χάρτη¹⁷⁴. Το μόνο στοιχείο που κρίνεται καθοριστικό από το ΔΕΕ είναι το αν το υπό κρίση δικαιοδοτικό όργανο «ενδέχεται να κληθεί να αποφανθεί επί ζητημάτων που συνδέονται με την εφαρμογή και την ερμηνεία

¹⁶⁹ Διαθέσιμο στο

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=212921&pageIndex=0&doclang=EL&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=7319851>.

¹⁷⁰ Βλ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 49.

¹⁷¹ Βλ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 50.

¹⁷² Βλ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 54.

¹⁷³ Παρότι μια πρώτη αναφορά στη σχέση του άρ. 47 ΧΘΔΕΕ με το άρ. 19 ΣΕΕ είχε γίνει στην απόφ. ΔΕΕ 16.05.2017, υπόθ. C-682/15, Berlioz Investment Fund, ECLI:EU:C:2017:373, σκ. 44, όπου αναφερόταν ότι στο δικαίωμα που κατοχυρώνει το άρ. 47 ΧΘΔΕΕ, ατνιστοιχεί η υποχρέωση που θεσπίζει το άρ. 19 παρ. 1 ΣΕΕ.

¹⁷⁴ Βλ. Simonelli, (2019) ό.π.

του δικαίου της Ένωσης»¹⁷⁵. Βέβαια, όπως εύστοχα επισημαίνεται¹⁷⁶, όλα ή έστω τα περισσότερα εθνικά δικαστήρια είναι θεωρητικά εν δυνάμει σε αυτή τη θέση, με αποτέλεσμα τη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της διάταξης σε όλα τα εθνικά δικαστήρια ως τέτοια. Ειδικά δε όσον αφορά στο Ανώτατο Πολωνικό Δικαστήριο, κάτι τέτοιο είναι παραπάνω από βέβαιο ότι θα συμβεί.

4. Ειδικά ως προς την ισοβιότητα

Η αρχή της ισοβιότητας των δικαστικών λειτουργών, ως βασικό εχέγγυο ανεξαρτησίας τους, δεν είναι απόλυτη, αλλά αντίθετα επιδέχεται εξαιρέσεις προκειμένου για νόμιμους και επιτακτικούς λόγους και υπό το φίλτρο της αρχής της αναλογικότητας¹⁷⁷. Αξιοσημείωτη είναι η θέσπιση ενός υποκειμενικού ορίου από το ΔΕΕ στην νομοθετική εισαγωγή απόκλισης από τον κανόνα της ισοβιότητας: πρόκειται για τη δυνατότητα πρόκλησης εύλογων αμφιβολιών στους πολίτες «ως προς τη στεγανότητα του οικείου δικαιοδοτικού οργάνου έναντι εξωτερικών στοιχείων και ως προς την ουδετερότητά του έναντι των αντιπαρατιθέμενων συμφερόντων»¹⁷⁸. Το ΔΕΕ, ωστόσο, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο συνδυασμός του ανωτέρω μέτρου σχετικά με την ισοβιότητα, με την πρόβλεψη της δυνατότητας παράτασης της ενεργού δικαστικής υπηρεσίας, μπορεί να ενισχύσει την εντύπωση ότι ενδέχεται στην πράξη να πρόκειται για πρόθεση απομάκρυνσης προκαθορισμένου μέρους των δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου, σκοπού προφανώς αθέμιτου¹⁷⁹, ώστε να μην επιτρέψει στο Δικαστήριο να προχωρήσει καν σε στάθμιση αναλογικότητας¹⁸⁰.

5. Ειδικά ως προς τη δικαστική ανεξαρτησία

Το δεύτερο επιχείρημα της Επιτροπής αφορά στη διακριτική ευχέρεια του Προέδρου της Πολωνικής Δημοκρατίας να χορηγεί έγκριση παράτασης της ενεργού υπηρεσίας των δικαστικών λειτουργών του Ανώτατου Δικαστηρίου, εξεταζόμενη από τη σκοπιά της πλήρωσης της προϋπόθεσης της δικαστικής ανεξαρτησίας. Το ΔΕΕ ξεκινά με την υπενθύμιση της διαπίστωσης στην οποία είχε ήδη προβεί με προηγούμενη νομολογία του¹⁸¹ περί ύπαρξης δύο πτυχών της δικαστικής ανεξαρτησίας: αφενός η εξωτερική πτυχή, που προϋποθέτει ότι το δικαστικό όργανο είναι πλήρως

¹⁷⁵ Βλ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 56.

¹⁷⁶ Βλ. Pech, L. και Platon, S. (2018), *Rule of Law backsliding in the EU: The Court of Justice to the rescue? Some thoughts on the ECJ ruling in Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, ό.π.. Η ανάλυση αφορά την υπόθ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, το σκεπτικό της οποίας το ΔΕΕ χρησιμοποίησε και εξέλιξε παραπέρα στην εδώ εξεταζόμενη υπόθεση.

¹⁷⁷ Βλ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 76.

¹⁷⁸ Βλ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 79.

¹⁷⁹ Βλ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 85.

¹⁸⁰ Το ΔΕΕ δηλαδή, φαίνεται να μη διστάζει να υπονοήσει ότι η Πολωνική Κυβέρνηση συνειδητά επιχείρησε να παραπλανήσει ως προς τον πραγματικό στόχο που εξυπηρετεί η τροποποίηση του ορίου ηλικίας των δικαστών, γεγονός που δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό από το Δικαστήριο, αφού προκαλεί αμφιβολίες στους πολίτες ως προς τη δικαστική ανεξαρτησία, βλ. . C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 82.

¹⁸¹ Βλ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., σκ. 44.

αυτόνομο κατά την άσκηση των καθηκόντων του και δεν υπόκειται σε ιεραρχική σχέση, ούτε λαμβάνει εντολές ή οδηγίες οποιασδήποτε προέλευσης, ώστε να προστατεύεται από κάθε εξωτερικό παράγοντα που θα μπορούσε να ασκήσει πίεση και επιρροή κατά τη διαμόρφωση της δικανικής κρίσης· *αφετέρου*, η εσωτερική πτυχή, που αναφέρεται στην αμεροληψία του δικαστικού οργάνου και στην τήρηση από μέρους του *«ίσων αποστάσεων ως προς τους διαδίκους και τα αντιπαρατιθέμενα συμφέροντά τους σε σχέση με το αντικείμενο της διαφοράς»*, υπακούοντας αποκλειστικά στους ορισμούς των νόμων και αποστασιοποιημένο από οποιοδήποτε προσωπικό συμφέρον¹⁸². Το Δικαστήριο κρίνει ότι, προκειμένου να διασφαλιστεί η συνδρομή και των δύο πτυχών ανεξαρτησίας, απαιτείται η ύπαρξη κανόνων, ιδίως όσον αφορά στη σύνθεση του οργάνου, το διορισμό των μελών του, τη διάρκεια της θητείας τους και τους λόγους εξαίρεσης ή παύσης τους. Όλα αυτά δε, στοχεύουν στη διασφάλιση ακεραίας της εμπιστοσύνης των πολιτών προς τη δικαιοσύνη.

Το ΔΕΕ επισημαίνει περαιτέρω πως η εθνική διάταξη, την οποία η Επιτροπή κρίνει αντίθετη στο ενωσιακό δίκαιο, δεν αφορά τη διαδικασία διορισμού υποψηφίων σε θέσεις δικαστών, αλλά τη δυνατότητα των εν ενεργεία δικαστών *«οι οποίοι, επομένως, απολαμβάνουν των εγγυήσεων που είναι συμφυείς με την άσκηση των δικαστικών καθηκόντων»*, να παρατείνουν τη θητεία τους και πλέον νόμιμου ορίου ηλικίας συνταξιοδοτήσεως, και ότι ο κανόνας αυτός αφορά, επομένως, *«τις συνθήκες υπό τις οποίες εξελίσσεται και τερματίζεται η σταδιοδρομία των δικαστών αυτών»*¹⁸³. Επιπλέον, επισημαίνει ότι, παρά το γεγονός ότι αποτελεί αποκλειστική αρμοδιότητα του κράτους να αποφασίσει αν θα προβλέψει νομοθετικά δυνατότητα μιας τέτοιας παράτασης ή όχι, εντούτοις όριο αποτελεί η διασφάλιση και ο σεβασμός της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και η ανεξαρτησία των δικαστών ως ειδικότερη έκφασή της¹⁸⁴. Κατά συνέπεια, οποιαδήποτε εθνική νομοθετική ρύθμιση θέτει σε κίνδυνο την ανεξαρτησία των δικαστών, μπορεί να παραβιάζει το ενωσιακό δίκαιο. Σε συνέχεια της συλλογιστικής αυτής, το ΔΕΕ δεν εξετάζει αν η δικαστική ανεξαρτησία παραβιάζεται από την ίδια τη διακριτική ευχέρεια του Προέδρου της Δημοκρατίας, αλλά αντίστροφα, ερευνά αν η διαδικασία χορήγησης παράτασης παρέχει ικανές και επαρκείς εγγυήσεις για να προστατέψει τη δικαστική λειτουργία από πολιτικές επιρροές και να μην προκαλέσει εύλογες αμφιβολίες σχετικά με τη δικαστική αμεροληψία και ανεξαρτησία στους πολίτες. Με αυτό το συλλογισμό, το Δικαστήριο συνάγει από το άρ. 19 ΣΕΕ μια θετική υποχρέωση των κρατών μελών¹⁸⁵.

Στην προκειμένη, όμως, περίπτωση, διαπιστώνει ότι, βάσει του νέου εθνικού νόμου η

¹⁸² Βλ. C-619/18, *European Commission v. Republic of Poland*, ό.π., σκ. 72-73.

¹⁸³ Βλ. C-619/18, *European Commission v. Republic of Poland*, ό.π., σκ. 109.

¹⁸⁴ Βλ. C-619/18, *European Commission v. Republic of Poland*, ό.π., σκ. 110.

¹⁸⁵ Βλ. Simonelli, (2019) ό.π.

παράταση αυτή εξαρτάται πλέον από απόφαση του Προέδρου της Δημοκρατίας κατά διακριτική ευχέρεια, και η έκδοσή της δεν διέπεται από κάποιο αντικειμενικό και επαληθεύσιμο κριτήριο, δεν απαιτείται να είναι αιτιολογημένη και δεν είναι δεκτική ένδικης προσφυγής. Άλλωστε, παρότι προβλέπεται προηγούμενη γνωμοδότηση του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, στην πράξη διαπιστώθηκε πως εξέδιδε γνωμοδοτήσεις, θετικές ή απορριπτικές, σε κάποιες περιπτώσεις άνευ αιτιολογίας και σε άλλες με αμιγώς τυπική αιτιολογία, οι οποίες τελικά «δεν μπορούν να συμβάλουν ώστε να διαφωτισθεί κατά τρόπο αντικειμενικό ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατά την άσκηση της εξουσίας που διαθέτει προκειμένου να επιτρέψει ή μη παράταση της ενεργού υπηρεσίας δικαστή»¹⁸⁶. Κοντολογίς, το εν λόγω Συμβούλιο δεν «διασώζει» την απαιτούμενη δικαστική ανεξαρτησία, η οποία τίθεται σε διακινδύνευση λόγω της εμπλοκής της εκτελεστικής εξουσίας στη διαδικασία σύστασης του δικαστικού σώματος¹⁸⁷.

Επιπλέον, το ΔΕΕ προέβη σε σύντομη αναφορά στο ζήτημα των πειθαρχικών ποινών των δικαστικών λειτουργών, επισημαίνοντας την ανάγκη ύπαρξης κανόνων που θεσπίζουν τις αναγκαίες εγγυήσεις, ώστε να αποτρέπεται κάθε κίνδυνος χρήσεως αυτού του καθεστώτος ως συστήματος πολιτικού ελέγχου του περιεχομένου των δικαστικών αποφάσεων. Απαιτεί την παρέμβαση ανεξάρτητου οργάνου και την ύπαρξη διαδικασίας που «εγγυάται πλήρως τα δικαιώματα τα οποία κατοχυρώνονται στα άρθρα 47 και 48 του Χάρτη, ιδίως τα δικαιώματα άμυνας, και παρέχουν τη δυνατότητα προσβολής των αποφάσεων των πειθαρχικών οργάνων ενώπιον των δικαστηρίων»¹⁸⁸.

Έτσι, το Δικαστήριο, προσδίδοντας μεγάλη βαρύτητα στο ενδεχόμενο η νέα νομοθετική διάταξη να προκαλέσει εύλογες αμφιβολίες, ιδίως στους πολίτες, ως προς το ανεπηρέαστο των οικείων δικαστών από εξωτερικά στοιχεία και ως προς την ουδετερότητά τους, δέχτηκε την προσφυγή της Επιτροπής και κατέληξε στη διαπίστωση παράβασης από την Πολωνική Δημοκρατία του άρ. 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ.

6. Ως προς τον τρόπο ανάδειξης δικαστών του ΔΕΕ

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το Δικαστήριο δεν παρέλειψε να αναφερθεί στον τρόπο ανάδειξης και ανανέωσης της θητείας των δικαστών του, προκειμένου ίσως να αποφευχθεί η δημιουργία οποιασδήποτε αμφιβολίας στους Ευρωπαίους πολίτες, συγκρίνοντας τις πρόσφατες

¹⁸⁶ Βλ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 113-117.

¹⁸⁷ Βλ. Pech και Platon, (2019), ό.π.

¹⁸⁸ Βλ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 77. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η φρασεολογία που χρησιμοποιήθηκε από το Δικαστήριο είναι πανομοιότυπη με την ανακοίνωση της Επιτροπής περί της έναρξης διαδικασίας διαπίστωσης παράβασης της Πολωνίας (παρατήρηση των Pech και Platon, στο Pech και Platon, (2019), ό.π.), στοιχείο που θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως σιωπηρή επιβράβευση του έργου της Επιτροπής και παρότρυνσή της να συνεχίσει αμελλητί το έργο της. Βλ. την ανακοίνωση της Επιτροπής εδώ https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-1957_en.htm [Τελευταία Πρόσβαση: 21.09.2019].

νομοθετικές εξελίξεις στην Πολωνία με τον τρόπο λειτουργίας του ίδιου του ΔΕΕ. Διευκρίνισε, έτσι, πως σύμφωνα με το άρ. 253 ΣΛΕΕ, ο διορισμός δικαστών στο Δικαστήριο γίνεται κατόπιν γνωμοδοτήσεως της ειδικής επιτροπής του άρ. 255 ΣΛΕΕ, ενώ προβλέπεται εξαιτής θητεία και δυνατότητα ανανέωσης υπό την προϋπόθεση εκ νέου κοινής συμφωνίας των κυβερνήσεων των κρατών μελών¹⁸⁹. Με τον τρόπο αυτό, το ΔΕΕ αποσαφηνίζει επιπλέον ότι οι ανανεώσιμες θητείες ορισμένου χρόνου είναι -ως θέμα αρχής- σε συμφωνία με τα ευρωπαϊκά πρότυπα της δικαστικής ανεξαρτησίας¹⁹⁰.

Αξίζει, ωστόσο, μια σύντομη αναφορά στο ζήτημα. Συγκεκριμένα, δύο στοιχεία του τρόπου οργάνωσης του ΔΕΕ θα μπορούσαν να προκαλέσουν αμφιβολίες ως προς την ανεξαρτησία των Ευρωπαϊών Δικαστών: η διάρκεια της θητείας τους και η απουσία διαφάνειας κατά τη διαδικασία ανάδειξής τους, στην οποία κυρίαρχο ρόλο παίζουν οι εθνικές κυβερνήσεις. Όσον αφορά στη διαφάνεια της διαδικασίας επιλογής των δικαστών, το άρ. 255 ΣΛΕΕ προβλέπει την σύσταση επιτροπής που γνωμοδοτεί για την καταλληλότητα ενός υποψηφίου δικαστή ή γενικού εισαγγελέα, κατόπιν μη δημόσιας συνεδρίασής της¹⁹¹. Η έλλειψη δημοσιότητας, ωστόσο, γεννά εν πρώτοις αμφιβολίες για την ανεξαρτησία των δικαστών του ΔΕΕ.

Σχετικά με τη θητεία ορισμένου χρόνου του Ευρωπαϊού Δικαστή, δε φαίνεται να θέτει ιδιαίτερο ζήτημα δικαστικής ανεξαρτησίας, αφού ο θεσμός αυτός ισχύει από την ίδρυση του Δικαστηρίου και συναντάται στην οργάνωση των Συνταγματικών Δικαστηρίων αρκετών ευρωπαϊκών χωρών. Άλλωστε, προβλέπεται δυνατότητα επανεκλογής των Ευρωπαϊών Δικαστών¹⁹², κάτι που στην πράξη γίνεται αρκετά συχνά. Παρόλα αυτά, γεννάται το ερώτημα αν ακριβώς η απεριόριστη δυνατότητα επανεκλογής, μπορεί να επιφέρει τα αντίθετα αποτελέσματα εξάρτησης του δικαστή και επιτέλεσης του έργου του με τρόπο τέτοιο, ώστε να έχει πιθανότητες επανεκλογής: πρακτικά, δηλαδή, να δεσμεύεται κατά το δικαιοδοτικό του έργο από την επιθυμία του να εκδίδει αρεστές κρίσεις. Άλλωστε, η σύγκριση με τα εθνικά Συνταγματικά Δικαστήρια κινδυνεύει να χαρακτηριστεί ως μη εύστοχη, αφού η σύγκριση προϋποθέτει την ύπαρξη συγκρίσιμων καταστάσεων.

Σε απάντηση των ανωτέρω ανησυχιών, ωστόσο, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η ύπαρξη

¹⁸⁹ Βλ. C-619/18, *European Commission v. Republic of Poland*, ό.π., σκ. 121.

¹⁹⁰ Βλ. Simonelli, (2019) ό.π. Πρέπει δε να σημειωθεί ότι η ανεξαρτησία των μελών του Δικαστηρίου διασφαλίζεται και με τις προβλέψεις του Οργανισμού του (άρ. 3-6), τα οποία αφορούν στην ετεροδικία, τα προνόμια και τις ασυλίες των δικαστών, καθώς και τα ασυμβίβαστα και τη λήξη της θητείας τους, βλ. Τριανταφύλλου, ό.π., σ. 1175-1184

¹⁹¹ Βλ. και Simonelli, M. (2018), *Quod Licet Iovi non Licet Bovi. The appointment process to the Court of Justice and the reform of judiciary in Poland*, European Law Blog. Διαθέσιμο στο <https://europeanlawblog.eu/2018/11/07/quod-licet-iovi-non-licet-bovi-the-appointment-process-to-the-court-of-justice-and-the-reform-of-judiciary-in-poland/> [Τελευταία πρόσβαση: 16.08.2019].

¹⁹² Άρ. 253 παρ. 4 ΣΛΕΕ.

ποικιλίας παραγόντων που επηρεάζουν τη συνολική σύνθεση του ΔΕΕ, καθιστά πρακτικά πολύ δυσχερή τον έλεγχο της σύνθεσής του. Όσον αφορά δε στην εξάρτηση κατά την δικαιοδοτική κρίση των δικαστών από φιλοδοξίες επανεκλογής τους, θα μπορούσε να αντιταχθεί το επιχείρημα της αύξησης της ευθύνης που φέρουν από τη συμμετοχή τους στο ΔΕΕ απέναντι στα εθνικά δικαστήρια¹⁹³.

Σε κάθε περίπτωση, θα μπορούσε εύλογα να υποστηριχθεί πως η διαδικασία που προβλέφθηκε με τη Συνθήκη της Λισαβόνας στα άρ. 253-255 ΣΛΕΕ σχετικά με την ανάδειξη των δικαστών του ΔΕΕ, επηρέασε την αντίληψη του Δικαστηρίου για τη δικαστική ανεξαρτησία. Ενδεικτικά, όταν το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί για το εάν ένα εθνικό όργανο αποτελεί «δικαστήριο» προκειμένου να δύναται να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα κατά το άρ. 267 ΣΛΕΕ, διευκρίνισε ότι πληρούται η προϋπόθεση της δικαστικής ανεξαρτησίας, όταν υπάρχει πλήρης διαχωρισμός της εκτελεστικής-διοικητικής εξουσίας από τη δικαστική, δηλαδή το δικαστήριο να είναι τρίτο σε σχέση με την διοικητική αρχή που εξέδωσε την πράξη¹⁹⁴. Το ΔΕΕ δεν έχει ποτέ οδηγηθεί σε κρίση περί μη πλήρωσης της προϋπόθεσης ανεξαρτησίας ενός εθνικού δικαιοδοτικού οργάνου, προσπαθώντας εμφανώς να ερμηνεύσει ευρέως την έννοια του εθνικού δικαστηρίου -ακόμα και σε περιπτώσεις που τα μέλη του δικαστηρίου επιλέγονταν αποκλειστικά από όργανο της εκτελεστικής εξουσίας¹⁹⁵. Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν είχε μέχρι πρότινος εξετάσει το ζήτημα της διακριτικής ευχέρειας της εκτελεστικής εξουσίας στην επιλογή δικαστών¹⁹⁶. Στην υπόθεση C-619/18 το ΔΕΕ κλήθηκε να ερμηνεύσει στενότερα πια, την έννοια της δικαστικής ανεξαρτησίας ή και να αναθεωρήσει τη στάση του απέναντι στα εθνικά δικαιοδοτικά συστήματα, προκειμένου να ανταποκριθεί στην κρίση του κράτους δικαίου που ετέθη ενώπιόν του.

7. Κριτική

Στην εν λόγω απόφαση, το ΔΕΕ βαίνει ένα επίπεδο παραπέρα από τη νομολογία που είχε ήδη καθιερώσει με την απόφαση ASJP¹⁹⁷, αποσαφηνίζοντας πλέον επακριβώς τους περιορισμούς που τίθενται από το άρ. 19 ΣΕΕ ως προς τη δικαστική ανεξαρτησία, αλλά και θέτοντας σε κάθε περίπτωση ως επιπλέον κριτήριο της θέσπισης περιορισμών στην ανεξαρτησία των δικαστών, πέραν του θεμιτού σκοπού, και το τεστ αναλογικότητας¹⁹⁸. Τελικό, δε, κριτήριο της συμβατότητας των περιορισμών οποιασδήποτε μορφής αποτελεί η μη πρόκληση αμφιβολιών στους Ευρωπαίους πολίτες, ενδεικτικό

¹⁹³ Βλ. και Simonelli, (2018), ό.π.

¹⁹⁴ Βλ. Simonelli, (2018), ό.π.

¹⁹⁵ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 21.03.2000, υπόθ. C-110/98, Gabalfrisa SL, ECLI:EU:C:2000:145.

¹⁹⁶ Βλ. Simonelli, (2018), ό.π.

¹⁹⁷ Βλ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π.

¹⁹⁸ Βλ. Simonelli, (2019) ό.π.

στοιχείο της μεγάλης σημασίας που έχει για το Δικαστήριο η πίστη στην Ένωση, ως κινητήριο μοχλός και εξασφαλιστικό στοιχείο της λειτουργίας και μακροήμερης της. Το ΔΕΕ, επιπλέον, προχωρά σε έναν εννοιολογικό προσδιορισμό του άρ. 19 ΣΕΕ και της θέσης του στην ενωσιακή έννομη τάξη: η αποτελεσματική δικαστική προστασία συνιστά γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης και δεν περιορίζεται στο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη γενικότερα και του άρ. 47 ΧΘΔΕΕ ειδικότερα, ενώ, επιπλέον, το 19 ΣΕΕ εισάγει μια θετική υποχρέωση των κρατών-μελών και δεν εγκαθιδρύει υποκειμενικό δικαίωμα στους πολίτες. Έτσι, η συλλογιστική αυτή συνεπάγεται την αποδοχή της θέσης περί στοιχειοθέτησης προσβολής του δικαιώματος δικαστικής προστασίας μόνο επί περιπτώσεων εφαρμογής του Χάρτη. Όταν ο Χάρτης δεν εφαρμόζεται, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρ. 51 ΧΘΔΕΕ, δεν μπορεί να θεμελιωθεί παραβίαση του δικαιώματος, αλλά αντίθετα μπορεί να γίνει επίκληση του άρ. 19 ΣΕΕ, ως διάταξη Συνθήκης της Ένωσης, ως μια παράμετρος δικαστικού ελέγχου της συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο των εγγυήσεων που παρέχονται από την εθνική έννομη τάξη για δικαστική ανεξαρτησία¹⁹⁹. Μια τέτοια προσέγγιση του Δικαστηρίου έχει ως άμεση συνέπεια την ανάδειξη της δικαστικής ανεξαρτησίας, ως έκφανση της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, σε βασικό στοιχείο της ενωσιακής έννομης τάξης, ως αξία που περιλαμβάνεται στο πεδίο εφαρμογής του άρ. 2 ΣΕΕ και συνεπώς στην κατοχύρωση μιας θέσης στον πυρήνα του δικαίου της ΕΕ. Κατ' επιταγή αυτής της θέσης, οι εθνικές αρχές οφείλουν να σέβονται την αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας ακόμα και σε καταστάσεις που οι εθνικές νομοθετικές αλλαγές στο δικαιοδοτικό σύστημα του κράτους-μέλους δεν επέρχονται κατ' εφαρμογή ενωσιακού δικαίου και αυτό, διότι το άρ. 19 ΣΕΕ καταλαμβάνει κάθε εθνικό δικαστήριο που «δύναται» να κληθεί να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει κάποτε ενωσιακό δίκαιο και, συνεπώς, του οποίου η ανεξαρτησία εμπίπτει σε πεδίο που ενδιαφέρει το δίκαιο της Ένωσης²⁰⁰. Όπως άλλωστε διευκρινίζει το Δικαστήριο, ακόμα και αν η οργάνωση της δικαστικής λειτουργίας εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών-μελών, εντούτοις τα κράτη-μέλη κατά την άσκηση αυτής της αρμοδιότητας οφείλουν να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από το ενωσιακό δίκαιο, χωρίς κάτι τέτοιο να σημαίνει πως η Ένωση διεκδικεί την αρμοδιότητα για την ίδια²⁰¹.

Βέβαια, η ερμηνευτική αυτή επιλογή του ΔΕΕ έγινε αντικείμενο κριτικής, ιδίως ως προς την υπερβολική διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του ενωσιακού εν γένει δικαίου, σε τομείς που, σύμφωνα με τις Συνθήκες, ανήκουν στο πεδίο των αποκλειστικών αρμοδιοτήτων των κρατών-μελών. Σύμφωνα με την εν λόγω άποψη, η διεύρυνση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την διακινδύνευση της

¹⁹⁹ Την ίδια θέση βλ. και σε Simonelli, (2019) ό.π.

²⁰⁰ Βλ. Pech και Platon, (2019), ό.π.

²⁰¹ Βλ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., σκ. 52.

κυριαρχίας των εθνικών συνταγματικών δικαστηρίων για διασφάλιση του κράτους δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως κατοχυρώνονται στα εθνικά Συντάγματα²⁰². Αυτό, άλλωστε, το επιχείρημα προβλήθηκε και από τους εκπροσώπους της Πολωνικής Δημοκρατίας, το οποίο ωστόσο δεν έγινε τελικώς δεκτό από το Δικαστήριο²⁰³. Το Δικαστήριο στηρίζει τη δέσμευση των κρατών-μελών από τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης στην ίδια τους τη βούληση για αυτοδέσμευση, αφ' ης στιγμής αποφάσισαν τη συμμετοχή τους στην ΕΕ, μην αφήνοντας περαιτέρω περιθώρια κριτικής και αντίδρασης πια σε όσους ισχυρίζονταν ότι με τον τρόπο αυτό τίθεται σε διακινδύνευση η εθνική κυριαρχία. Άλλωστε, καθίσταται εμφανής η διαφορά μεταξύ του πεδίου εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου αφενός, και της αρμοδιότητας της Ένωσης αφετέρου, διαχωρισμός που επεξηγεί τη δυνατότητα εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου ακόμα και σε τομείς που η Ένωση δεν έχει αρμοδιότητα νομοθέτησης²⁰⁴.

Επιφυλάξεις έχουν διατυπωθεί στην επιστημονική κοινότητα και ως προς το ζήτημα της ύπαρξης δογματικού κενού στην παράθεση της σκέψης του Δικαστηρίου επί της διττής υπόστασης της δικαστικής ανεξαρτησίας. Πρόκειται για μια εν τοις πράγμασι (*de facto*) και εγγενή εξάρτηση της δικαστικής λειτουργίας από την εκτελεστική εξουσία και την πολιτική, η οποία οφείλεται στο γεγονός ότι το δικαστικό σώμα έχει ήδη «συγχρονιστεί με πολιτικές προσδοκίες» στο παρελθόν, εξαιτίας της θεσμικής κληρονομίας και ιστορίας της χώρας και του τρόπου διαμόρφωσης μιας «νομικής και δικαστικής ελίτ». Κατά συνέπεια, εν τέλει δεν εγείρεται ακριβώς ζήτημα εξωτερικής δικαστικής ανεξαρτησίας, αλλά εσωτερικής, υπό την έννοια της αμεροληψίας του ίδιου του δικαστή ως ατόμου²⁰⁵.

Ένα ζήτημα που αναμφισβήτητα θα απασχολήσει το Δικαστήριο της Ένωσης στο μέλλον και αφορά εξίσου στην εμπλοκή της εκτελεστικής εξουσίας στην οργάνωση της δικαιοσύνης και

²⁰² Βλ. Gremmelprez, ό.π. και Von Danwitz, T., *The Rule of Law in Recent ECJ Jurisprudence*, Schroeder, W. (2016) *Strengthening the Rule of Law in Europe, from a common concept to mechanisms of implementation*, Portland: Hart Publishing, σ. 155.

²⁰³ Το εν λόγω επιχείρημα δεν έγινε δεκτό με τη σαφή αιτιολογία ότι «όπως συνάγεται από το άρθρο 49 ΣΕΕ, το οποίο προβλέπει τη δυνατότητα κάθε ευρωπαϊκού κράτους να ζητήσει να καταστεί μέλος της Ένωσης, η Ένωση απαρτίζεται από κράτη που έχουν αποδεχθεί ελεύθερα και οικειοθελώς τις διαλαμβανόμενες στο άρθρο 2 ΣΕΕ κοινές αξίες, σέβονται τις αξίες αυτές και δεσμεύονται να τις προάγουν, οπότε το δίκαιο της Ένωσης στηρίζεται στη θεμελιώδη παραδοχή ότι κάθε κράτος μοιράζεται τις εν λόγω αξίες με όλα τα υπόλοιπα κράτη μέλη και αναγνωρίζει ότι και αυτά τις αποδέχονται όπως το ίδιο», βλ. υπόθ. C-619/18, σκ. 52. Το Δικαστήριο προσέθεσε δε στο ίδιο σημείο ότι «μολονότι, (...) η οργάνωση της δικαιοσύνης εντός των κρατών μελών εμπίπτει στην αρμοδιότητά τους, εντούτοις, κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς αυτής, τα κράτη μέλη οφείλουν να τηρούν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από το δίκαιο της Ένωσης (...). Επιπλέον, απαιτώντας από τα κράτη μέλη να τηρούν κατ' αυτόν τον τρόπο τις ως άνω υποχρεώσεις, ουδόλως η Ένωση επιδιώκει να ασκήσει η ίδια την εν λόγω αρμοδιότητα ούτε, επομένως (...) να την οικειοποιηθεί».

²⁰⁴ Βλ. Pech και Platon, (2019), ό.π.

²⁰⁵ Για περαιτέρω λεπτομέρειες για την «προσωπογεωγραφία» των πολωνικών δικαστηρίων, βλ. Avbelj, M. (2019), *Judges depending on judges*, Verfassungsblog. Διαθέσιμο στο <https://verfassungsblog.de/judges-depending-on-judges/>. [Τελευταία πρόσβαση: 16.08.2019].

συνακόλουθα στην παραβίαση των υποχρεώσεων διασφάλισης της δικαστικής ανεξαρτησίας στο πλαίσιο του κράτους δικαίου που θεσπίζει το άρ. 19 ΣΕΕ, είναι η αύξηση των θέσεων των δικαστών στο Ανώτατο Δικαστήριο της Πολωνίας. Όπως επισημαίνεται²⁰⁶, η δυνατότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας να αυξήσει τις θέσεις των δικαστών θα δώσει τη δυνατότητα στο κυβερνών κόμμα «να ελέγχει» παραπάνω θέσεις. Το ζήτημα αυτό έχει ήδη υποβληθεί στο Δικαστήριο μέσω προδικαστικού ερωτήματος από τμήμα του Ανώτατου Πολωνικού Δικαστηρίου.

v. Η νομοθετική ρύθμιση της Ουγγαρίας για μείωση του ηλικιακού ορίου συνταξιοδότησης των δικαστών – υποθ. C-286/12 και András Baka κατά Ουγγαρίας

1. Γενικά

Στις 25.04.2011 και με ισχύ από 01.01.2012, τέθηκε σε ισχύ ο νέος «Θεμελιώδης Νόμος» για το νομικό καθεστώς και τις αποδοχές των δικαστών στην Ουγγαρία. Ο εν λόγω νόμος προέβλεπε ότι οι δικαστές μπορούν να παραμένουν ενεργοί στην υπηρεσία τους μέχρι το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδότησης, το οποίο καθορίστηκε με την νομοθετική μεταβολή στα 62 έτη. Ωστόσο, οι δικαστές και εισαγγελείς που κατά την έναρξη ισχύος του νόμου, ήτοι 01.01.2012, είχαν ήδη φτάσει στην ηλικία των 62, ήταν υποχρεωμένοι να συνταξιοδοτηθούν την 30.06.2012, ενώ όσοι θα έφταναν στην ηλικία των 62 ετών εντός του διαστήματος 01.01.2012 και 31.12.2012, έπρεπε να αποσυρθούν την 31.12.2012. Ο ίδιος νόμος όριζε και σχετικά με τη συνταξιοδότηση των εισαγγελέων και των συμβολαιογράφων.

Πέραν της μείωσης του ηλικιακού ορίου συνταξιοδότησης, ο νέος «Θεμελιώδης Νόμος» εισήγαγε μεταρρυθμίσεις ως προς τη νομοθετική επέμβαση επί υποθέσεων αιτήσεων ακύρωσης που είχαν ήδη εκδικαστεί και τελεσιδικήσει, αλλά και σχετικά με συγκεκριμένες ρυθμίσεις της δικαστικής διαδικασίας και του δικαστικού συστήματος (όπως ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας). Επιπλέον, ο νέος νόμος επέφερε μεταβολές στην οργάνωση των Δικαστηρίων, αντικαθιστώντας το «Εθνικό Συμβούλιο Δικαιοσύνης» από ένα Εθνικό Δικαστικό Γραφείο και ένα Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο, προκειμένου να διαχωρισθεί η δικαιοδοτική από την διοικητική δράση, που προηγουμένως συγκεντρώνονταν στο πρόσωπο του Προέδρου του Ανώτατου Δικαστηρίου (“*Curia*”), ο οποίος προήδρευε και επί του Εθνικού Συμβουλίου Δικαιοσύνης²⁰⁷.

Οι ανωτέρω σημαντικές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, οδήγησαν σε αναδιάρθρωση του τρόπου οργάνωσης της δικαιοσύνης στη χώρα και προκάλεσαν προβληματισμό, τόσο στο εσωτερικό

²⁰⁶ Βλ. Pech και Platon, (2019), ό.π.

²⁰⁷ Βλ. για λεπτομερέστερη αναφορά στις μεταρρυθμίσεις, απόφ. ΕΔΔΑ της 23.06.2016, υπόθ. Baka v. Hungary, No 20261/12, A. *The circumstances of the case*.

της χώρας, όσο και στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο. Συγκεκριμένα, η επιλογή της μείωσης του ηλικιακού ορίου συνταξιοδότησης των δικαστών, προκάλεσε την προσφυγή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης για τη διαπίστωση παράβασης υποχρεώσεων εκ του ενωσιακού δικαίου²⁰⁸, ενώ ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου άσκησε προσφυγή ο Πρόεδρος του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ουγγαρίας, András Baka²⁰⁹. Πέραν τούτων, το ίδιο το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ουγγαρίας διαπίστωσε την αντισυνταγματικότητα των νέων νομοθετικών επιλογών με τη με αρ. 33/2012 (VII.17) απόφασή του²¹⁰, ενώ και η Επιτροπή της Βενετίας του Συμβουλίου της Ευρώπης με γνώμη της²¹¹ κάλεσε την Ουγγαρία να λάβει μέτρα επαναφοράς στα πρότερα καθήκοντά τους, των δικαστών που είχαν εγκαταλείψει τις θέσεις τους βάσει της νέας νομοθεσίας²¹².

2. Η υπόθεση C-286/12, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κ. Ουγγαρίας

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή -αφού το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχε ήδη καλέσει το Συμβούλιο να διαπιστώσει την ύπαρξη σαφούς κινδύνου παραβίασης των αξιών του άρ. 2 ΣΕΕ, κάνοντας χρήση του άρ. 7 ΣΕΕ²¹³- προσέφυγε, σύμφωνα με το άρ. 258 ΣΛΕΕ, ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης, προκειμένου να αναγνωριστεί η παραβίαση από μέρους της Ουγγαρίας των υποχρεώσεων που πηγάζουν σε βάρος της από τα άρ. 2 και 6 παρ.1 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, σχετικά με τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή ισχυρίστηκε ότι η χώρα παραβίασε την ως άνω Οδηγία, μέσω της θέσπισης εθνικής ρύθμισης που επιβάλλει την παύση με τη συμπλήρωση του 62^{ου} έτους, της επαγγελματικής δραστηριότητας των δικαστών, εισαγγελέων και συμβολαιογράφων, γεγονός που συνιστά αθέμιτη διακριτική μεταχείριση λόγω ηλικίας. Κρίσιμο είναι το γεγονός ότι τον Ιούλιο 2012, το Συνταγματικό Δικαστήριο της χώρας ακύρωσε αναδρομικά μέρος της νομοθεσίας που εισήχθη με τις τελευταίες τροποποιήσεις και είχε προσβληθεί από την Επιτροπή. Η Επιτροπή, εντούτοις, επέμεινε στην

²⁰⁸ Βλ. Διάταξη ΔΕΕ της 07.03.2013, υπόθ. C-289/12, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κ. Ουγγαρίας, ECLI:EU:C:2013:153

²⁰⁹ Υπόθ. Baka, ό.π.

²¹⁰ Η απόφαση με αρ. 33/2012 (VII.17) είναι διαθέσιμη στο <https://hunconcourt.hu/dontes/decision-33-2012-on-legal-status-and-remuneration-of-judges/> [Τελευταία Πρόσβαση: 22.09.2019].

²¹¹ Η από 15.10.2012 γνώμη της Επιτροπής της Βενετίας είναι διαθέσιμη στο [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pd.ffile=CDL-AD\(2012\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pd.ffile=CDL-AD(2012)020-e) [Τελευταία Πρόσβαση: 22.09.2019].

²¹² Βλ. και Halmi, G. (2017), *The early retirement age of the hungarian judges* στο *EU Law Stories: Contextual and Critical Histories of European Jurisprudence*, Cambridge: Cambridge University Press, σ. 471-472.

²¹³ Βλ. την από 17 Μαΐου 2017 πρόταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου 2017/2656(RSP), διαθέσιμη εδώ http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0216_EN.html [Τελευταία Πρόσβαση: 20.09.2019]. Για περισσότερες λεπτομέρειες και παρατηρήσεις, βλ. Pech, L. και Scheppele K. (2017), *Illiberalism within; Rule of law backsliding in the EU*, Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Cambridge: Centre for European Legal Studies – University of Cambridge.

ασκηθείσα προσφυγή της, ενώ η Ουγγαρία ανέγειρε διαφωνίες ως προς το παραδεκτό της προσφυγής, δεδομένης της αναδρομικής ακύρωσης μέρους της κρίσιμης νομοθεσίας²¹⁴.

Το ΔΕΕ διαπίστωσε την παραβίαση της υποχρέωσης της Ουγγαρίας που πήγαζε από την Οδηγία, αφού η νέα νομοθεσία περί υποχρεωτικής συνταξιοδότησης προκάλεσε διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των δικαστών, με ηλικιακά κριτήρια, τα οποία δεν ήταν σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, δεδομένων των σκοπών που υπηρετούσαν. Το Δικαστήριο έκρινε την υπόθεση παραδεκτή, παρά το γεγονός ότι μέρος της κρίσιμης νομοθεσίας είχε ακυρωθεί αναδρομικά από το Συνταγματικό Δικαστήριο της χώρας, με βασική αιτιολογία ότι η απόφαση του τελευταίου δεν επιδρούσε στις σχέσεις εργασίας των δικαστών, οι οποίες είχαν ήδη τερματιστεί βάσει του νέου νομοθετικού καθεστώτος²¹⁵. Συνεπώς, η έκδοση απόφασης επί του συνόλου της προσφυγής κρίθηκε απαραίτητη.

Επί της ουσίας της υπόθεσης, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η υποχρεωτική συνταξιοδότηση εισήγαγε άμεση διάκριση λόγω ηλικίας, καθώς η εθνική νομοθεσία έφερε σε μειονεκτική θέση τους εργαζομένους συγκεκριμένης ηλικίας, σε σχέση με εκείνους που ήταν νεότερης ηλικίας, αν και στο ίδιο επαγγελματικό πεδίο. Κατόπιν της διαπίστωσης της άμεσης διάκρισης, το Δικαστήριο προχώρησε σε ένα «τεστ αναλογικότητας», εξετάζοντας αν υπήρχαν αντικειμενικοί και νόμιμοι λόγοι που δικαιολογούσαν μια τέτοια διακριτική μεταχείριση, καθώς και αν τα χρησιμοποιούμενα μέσα ήταν πρόσφορα και απαραίτητα. Το Δικαστήριο δέχτηκε πως η επιδίωξη του σκοπού της ενοποίησης των ορίων ηλικίας αποχώρησης των εργαζομένων στη δημόσια διοίκηση είναι καταρχήν νόμιμη, στο βαθμό που διασφαλίζεται η ίση μεταχείριση όλων των εργαζομένων²¹⁶. Ο σκοπός δημιουργίας μιας περισσότερο «ισορροπημένης ηλικιακής διάρθρωσης» για διευκόλυνση της πρόσβασης των νέων νομικών στα σχετικά επαγγέλματα, είναι δε καταρχήν θεμιτός²¹⁷. Όσον αφορά στα μέτρα που λήφθηκαν από την Ουγγαρία, το ΔΕΕ τα θεώρησε καταρχήν πρόσφορα για την επίτευξη των ανωτέρω σκοπών, όμως μη αναγκαία, αφού η χώρα δεν προσκόμισε κανένα στοιχείο για να αποδείξει ότι οι σκοποί που είχε θέσει, δεν μπορούσαν να επιτευχθούν με

²¹⁴ Βλ. C-286/12, σκ. 18-21. Πριν την άσκηση της προσφυγής ενώπιον του ΔΕΕ, η Επιτροπή απήλυθε τον Ιανουάριο 2012 έγγραφο οχλήσεως προς την Ουγγαρία περί παραβίασης του ενωσιακού δικαίου, όσον αφορά στην υποχρεωτική παύση της δραστηριότητας των δικαστών βάσει ηλικιακού ορίου. Σε απάντηση, η χώρα αμφισβήτησε την κρίση της Επιτροπής, με συνέπεια το Μάρτιο 2012 η Επιτροπή να διατυπώσει αιτιολογημένη γνώμη, καλώντας την Ουγγαρία να λάβει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να συμμορφωθεί, εντός ενός μήνα. Η Επιτροπή, εκτιμώντας την απάντηση της χώρας στην επιστολή αυτή ως ανεπαρκή, αποφάσισε την άσκηση προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου με παράλληλο αίτημα εισαγωγής της υπόθεσης στην ταχεία διαδικασία, το οποίο και έγινε δεκτό.

²¹⁵ Βλ. Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ό.π., σκ. 46. Αντιθέτως, όπως επεσήμανε το Δικαστήριο, «για να επανεταχθούν πρέπει να ασκήσουν προσφυγές ακύρωσης των εν λόγω πράξεων, η έκβαση των οποίων, όπως επιβεβαίωσε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση η Ουγγαρία, δεν είναι βέβαιη».

²¹⁶ Βλ. Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ό.π., σκ. 61.

²¹⁷ Βλ. Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ό.π., σκ. 62.

λιγότερο αυστηρές διατάξεις²¹⁸. Με μια σύντομη αναφορά, το Δικαστήριο δήλωσε ότι η νομοθετική μεταβολή επέφερε βίαιη και δραστική μείωση του υποχρεωτικού ορίου συνταξιοδότησης, χωρίς να προβλέψει μεταβατικές διατάξεις για την προστασία των νόμιμων προσδοκιών των προσώπων που αφορούσαν και που εύλογα είχαν σχηματίσει την πεποίθηση ότι θα παρέμεναν σε υπηρεσία μέχρι τα 70 τους έτη, ενώ δεν διέθεταν ούτε επαρκείς προθεσμίες προειδοποίησης²¹⁹. Άλλωστε, τελικά τα εν λόγω μέτρα δεν είναι ούτε πρόσφορα για την επίτευξη της ισορροπημένης ηλικιακής διάρθρωσης, αφού ναι μεν τον πρώτο χρόνο εφαρμογής τους πράγματι θα καταλάβουν θέσεις εργασίας πολλοί νέοι νομικοί, σε αντικατάσταση των αποχωρούντων, όμως στο άμεσο μέλλον αυτό θα επιβραδυνόταν σημαντικά, δεδομένου ότι πια η πλειονότητα των εργαζομένων θα ανήκε στη νεαρή ηλικιακή κλάση που έχει ενώπιόν της μεγάλο χρονικό διάστημα μέχρι τη συνταξιοδότηση²²⁰. Κατά συνέπεια, η κρίση του Δικαστηρίου βασίστηκε στην παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας από μέρος της Ουγγρικής Δημοκρατίας, είναι δε η πρώτη φορά που διαπίστωσε παραβίαση του ενωσιακού δικαίου από εθνική συνταξιοδοτική νομοθεσία²²¹. Άλλωστε, ακριβώς το γεγονός ότι το Δικαστήριο έκρινε τις εθνικές διατάξεις αντιβαίνουσες στο ενωσιακό δίκαιο βάσει της αρχής της αναλογικότητας, σημαίνει πως *καταρχήν* θεωρεί νόμιμη τη μείωση του ηλικιακού ορίου συνταξιοδότησης, αλλά προβληματική στην εν λόγω περίπτωση την εφαρμογή του στην πράξη²²².

Στην κρίσιμη απόφαση, το ΔΕΕ φάνηκε να μην επιθυμεί να αναφερθεί στο ζήτημα της ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστηρίων και δικαστών, καθώς δεν εξέτασε καθόλου το ζήτημα της συμβατότητας της ουγγρικής νομοθεσίας περί μείωσης του χρόνου συνταξιοδότησης με την αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας²²³. χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η λέξη «ανεξαρτησία» δεν αναφέρεται ούτε μια φορά στο κείμενο της απόφασης²²⁴, επιλέγοντας το ΔΕΕ να επικεντρωθεί αποκλειστικά στο ζήτημα της διακριτικής μεταχείρισης λόγω ηλικίας²²⁵.

²¹⁸ Βλ. Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ό.π., σκ. 71.

²¹⁹ Βλ. Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ό.π., σκ. 72-75.

²²⁰ Βλ. Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ό.π., σκ. 78.

²²¹ Βλ. Halmai, G., ό.π., σ. 481.

²²² Βλ. Halmai, G., ό.π., σ. 481.

²²³ Βλ. Simonelli, M. (2018), *Quod licet iovi non licet bovi. The appointment process to the Court of Justice and the reform of judiciary in Poland*, ό.π.

²²⁴ Σημαντική υπόθεση που απασχόλησε το ΔΕΕ είναι και η απόφ. ΔΕΕ της 08.04.2014, υπόθ. C-288/12, Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ECLI:EU:C:2014:237, σχετικά με την πρόωγη λήξη της θητείας του Επιτρόπου της Αρχής ελέγχου της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, και την συμβατότητα της εν λόγω νομοθετικής επιλογής με την απαίτηση για ανεξαρτησία της αρχής κατά την έννοια του άρ. 28 παρ. 1, της οδηγίας 95/46.

²²⁵ Αντίθετα, η Γενική Εισαγγελέας, J. Kokott επεσήμανε στις απόψεις της ότι η αιφνίδια συνταξιοδότηση των δικαστών που ξεπερνούν το ηλικιακό όριο, ενδέχεται να εγείρει ζητήματα αμεροληψίας και ποιότητας των εθνικών δικαστηρίων· επικαλείται δε τις διατάξεις του άρ. 6 ΕΣΔΑ και του άρ. 47 ΧΘΔΕΕ. Η Γενική Εισαγγελέας αναφέρει τη διττή διάκριση της δικαστικής ανεξαρτησίας σε εσωτερική και εξωτερική και τονίζει πως εν προκειμένω το ζήτημα γεννάται ως προς τη δεύτερη, που προϋποθέτει την προστασία του δικαιοδοτικού οργάνου από εξωτερικές παρεμβάσεις και πιέσεις που θα επηρέαζαν την ανεξάρτητη κρίση των μελών του. Καταλήγει, έτσι, στο συμπέρασμα ότι η εκτελεστική εξουσία δεν είναι

3. Η απόφαση του ΕΔΔΑ András Baka κατά Ουγγαρίας

Στο ίδιο πλαίσιο των ανωτέρω νομοθετικών μεταβολών της οργάνωσης του δικαιοδοτικού συστήματος στην Ουγγαρία, προβλέφθηκε με τις μεταβατικές διατάξεις η πρόωρη λήξη της θητείας του Προέδρου του Ανώτατου Δικαστηρίου της χώρας με την έναρξη ισχύος του νέου «Θεμελιώδους Νόμου». Συγκεκριμένα, οι νέες διατάξεις προέβλεψαν ότι το ανώτατο δικαστικό σώμα θα είναι πλέον το “Curia”, ως Ανώτατο Δικαστήριο. Οι μεταβατικές διατάξεις προέβλεψαν ότι τόσο η θητεία του Προέδρου του Ανώτατου Δικαστηρίου, όσο και του Προέδρου και των μελών του Εθνικού Συμβουλίου Δικαιοσύνης, το οποίο καταργήθηκε με τη νομοθετική μεταβολή, θα έληγαν με την θέση σε ισχύ του νέου «Θεμελιώδους Νόμου»²²⁶.

Ο προσφεύγων προέβαλε παραβίαση του άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη), υποστηρίζοντας πως η παύση της θητείας του ως προέδρου του Ανώτατου Δικαστηρίου επήλθε βάσει του νέου Θεμελιώδους Νόμου και συνεπώς στερείται δυνατότητας δικαστικής προσβολής της ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, ακόμα και ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Κατά συνέπεια, δεν υπήρχαν διαθέσιμα εθνικά ένδικα μέσα τα οποία όφειλε να εξαντλήσει, σύμφωνα με το άρ. 35 ΕΣΔΑ, και άρα η προσφυγή του είναι αφενός παραδεκτή, αφετέρου ουσία βάσιμη. Ο προσφεύγων προέβαλε επιπλέον παραβίαση του άρ. 10 ΕΣΔΑ (ελευθερία της έκφρασης), καθώς υποστήριξε πως η παύση της θητείας του συνδεόταν άμεσα με τις απόψεις που είχε εκφράσει ως Πρόεδρος του Ανώτατου Δικαστηρίου και του Εθνικού Συμβουλίου Δικαιοσύνης περί της θεμελιώδους σημασίας του δικαστικού κλάδου και της νομοθετικής αναδιάρθρωσης του δικαστικού συστήματος. Επιπλέον, επικαλούνταν παραβίαση του άρ. 13 ΕΣΔΑ (δικαίωμα σε αποτελεσματική προσφυγή), αφού είχε στερηθεί του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προσφυγής σε σχέση με την πρόωρη λήξη της θητείας του. Επικαλούμενος συνδυαστικά τις διατάξεις των άρ. 14 (απαγόρευση των διακρίσεων), 6 παρ. 1 και άρ. 10 ΕΣΔΑ, ισχυρίστηκε επίσης διακριτική μεταχείριση σε βάρος του από την Ουγγαρία, καθώς υπέστη δυσμενή διάκριση σε σχέση με τους λοιπούς συναδέλφους του, εξαιτίας των απόψεων που είχε δημόσια εκφράσει.

Το Τμήμα του ΕΔΔΑ διαπίστωσε ομόφωνα την παραβίαση των άρ. 6 παρ. 1 και 10 ΕΣΔΑ, ενώ, κατόπιν αιτήματος της κυβέρνησης της Ουγγαρίας, η υπόθεση εισήχθη στην Ολομέλεια. Όσον αφορά στην παραβίαση του άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, το δικαστήριο υπογράμμισε πως υπό δύο περιοριστικά αναφερόμενες προϋποθέσεις είναι δυνατός ο αποκλεισμός ενός δημοσίου υπαλλήλου από το πεδίο

δυνατόν να απομακρύνει τους δικαστές από την υπηρεσία τους νωρίτερα από το πέρας της θητείας τους, ακόμα και αν δεν αφορά φωτογραφικές διατάξεις, αλλά γενική ρύθμιση, ανεξαρτήτως αν υπάρχει στόχος επιρροής της δικαιοσύνης ή όχι, βλ. απόψεις Γενικής Εισαγγελέως στην υπόθ. C-286/12, σκ. 54-57. Ωστόσο, το Δικαστήριο δε θέλησε τελικώς να εξετάσει το εν λόγω ζήτημα.

²²⁶ Βλ. υπόθ. Baka ό.π., κερ. 3 *Removal of the applicant as President of the Supreme Court*.

εφαρμογής του εν λόγω άρθρου: *πρώτον*, η εθνική νομοθεσία πρέπει ρητά να έχει αποκλείσει από τη δυνατότητα πρόσβασης σε δικαστήριο τη θέση ή την κατηγορία στην οποία εντάσσεται επαγγελματικά ο εργαζόμενος και *δεύτερον*, αυτός ο αποκλεισμός να είναι δικαιολογημένος για αντικειμενικούς σκοπούς δημοσίου συμφέροντος. Εν προκειμένω, ωστόσο, η πρόωρη λήξη της θητείας του προσφεύγοντος έλαβε χώρα με τις μεταβατικές διατάξεις του νέου νομοθετικού καθεστώτος, το οποίο τον απέκλειε από τη δυνατότητα προσβολής της πράξης τερματισμού της θητείας του, ενώ αντίθετα κατά το χρόνο πρόσληψής του θα μπορούσε να αμφισβητήσει μια πράξη όμοιου περιεχομένου. Συνεπώς, η Ουγγαρία προσέβαλε το δικαίωμα πρόσβασης του προσφεύγοντος σε δικαστήριο, όπως κατοχυρώνεται στο άρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, αφού δεν συντρέχει περίπτωση ρητού αποκλεισμού δικαστικής αμφισβήτησης της λήξης της θητείας από την εθνική νομοθεσία, στον κρίσιμο χρόνο έναρξης της θητείας του²²⁷. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η αναφορά του ΕΔΔΑ στην έλλειψη πρόβλεψης δυνατότητας δικαστικού ελέγχου της πρόωρης λήξης της θητείας του προσφεύγοντος ως Προέδρου του Ανώτατου Δικαστηρίου, η οποία θέτει σε αμφισβήτηση την αρχή του κράτους δικαίου· η εν λόγω αρχή καταλαμβάνει και τις δικονομικές διατάξεις περιπτώσεων μετάθεσης ή απόλυσης δικαστών, και απαιτεί για παράδειγμα την επέμβαση μιας ανεξάρτητης από την εκτελεστική και νομοθετική εξουσία αρχής που θα διασφαλίζει τη νομιμότητα κάθε απόφασης λήξης θητείας δικαστή²²⁸. Έτσι, το ΕΔΔΑ επισημαίνει το ζήτημα της προφύλαξης του δικαστικού σώματος από επιρροές της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας, όχι κατά την άσκηση των καθηκόντων του, αλλά ως προς την ίδια τη σύστασή του, αφού αποτελεί το θεμέλιο, προκειμένου αφενός το δικαστικό σώμα να μην υπόκειται σε επιρροές των άλλων δυο εξουσιών, αφετέρου οι λειτουργοί του να επιτελούν το έργο τους με μοναδικό γνώμονα τη νομική τους κρίση και χωρίς το φόβο της απομάκρυνσής τους λόγω έκφρασης μη αρεστών απόψεων.

Το δικαστήριο, άλλωστε, διαπίστωσε παράβαση της Ουγγαρίας και όσον αφορά στο άρ. 10 ΕΣΔΑ, καθώς ο σύνδεσμος μεταξύ της άσκησης δημόσιας κριτικής κατά των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων στο πεδίο της δικαστικής λειτουργίας και της πρόωρης λήξης της θητείας του ήταν προφανής, δεδομένου και ότι δεν αμφισβητήθηκε ποτέ η επαγγελματική του επάρκεια και ικανότητα. Κατά συνέπεια, η Ουγγαρία προσέβαλε το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης του προσφεύγοντος, ενώ το δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό της χώρας ότι η πρόωρη λήξη έλαβε χώρα προκειμένου να διασφαλιστεί η αμεροληψία του δικαστικού σώματος, ενώ μάλιστα διευκρινίζει ότι, αντιθέτως, η ενέργεια αυτή είναι ασύμβατη με την διασφάλιση της δικαστικής αμεροληψίας²²⁹. Η πρόωρη λήξη

²²⁷ Βλ. απόφ. Βακα, ό.π., σκ. 100 επ.

²²⁸ Βλ. απόφ. Βακα ό.π., σκ. 121.

²²⁹ Βλ. απόφ. Βακα ό.π., σκ. 155-157.

της θητείας του προσφεύγοντος, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, δεν συμβαδίζει με τη φύση της δικαστικής λειτουργίας ως ανεξάρτητης εξουσίας και με την αρχή της ισοβιότητας των δικαστών που αποτελεί δικλείδα ασφαλείας για τη διατήρηση της δικαστικής ανεξαρτησίας²³⁰. η συγκεκριμένη δε επέμβαση στη δικαστική λειτουργία θα επηρεάσει αναμφισβήτητα τους λοιπούς δικαστικούς λειτουργούς, οι οποίοι θα διστάσουν να εκφράσουν δημόσια τις απόψεις τους, φοβούμενοι ότι θα απομακρυνθούν από τη θέση τους²³¹.

4. Συνολική επισκόπηση των αποφάσεων

Τα ζητήματα που εξέτασε τόσο το ΕΔΔΑ, όσο και το ΔΕΕ στις ανωτέρω αποφάσεις, θα μπορούσε εύλογα να υποστηριχθεί πως φανερώνουν ένα συστημικό πρόβλημα της λειτουργίας της Ουγγρικής Δημοκρατίας, καθώς υποδηλώνουν τη στάση της απέναντι στον τρόπο οργάνωσης της δικαιοσύνης. Κατά συνέπεια, εύλογη είναι *καταρχήν* η σκέψη περί έκδοσης από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μιας απόφασης-πλότου, προκειμένου να υποχρεωθεί η χώρα στην ανάκληση όσων κανόνων κρίνονται ασύμβατοι με τις θεμελιώδεις αρχές όπως εκφράστηκαν στην υπόθεση *Baka* κατά Ουγγαρίας²³². Ωστόσο εν προκειμένω, η πρόωρη λήξη της θητείας του προσφεύγοντος έλαβε χώρα με τις μεταβατικές διατάξεις του νέου «Θεμελιώδους Νόμου» και συνεπώς αποτελεί μεμονωμένη περίπτωση, η οποία δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι χρήζει επίλυσης *in abstracto*, μέσω της έκδοσης μιας πιλοτικής απόφασης, αφού έλαβε χώρα *άπαξ*. Έτσι, το ΕΔΔΑ λόγω των περιορισμών της δικαιοδοσίας του, δεν μπόρεσε να διευθετήσει το ζήτημα της δικαστικής ανεξαρτησίας, παρότι δε δίστασε να το επισημάνει, εξαντλώντας και αξιοποιώντας τις δικαιοδοτικές δυνατότητες που διέθετε. Βέβαια, είναι γεγονός ότι μια τέτοια επιλογή φανερώνει τη συνολική αντιμετώπιση της χώρας απέναντι στο κράτος δικαίου και ειδικότερα στην ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας και τη διασφάλιση της αμερόληπτης δράσης της.

Όσον αφορά δε στο Δικαστήριο της Ένωσης, ήταν φανερός ο δισταγμός του να εξετάσει το ζήτημα από τη σκοπιά της προσβολής της ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστηρίων, τόσο στο πλαίσιο του άρ. 47 ΧΘΔΕΕ, όσο και στο πλαίσιο της αρχής του κράτους δικαίου του άρ. 2 ΣΕΕ. Η δικαιολογητική βάση της επιλογής αυτής φαίνεται να είναι τα άρ. 4 και 5 ΣΕΕ, περί των αρμοδιοτήτων της Ένωσης και της υποχρέωσης σεβασμού των συνταγματικών τάξεων των κρατών-μελών της: ωστόσο, μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης το κατά πόσον σε περίπτωση σύγκρουσης του

²³⁰ Βλ. απόφ. *Baka* ό.π., σκ. 172.

²³¹ Βλ. απόφ. *Baka* ό.π., σκ. 173.

²³² Βλ. *Halmaj*, ό.π., σ. 485.

ενωσιακού με το εθνικό δίκαιο, υπερτερεί το άρ. 4 ΣΕΕ σε σχέση με τη διασφάλιση των θεμελιωδών αξιών και αρχών που αποτυπώνονται στο άρ. 2 ΣΕΕ²³³. Εξάλλου, το ΔΕΕ δε δίστασε τελικά σε επόμενη κρίση του²³⁴ να προχωρήσει στην επίλυση αυτής της «σύγκρουσης» ερμηνεύοντας κατάλληλα τις διατάξεις των Συνθηκών.

Συμπερασματικά, παρά το γεγονός ότι η απόφαση του ΕΔΔΑ καταδεικνύει προσβολή της δικαστικής ανεξαρτησίας από τη Δημοκρατία της Ουγγαρίας, εξαιτίας της φύσης της ατομικής προσφυγής ενώπιον του δικαστηρίου, η ευχέρειά του έγκειται απλά στην επιδίκαση αποζημίωσης στον προσφεύγοντα, χωρίς εντούτοις να δύναται να τον επανεγκαταστήσει στην θέση του Προέδρου του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ουγγαρίας. Αντιθέτως, τόσο το Συνταγματικό Δικαστήριο της ίδιας της χώρας, όσο και το Δικαστήριο της ΕΕ, μπορούσαν λόγω δικαιοδοσίας να αποκαταστήσουν το κράτος δικαίου και την ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας, παρότι βέβαια μόνο το Συνταγματικό Δικαστήριο είχε την ευχέρεια να επανεγκαταστήσει τον András Baka στη θέση του Προέδρου²³⁵. Ωστόσο, το ΔΕΕ δίστασε να προβεί σε εξέταση της προβληματικής της δικαστικής ανεξαρτησίας και επέλεξε να εξετάσει το ζήτημα μόνο από τη σκοπιά της δυσμενούς διακριτικής μεταχείρισης λόγω ηλικίας.

II. Το ζήτημα της αναγνώρισης των αποφάσεων ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και της παράδοσης του εκζητουμένου στο κράτος του εκδίδοντος δικαστηρίου

i. Εισαγωγικά

Η Ένωση βασίζεται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης, δηλαδή στη «θεμελιώδη παραδοχή ότι κάθε κράτος μέλος αποδέχεται από κοινού με τα λοιπά κράτη μέλη και αναγνωρίζει ότι τα εν λόγω κράτη αποδέχονται από κοινού με αυτό, μια σειρά κοινών αξιών επί των οποίων στηρίζεται η Ένωση, όπως διευκρινίζει το άρθρο 2 ΣΕΕ. Η παραδοχή αυτή συνεπάγεται και δικαιολογεί την ύπαρξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών ως προς την αναγνώριση των εν λόγω αξιών και, επομένως, ως προς την τήρηση του δικαίου της Ένωσης που υλοποιεί τις αξίες αυτές»²³⁶. Η αμοιβαία εμπιστοσύνη ανάγεται επομένως σε θεμέλιο λίθο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, συνιστώντας ουσιαστικά αρχή συνταγματικής περιοχής²³⁷, εμποδίζοντας τελικά, σύμφωνα με τη Γνωμοδότηση 2/13 του Δικαστηρίου, την προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, αφού σε μια τέτοια

²³³ Βλ. Halmai, ό.π., σ. 485.

²³⁴ Βλ. υπόθ. C-619/18, Επιτροπή κατά Πολωνίας.

²³⁵ Βλ. Halmai, ό.π., σ. 472.

²³⁶ Γνωμοδότηση 2/13 του ΔΕΕ της 18ης Δεκεμβρίου 2014. Διαθέσιμο στο <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=160882&doclang=EL>. Σκ. 168.

²³⁷ Βλ. Βηλαρά, ό.π.

περίπτωση η ΕΣΔΑ δύναται να υποχρεώσει ένα κράτος-μέλος να ελέγχει αν κάποιο άλλο κράτος μέλος σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, «παρά το γεγονός ότι το δίκαιο της Ένωσης επιβάλλει την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των εν λόγω κρατών μελών»²³⁸.

ii. Αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αποτελεί προϋπόθεση της αποτελεσματικής λειτουργίας της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης²³⁹, καθώς η εμπιστοσύνη από μέρους ενός κράτους-μέλους στο δικαστικό σύστημα ενός άλλου είναι απαραίτητη προκειμένου το πρώτο να προβεί στην αναγνώριση μιας δικαστικής απόφασης που σχετίζεται άμεσα με θεμελιώδη δικαιώματα. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, σε αντίθεση με την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης²⁴⁰, δεν προβλέπεται ούτε βέβαια και ορίζεται από τις Συνθήκες της Ένωσης. Στη Γνωμοδότηση 2/13 ΔΕΕ, το Δικαστήριο απεφάνθη αρνητικά ως προς την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ και για το λόγο ότι το προσχέδιο της συμφωνίας προσχώρησης δεν έκανε καμία αναφορά στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης²⁴¹. Το ΔΕΕ υπογράμμισε τη θεμελιώδη σημασία της αρχής αυτής λόγω του ότι επιτρέπει τη δημιουργία και συντήρηση μιας γεωγραφικής περιοχής χωρίς εσωτερικά σύνορα, όπως αυτή της Ένωσης. Περιεχόμενο της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης είναι, σύμφωνα με το ΔΕΕ, η υποχρέωση των κρατών-μελών, να δέχονται, πλην εξαιρετικών περιστάσεων, κατά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα γίνονται σεβαστά από τα λοιπά κράτη-μέλη²⁴². Κατά συνέπεια, η παραδοχή αυτή επιβάλλει σε κάθε κράτος μέλος αφενός να μην απαιτεί από τα λοιπά κράτη-μέλη υψηλότερο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων από αυτό που επιβάλλεται εκ του ενωσιακού δικαίου και αφετέρου να μην αμφισβητεί την τήρηση και το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων από τα άλλα κράτη-μέλη, παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις²⁴³.

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ως αρχή συνταγματικής περιωπής, είναι αλληλένδετη και βασίζεται στην αρχή της ισότητας των κρατών-μελών ενώπιον του νόμου, όπως αποτυπώνεται στο άρ. 4 παρ. 2 ΣΕΕ· το γεγονός άλλωστε ότι η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης εκπορεύεται από την αρχή της ισότητας, προσδίδει στην πρώτη και τον «συνταγματικό» χαρακτήρα²⁴⁴. Η αρχή της ισότητας, πέραν της ισχύος της μεταξύ των πολιτών της Ένωσης, τυγχάνει εφαρμογής και μεταξύ των

²³⁸ Γνωμοδότηση, ό.π., σκ. 194.

²³⁹ Βλ. Lenaerts, K. (2015), *The principle of mutual recognition in the area of freedom, security and justice*, The fourth annual Sir Jeremy Lever lecture, All Souls College, Oxford: University of Oxford, σ. 2

²⁴⁰ Βλ. παρακάτω.

²⁴¹ Βλ. Lenaerts, K. (2015), *The principle...*, ό.π., σ. 5.

²⁴² Γνωμοδότηση, ό.π., σκ. 191.

²⁴³ Βλ. Lenaerts, K. (2015), *The principle...*, ό.π., σ. 7 και Lenaerts, K. (2017), *La vie après l'avis: Exploring the principle of mutual (yet not blind) trust*, Common Market Law Review 54, Alphen aan den Rijn, The Netherlands: Kluwer Law International, σ. 807.

²⁴⁴ Βλ. Lenaerts, K., *La vie après l'avis...*, ό.π., σ. 807.

κρατών-μελών, ως οντοτήτων εντός των οποίων ζουν και δραστηριοποιούνται οι Ευρωπαίοι πολίτες, ασκώντας τα δημοκρατικά τους δικαιώματα. Συνέπεια τούτου είναι η διττή υπόσταση της αρχής της ισότητας στην ενωσιακή έννομη τάξη, τόσο ως θεμελιώδους δικαιώματος των πολιτών, όσο και ως αρχή διακυβέρνησης των κρατών μελών²⁴⁵. Σύμφωνα με την εν λόγω αρχή, τα κράτη-μέλη αντιμετωπίζονται ισότιμα όσον αφορά στην αξιοπιστία τους ως δημοκρατικώς λειτουργούντων, εφόσον έχουν ισότιμα δεσμευτεί στην τήρηση της δημοκρατικής αρχής ως θεμελίου της Ένωσης. Επομένως, τόσο η Ένωση, όσο και τα κράτη-μέλη αποκλείονται από τη δυνατότητα να θεωρούν ένα κράτος-μέλος ως λιγότερο ή περισσότερο δημοκρατικό από άλλα ή να διαλαμβάνουν ότι οι επιλογές του ενός είναι καλύτερες από αυτές άλλων κρατών-μελών²⁴⁶. Από την άλλη πλευρά και σύμφωνα με την ίδια συλλογιστική, η αρχή της ισότητας των κρατών-μελών επιβάλλει την ισότιμη δέσμευσή τους να εγγυώνται το σεβασμό του κράτους δικαίου και την τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, μέρος των οποίων αποτελεί και η αποτελεσματική δικαστική προστασία των δικαιωμάτων που προστατεύει το ενωσιακό δίκαιο²⁴⁷. Άλλωστε, τα κράτη-μέλη δεσμεύονται να σέβονται τις κοινές αξίες που ορίζει το άρ. 2 ΣΕΕ.

iii. Αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ως δομικό συστατικό της λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαπνέει όλους τους τομείς συνεργασίας των κρατών μελών, ιδίως δε αυτούς που αποτελούν αντικείμενο πλήρους εναρμόνισης σε ευρωπαϊκό επίπεδο²⁴⁸. Η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης μπορεί να αφορά είτε δικαστικές αποφάσεις, είτε διοικητικές πράξεις²⁴⁹. Η εν λόγω αρχή ειδικά όσον αφορά στις δικαστικές αποφάσεις, αποτυπώνεται στα άρ. 67, 70, 81 και 82 ΣΛΕΕ. Προκειμένου να τύχει ορθής και αποτελεσματικής εφαρμογής, προϋποθέτει τη διασφάλιση δίκαιης ισορροπίας μεταξύ της ατομικής ελευθερίας και των δημοσίων συμφερόντων· η παραδοχή αυτή συνεπάγεται ότι ούτε οι θεμελιώδεις ελευθερίες, ούτε οι νόμιμοι δημόσιοι σκοποί είναι απόλυτοι, αλλά αντίθετα τόσο η ελεύθερη διακίνηση των δικαστικών αποφάσεων, όσο και τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα

²⁴⁵ Βλ. και Lenaerts, K., *La vie après l'avis...*, ό.π., σ. 808.

²⁴⁶ Βλ. και Lenaerts, K., *La vie après l'avis...*, ό.π., σ. 808.

²⁴⁷ Βλ. και Lenaerts, K., *La vie après l'avis...*, ό.π., σ. 808.

²⁴⁸ Βλ. Βηλαρά, ό.π. Ενώ αρχικά αναπτύχθηκε στο πεδίο της ελεύθερης κυκλοφορίας των προϊόντων και ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων, η αρχή αυτή επεκτάθηκε στη συνέχεια στο πεδίο της αναγνώρισης των διπλωμάτων και επαγγελματικών προσόντων των εργαζομένων στα κράτη-μέλη της Ένωσης, ενώ κορυφώθηκε με την επέκτασή της σε άλλους τομείς που παλαιότερα ανήκαν στη σφαίρα εθνικής κυριαρχίας των κρατών (βλ. Βηλαρά, ό.π.). Βλ. επίσης Lenaerts, K. (2015), *The principle...*, ό.π., σ. 1, όπου αναφέρεται ότι όπως εμφανίζεται από το Μέρος Τρίτο, Τίτλο V της ΣΛΕΕ, ζητήματα όπως το ποινικό ή το οικογενειακό δίκαιο έχουν πάψει να αποτελούν ζητήματα αποκλειστικά του εθνικού δικαίου των κρατών μελών και μέσω της αρχής της υιοθέτησης κανονισμών και οδηγιών στους τομείς της Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης ("AFSJ") ο ενωσιακός νομοθέτης προβαίνει σε πολιτικές επιλογές που επηρεάζουν τέτοια ζητήματα και επομένως και τις καθημερινές ζωές των Ευρωπαίων πολιτών.

²⁴⁹ Βλ. Γέροντα, *Ο «εξευρωπαϊσμός»...*, ό.π., σ. 545-581.

υπόκεινται σε περιορισμούς²⁵⁰. Η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης διαφέρει αναλόγως του εάν εφαρμόζεται στο πεδίο της ενιαίας οικονομικής αγοράς εντός της Ένωσης ή στους τομείς της Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης· στην πρώτη περίπτωση η εν λόγω αρχή ευνοεί την ατομική ελευθερία, επιτρέποντας την ανάπτυξη οικονομικής δραστηριότητας των ιδιωτών σε άλλο κράτος-μέλος, σύμφωνα με το ευνοϊκότερο καθεστώς του κράτους καταγωγής τους, ενώ αντίθετα στη δεύτερη περίπτωση περιορίζεται η ατομική ελευθερία, μέσω της προώθησης της αναγνώρισης των αστικών ή ποινικών δικαστικών αποφάσεων ενός κράτους-μέλους στο εσωτερικό άλλων κρατών-μελών²⁵¹. Συνεπώς, η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης στους τομείς της Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης υπόκειται σε αυστηρότερους όρους και περιορισμούς. Συγκεκριμένα, οι περιορισμοί των θεμελιωδών δικαιωμάτων πρέπει, σύμφωνα με το άρ. 52 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ να προβλέπονται από νομοθετικές πράξεις ενωσιακής προέλευσης, προκειμένου να διασφαλίζεται ότι η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης σέβεται τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που προστατεύει ο Χάρτης και συμβαδίζουν με την αρχή της αναλογικότητας²⁵². Δεδομένης της ρύθμισης της αναγνώρισης των αστικών και ποινικών δικαστικών αποφάσεων εντός της Ένωσης από τον ίδιο τον ενωσιακό νομοθέτη, η ερμηνεία των εν λόγω κανόνων ανήκει στο Δικαστήριο της Ένωσης, το οποίο οφείλει να επιτηρεί το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων εντός του ευρωπαϊκού χώρου²⁵³.

Σύμφωνα με το ΔΕΕ²⁵⁴, η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών αποτελεί τον «ακρογωνιαίο λίθο» του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης και αντλεί την ισχύ της στον εν λόγω τομέα από τη βασική παραδοχή αλλά και υποχρέωση των κρατών για τήρηση των αρχών του κράτους δικαίου, των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των αξιών της Ένωσης²⁵⁵, όπως διαγράφονται στο άρ. 2 ΣΕΕ. Η καταρχήν λήψη ως δεδομένης της πλήρους συμμόρφωσης των κρατών-μελών με τις κοινές θεμελιώδεις αξίες της Ένωσης και τις συνακόλουθες διεθνείς υποχρεώσεις που τους επιβάλλονται, καθιστά δυνατή την παράδοση υπόπτων και καταδικασμένων προσώπων εντός του ευρωπαϊκού χώρου²⁵⁶. Η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών

²⁵⁰ Βλ. Lenaerts, K. (2015), *The principle...*, ό.π., σ. 3.

²⁵¹ Βλ. Lenaerts, K. (2015), *The principle...*, ό.π., σ. 3.

²⁵² Βλ. Lenaerts, K. (2015), *The principle...*, ό.π., σ. 4.

²⁵³ Βλ. Lenaerts, K. (2015), *The principle...*, ό.π., σ. 4.

²⁵⁴ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 05.04.2016, συνεκδικασθείσες υποθ. C-404/15 και C-659/15, Aranyosi και Căldăraru, PPU, ECLI:EU:C:2016:198, σκ. 78-79.

²⁵⁵ Βλ. Βηλαρά, ό.π.

²⁵⁶ Βλ. Van Ballegooij, W. και Bárd, P. (2018), *The CJEU in the Celmer case: one step forward, two steps back from upholding the rule of law within the EU*, Verfassungsblog. Διαθέσιμο στο <https://verfassungsblog.de/the-cjeu-in-the-celmer-case-one-step-forward-two-steps-back-for-upholding-the-rule-of-law-within-the-eu/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 06.09.2019].

αποφάσεων και η εξασφάλιση της αυτονομίας της έννομης τάξης της Ένωσης, εξαρτώνται άλλωστε από την διασφάλιση ενός δικαιοδοτικού συστήματος που λειτουργεί σύμφωνα με τις αξίες που καθιερώνουν οι Συνθήκες και διασφαλίζει την ομοιόμορφη και ενιαία ερμηνεία και εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου²⁵⁷.

iv. Νομολογιακές αναφορές

Οι αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος όταν τίθεται ζήτημα εκτέλεσης από ένα κράτος-μέλος ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, εκδοθέντος από αρχή άλλου κράτους-μέλους. Το ευρωπαϊκό ένταλμα αποτελεί έναν από τους πιο συνηθισμένους μηχανισμούς δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις και στοχεύει στη διευκόλυνση της διασυνοριακής δίωξης και εκτέλεσης μιας ποινής στερητικής της ελευθερίας ή ενός μέτρου κράτησης, αντικαθιστώντας έτσι το παραδοσιακό σύστημα συνεργασίας που προϋπέθετε παρέμβαση και αξιολόγηση εκ μέρους της πολιτικής εξουσίας των κρατών-μελών²⁵⁸. Αποτελεί δε την πρώτη περίπτωση συγκεκριμένης εφαρμογής στο ποινικό δίκαιο της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης²⁵⁹. Η έκδοση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης μπορεί, σύμφωνα με το άρ. 1 παρ.1 της απόφασης-πλαίσιου²⁶⁰ να επιδιώκει, δύο διαφορετικούς σκοπούς: είτε την άσκηση ποινικών διώξεων στο κράτος μέλος εκδόσεως, είτε την εκτέλεση στερητικής της ελευθερίας ποινής ή στερητικού της ελευθερίας μέτρου ασφαλείας στο ίδιο κράτος²⁶¹.

Το Δικαστήριο της Ένωσης, κατόπιν της έκδοσης της απόφασης πλαισίου για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης είχε επανειλημμένα την ευκαιρία να ασχοληθεί με το ζήτημα της εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος ανά τα κράτη-μέλη και να εξετάσει αν σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση πληρούνταν οι προϋποθέσεις που θέτει το ενωσιακό δίκαιο προκειμένου να τυγχάνουν εφαρμογής οι αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης. Το ΔΕΕ άλλωστε, κατά την εκτίμηση περί του

²⁵⁷ Σύμφωνα δε με το Δικαστήριο (βλ. απόφ. ΔΕΕ της 06.03.2018, υποθ. C-284/16 Achmea, ECLI:EU:C:2018:158, σκ. 58), η δυνατότητα, δυνάμει διμερούς συμφωνίας, υπαγωγής διαφορών μεταξύ κρατών-μελών, στο μέτρο που αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, σε δικαιοδοτικό όργανο εκτός του δικαιοδοτικού συστήματος της Ένωσης, δεν πληροί τις προϋποθέσεις διασφάλισης της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης των κρατών-μελών και του ιδιαίτερου χαρακτήρα του δικαίου των Συνθηκών, τα οποία προστατεύονται μέσω του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής του άρ. 267 ΣΛΕΕ· κατά συνέπεια, η συμφωνία αυτή δεν είναι συμβατή με τους ορισμούς του άρ. 4 παρ. 3 εδ. α' ΣΕΕ.

²⁵⁸ Βλ. Burchett, J. (2019), *CJEU: European Arrest Warrants and independence of public prosecutors*, EU Law Analysis. Διαθέσιμο στο <http://eulawanalysis.blogspot.com/2019/06/cjeu-european-arrest-warrants-and.html>. [Τελευταία Πρόσβαση: 05.09.2019], απόφ. ΔΕΕ της 27.05.2019, συνεκδικασθείσες υπόθ. Minister for Justice and Equality κατά OG και PI, C-508/18 και C-82/19 PPU, ECLI:EU:C:2019:456, σκ. 65.

²⁵⁹ Βλ. απόφαση-πλαίσιο 2002/584 ΔΕΥ Συμβουλίου, της 13^{ης} Ιουνίου 2001, (διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32002F0584&from=EL>) όπως αυτή τροποποιήθηκε με την απόφαση πλαίσιο 2009/299ΔΕΥ Συμβουλίου, της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2009 (διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009F0299&from=EL>), αιτιολογική σκέψη 6

²⁶⁰ Απόφαση-πλαίσιο 2002/584.

²⁶¹ Βλ. υπόθ. OG και PI και PI, ό.π., σκ. 58.

αν πληρούνταν οι προϋποθέσεις κατά περίπτωση προς εκτέλεση του εντάλματος, προέβη συχνά σε εξέταση της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου που το εξέδωσε.

1. Υπόθ. Melloni, C-399/11:

Το Δικαστήριο στην υπόθεση *Melloni* κλήθηκε να αποφανθεί σχετικά με την εφαρμογή της απόφασης πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης. Επρόκειτο για περίπτωση έκδοσης εντάλματος σύλληψης από τις ιταλικές αρχές για την εκτέλεση της καταδίκης σε ποινή κάθειρξης που επεβλήθη ερήμην στον S. Melloni και αναγνώρισης του ως άνω εντάλματος από τα ισπανικά δικαστήρια, προκειμένου οι ισπανικές αρχές να προβούν στην εκτέλεσή του. Συγκεκριμένα, οι αμφιβολίες του αιτούντος ισπανικού δικαστηρίου πήγαζαν από τη μη ύπαρξη δυνατότητας αναθεώρησης της καταδικαστικής απόφασης των ιταλικών δικαστηρίων. Το Δικαστήριο εν προκειμένω έκρινε πως η απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002 απαγορεύει στην αρμόδια δικαστική αρχή εκτέλεσης, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες συνάγεται γνώση του κατηγορουμένου για τη διεξαγωγή της ποινικής δίκης σε βάρος του, αλλά παρόλα αυτά δικάστηκε ερήμην, «να εξαρτά την εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψεως εκδοθέντος προς εκτέλεση ποινής από την προϋπόθεση ότι η εκδοθείσα ερήμην καταδικαστική απόφαση μπορεί να αναθεωρηθεί εντός του κράτους μέλους εκδόσεως»²⁶².

Εν προκειμένω, το ΔΕΕ, με επίκληση της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων μεταξύ των κρατών-μελών για διευκόλυνση της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, κατέληξε στην διάψευση των αμφιβολιών του ισπανικού δικαστηρίου και αποφάσισε την πλήρη εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι το κράτος μέλος εκτέλεσης «υποχρεώνεται να ανεχθεί χαμηλότερες προδιαγραφές δικαστικής προστασίας –αυτές δηλαδή που αποτελούν το αντικείμενο συναίνεσης μεταξύ των κρατών μελών– σε σχέση με τις κατοχυρωμένες στο Σύνταγμά του»²⁶³.

2. Υπόθ. Aranyosi και Căldăraru, C-404/15 και C-659/15

Η απόφαση-πλαίσιο καθιερώνει τον κανόνα της υποχρέωσης εκτέλεσης κάθε ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης από τα κράτη-μέλη²⁶⁴, αλλά ταυτόχρονα θέτει και εξαιρέσεις, με την πρόβλεψη ορισμένων λόγων υποχρεωτικής ή προαιρετικής μη εκτέλεσης²⁶⁵, καθώς και ορισμένων εγγυήσεων

²⁶² Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 26.02.2013, υποθ. C-399/11, Melloni, ECLI:EU:C:2013:107, ιδίως σκ. 65.

²⁶³ Βλ. Πρεβεδούρου, ό.π. και σκ. 62 της υπόθ. Melloni, C-399/11. Αντίστοιχη προβληματική θίγει και η υπόθ. Jeremy F, C-168/13. Εύλογη η παρατήρηση της Πρεβεδούρου ότι από την εν λόγω νομολογία εμφανίζεται η επιδίωξη του Δικαστηρίου για την επίτευξη μιας εύλογης ισορροπίας, δίνοντας το προβάδισμα στην αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου μόνο στον βαθμό που δεν αναιρείται η ουσία του δικαιώματος δικαστικής προστασίας.

²⁶⁴ Βλ. άρ. 3, 4 και 4α της απόφασης-πλαισίου.

²⁶⁵ Βλ. άρ. 5 της απόφασης-πλαισίου.

που πρέπει να παρέχει το κράτος-μέλος έκδοσης του εντάλματος σε ειδικές περιπτώσεις (ιδίως εξευτελιστικής μεταχείρισης και βασανιστηρίων)²⁶⁶. Συναφώς, το Δικαστήριο σε άλλες περιπτώσεις έχει δεχθεί την ύπαρξη όλως εξαιρετικών περιστάσεων που διαρρηγνύουν τα θεμέλια της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και δικαιολογούν την απόκλιση από τις επιταγές της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης της απόφασης εντάλματος σύλληψης. Στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-404/15 και C-659/15, *Aranyosi και Căldăraru* έγινε δεκτό ότι τόσο ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ως στοιχείου του σκληρού πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όσο και η απαγόρευση της εξευτελιστικής μεταχείρισης και των βασανιστηρίων²⁶⁷, αποτελούν απαραβίαστο όριο και λόγους που δικαιολογούν εξαίρεση από τις επιταγές της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης. Για το λόγο αυτό, το Δικαστήριο καταλήγει να απαιτεί από τις δικαστικές αρχές εκτέλεσης των αποφάσεων εντάλματος σύλληψης να στηρίζονται σε αντικειμενικά, αξιόπιστα, συγκεκριμένα και επικαιροποιημένα στοιχεία σχετικά με τις συνθήκες κράτησης που επικρατούν στο κράτος-μέλος έκδοσης, προκειμένου να καταλήξει στη διαπίστωση ύπαρξης συστημικού προβλήματος και κινδύνου καταπάτησης των ως άνω θεμελιωδών δικαιωμάτων και συνεπώς να δικαιολογείται αλλά και να επιβάλλεται η μη εκτέλεση της απόφασης²⁶⁸. Καταλήγει έτσι το Δικαστήριο να εισάγει εξαίρεση στον κανόνα της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης, υπό προϋποθέσεις και με γνώμονα τη συνδρομή απειλής για τον πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων· η εξαίρεση αυτή, ωστόσο, μάλλον καταλήγει να συνεπάγεται την υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων της χώρας εκτέλεσης να βεβαιώνονται κάθε φορά που τίθεται ενώπιόν τους ζήτημα εκτέλεσης εντάλματος άλλου κράτους-μέλους ότι δεν συντρέχει περίπτωση συστημικών πλημμελειών που απειλούν τα θεμελιώδη δικαιώματα του εκζητουμένου. Η εξαίρεση δηλαδή, καταλήγει να αποτελεί τον κανόνα.

3. Υποθ. Generalstaatsanwaltschaft, C-220/18:

Το ΔΕΕ με πρόσφατη νομολογία του έκρινε ότι το δικαστήριο της χώρας εκτέλεσης του εντάλματος υποχρεούται, πριν αποφασίσει την εκτέλεση της απόφασης, να βεβαιωθεί για τις συνθήκες κράτησης που επικρατούν ειδικά στα σωφρονιστικά καταστήματα του κράτους-μέλους της έκδοσης, στα οποία προβλέπεται κατά το νόμο να κρατηθεί το ενδιαφερόμενο πρόσωπο²⁶⁹, περιορίζοντας και συγκεκριμενοποιώντας έτσι την υποχρέωση εκτίμησης των συνθηκών κράτησης από τη δικαστική αρχή του κράτους εκτέλεσης, όρο που επέβαλε το δικαστήριο με την προηγούμενη

²⁶⁶ Βλ. υποθ. *Aranyosi και Căldăraru*, ό.π., σκ. 85-87 και Βηλαρά, ό.π.

²⁶⁷ Βλ. άρ. 1 και 4 ΧΘΔΕΕ και 3 ΕΣΔΑ.

²⁶⁸ Βλ. Βηλαρά, ό.π.

²⁶⁹ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 25.07.2018, υπόθ. C-220/18, *Generalstaatsanwaltschaft*, ECLI:EU:C:2018:589, σκ. 118.

νομολογία του²⁷⁰. Μόνο κατόπιν αυτής της διαβεβαίωσης, μπορεί να προβεί στην εκτέλεση της απόφασης, με βάση την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

4. Υποθ. Minister of Justice and Equality κατά LM, C-216/18:

Το ζήτημα της έκδοσης απόφασης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, πέραν της διάστασης της προστασίας του πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, με τα οποία το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί στις ανωτέρω αναφερθείσες υποθέσεις, εμπεριέχει και τη διάσταση της συμφωνίας της ίδιας της απόφασης του εντάλματος με τις απαιτήσεις του ενωσιακού δικαίου. Πιο συγκεκριμένα, η σχέση μεταξύ της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης έχει άμεση συνάφεια με την ανεξαρτησία των εθνικών δικαστικών αρχών. Το Δικαστήριο, κατόπιν της διαπίστωσης ότι η αποτελεσματική δικαστική προστασία δεν αποτελεί μόνο θεμελιώδες δικαίωμα, αλλά και γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου²⁷¹, προβαίνει σε ερμηνεία των προϋποθέσεων και ορίων που τίθενται κατά την έκδοση απόφασης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, με αφορμή προδικαστικό ερώτημα της Ιρλανδίας σχετικά με παράδοση εκζητούμενου στις Πολωνικές αρχές. Η Ιρλανδία εξέφρασε αμφιβολίες περί του σεβασμού του δικαιώματος του εκζητούμενου σε δίκαιη δίκη, αφού έκρινε πως υπήρχε πραγματικός κίνδυνος να υποστεί αυθαιρεσίες κατά τη διάρκεια της δίκης του στο κράτος-μέλος έκδοσης του εντάλματος²⁷².

Στην εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο αρχικά υπενθυμίζει τις θεμελιώδεις αξίες του άρ. 2 ΣΕΕ, καθώς και αυτές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης²⁷³, τονίζει ότι δυνατότητα μη εκτέλεσης απόφασης ευρωπαϊκού εντάλματος υπάρχει μόνο σύμφωνα με τα οριζόμενα στη σχετική απόφαση-πλαίσιο, υπό εξαιρετικές περιπτώσεις, επιβεβαιώνει ότι η παραβίαση του δικαιώματος σε ανεξάρτητο δικαστήριο μπορεί να δικαιολογήσει περιορισμό των αρχών της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης -αναγνωρίζοντας έτσι για μια ακόμα φορά το δικαίωμα σε ανεξάρτητο δικαστήριο ως έκφανση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και της αρχής του κράτους δικαίου²⁷⁴, ενώ θέτει δύο στάδια εκτίμησης των εθνικών δικαστηρίων εκτέλεσης του εντάλματος προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη ή μη κινδύνου για τον εκζητούμενο²⁷⁵. Έτσι, το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να αναπτύξει περαιτέρω το ρόλο της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου ως θεμελιώδους δικαιώματος στο πλαίσιο του

²⁷⁰ Βλ. απόφ. *Aranyosi και Căldărău*, Frackowiak-Adamska, A. (2018), *Mutual trust and independence of the judiciary after the CJEU judgment in LM – new era or business as usual?* EU Law Analysis. Διαθέσιμο στο <http://eulawanalysis.blogspot.com/2018/08/mutual-trust-and-independence-of.html>. [Τελευταία Πρόσβαση: 07.09.2019].

²⁷¹ Βλ. απόφ. *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, ό.π.

²⁷² Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 25.07.2018, υποθ. C-216/18 PPU, *Minister of Justice and Equality*, ECLI:EU:C:2018:586, σκ. 22.

²⁷³ Βλ. απόφ. *Minister of Justice and Equality*, C-216/18, ό.π., σκ. 33-46.

²⁷⁴ Βλ. απόφ. *Minister of Justice and Equality*, C-216/18, ό.π., σκ. 47-59.

²⁷⁵ Βλ. απόφ. *Minister of Justice and Equality*, C-216/18, ό.π., σκ. 60-78. Για αναλυτικότερη περίληψη της απόφασης βλ. στο Frackowiak-Adamska, ό.π.

άρ. 47 ΧΘΔΕΕ· αναγνώρισε υποχρέωση μη εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης που εκδόθηκε με τρόπο που παραβιάζει το δικαίωμα του ενδιαφερόμενου προσώπου σε ανεξάρτητο δικαστήριο, ως έκφανση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη²⁷⁶, στην περίπτωση που διαπιστώνεται η ύπαρξη πλημμελειών ικανών να επηρεάσουν την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας στο κράτος-μέλος έκδοσης του εντάλματος. Στην υπό κρίση υπόθεση, δίνεται η δυνατότητα να διευκρινιστεί η διττή σημασία της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, τόσο ως θεμελιώδους αρχής του ενωσιακού δικαίου που προβλέπεται στο άρ. 19 παρ. 1 ΣΕΕ, όσο και ως θεμελιώδους δικαιώματος που προστατεύεται από το άρ. 47 ΧΘΔΕΕ²⁷⁷. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι κάθε κράτος μέλος οφείλει να διασφαλίζει ότι τα όργανα που εντάσσονται, ως «δικαστήρια», υπό την έννοια του ενωσιακού δικαίου, στο εθνικό σύστημα ενδίκων βοηθημάτων στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις περί αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, μεταξύ των οποίων και η ανεξαρτησία, όπως είχε επισημάνει στην υπόθεση *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*²⁷⁸, και ακολουθώντας τη συλλογιστική του στην απόφαση *Aranyosi και Căldăraru*, εν προκειμένω διευκρίνισε ότι η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να αξιολογήσει βάσει αντικειμενικών κριτηρίων την ύπαρξη συστημικού κινδύνου προσβολής του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη στο κράτος-μέλος της έκδοσης²⁷⁹ και σε περίπτωση που διαπιστώσει τη συνδρομή τέτοιου κινδύνου να εκτιμήσει κατά τρόπο συγκεκριμένο και ακριβή αν συντρέχουν σοβαροί λόγοι για να θεωρηθεί ότι μετά την παράδοσή του, ο ενδιαφερόμενος θα διατρέξει τέτοιου είδους κίνδυνο. Στην εδώ εξεταζόμενη υπόθεση δηλαδή, το ζήτημα που εγείρετο ήταν η ανεξαρτησία των δικαστών του κράτους έκδοσης του εντάλματος, ενώ στην υπόθεση *Aranyosi και Căldăraru* το ζήτημα αφορούσε τις συνθήκες κράτησης.

Σε περίπτωση που καταλήξει στη διαπίστωση της συνδρομής και του δεύτερου κινδύνου, η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να μην προβεί στην εκτέλεση του εντάλματος²⁸⁰. Εισάγεται δηλαδή η χρήση ενός διπλού ελέγχου, κατά το *πρώτο στάδιο* του οποίου το δικαστήριο που καλείται να εκτελέσει την απόφαση του εντάλματος οφείλει να διαβεβαιωθεί αν υπάρχουν ενδείξεις περί γενικευμένων πλημμελειών του δικαστικού συστήματος του κράτους-μέλους έκδοσης και σε καταφατική περίπτωση να προβεί στο *δεύτερο στάδιο* της ειδικής εκτίμησης ύπαρξης κινδύνου του

²⁷⁶ Βλ. απόφ. Minister of Justice and Equality, C-216/18, ό.π., σκ. 48, 59.

²⁷⁷ Βλ. και Covelo de Abreu, J. (2018), *LM judgment – effective judicial protection as general principle and fundamental right*, Official Blog of UNIO. Διαθέσιμο στο <https://officialblogofunio.com/2018/11/03/lm-judgment-effective-judicial-protection-as-general-principle-and-fundamental-right/>. [Τελευταία πρόσβαση: 06.09.2019].

²⁷⁸ Βλ. απόφ. Minister of Justice and Equality, C-216/18, ό.π., σκ. 52-53.

²⁷⁹ Βλ. απόφ. Minister of Justice and Equality, C-216/18, ό.π., σκ. 61.

²⁸⁰ Βλ. Βηλαρά, ό.π.

συγκεκριμένου εκζητούμενου σε περίπτωση που αποφασιστεί η παράδοσή του²⁸¹. Μάλιστα, σύμφωνα με το ΔΕΕ, η εξέταση του δεύτερου σταδίου κρίνεται επιβεβλημένη σε κάθε περίπτωση, όταν το κράτος-μέλος της έκδοσης έχει αποτελέσει αντικείμενο αιτιολογημένης πρότασης της Επιτροπής, σύμφωνα με το άρ. 7 παρ. 1 ΣΕΕ, προκειμένου το Συμβούλιο να διαπιστώσει «την ύπαρξη σαφούς κινδύνου σοβαρής παραβίασεως από το εν λόγω κράτος μέλος των αξιών που μνημονεύονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, όπως η αξία του κράτους δικαίου, ιδίως λόγω της υπονομεύσεως της ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστηρίων, και, αφετέρου, όταν η δικαστική αρχή εκτελέσεως κρίνει ότι διαθέτει, ιδίως βάσει τέτοιας αιτιολογημένης προτάσεως, στοιχεία ικανά να αποδείξουν την ύπαρξη συστημικών πλημμελειών»²⁸².

Το Δικαστήριο στην υπό κρίση απόφαση επέλεξε να προσεγγίσει το ζήτημα της δικαστικής ανεξαρτησίας ως πτυχή του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη που προστατεύεται από το άρ. 47 ΧΘΔΕΕ· για να αναγνωρίσει δυνατότητα μη εκτέλεσης απόφασης εντάλματος σύλληψης, βασίστηκε στο άρ. 1 παρ. 3 της απόφασης-πλαisiού για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, το οποίο επιτάσσει το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και νομικών αρχών της Ένωσης, όπως κατοχυρώνονται στα άρ. 2 και 6 ΣΕΕ, καθώς και στο άρ. 4 ΧΘΔΕΕ που θεσπίζει τον απόλυτο χαρακτήρα της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και της εξευτελιστικής μεταχείρισης²⁸³. Αξίζει δε να υπογραμμιστεί η αναφορά του Δικαστηρίου, πέραν από το άρ. 6 ΣΕΕ -το οποίο ρητά αναφέρει το άρ. 1 παρ. 3 της απόφασης-πλαisiού-, και του άρ. 2 ΣΕΕ, το οποίο κατοχυρώνει τις αξίες που προστατεύει η διαδικασία του άρ. 7 ΣΕΕ²⁸⁴. Θα μπορούσε να επισημανθεί ότι με την απόφασή του το Δικαστήριο ανοίγει το δρόμο για την αντιμετώπιση των συστημικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει το δικαιοδοτικό σύστημα της Πολωνίας, θεσπίζοντας εξαίρεση στην τήρηση των αρχών της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης, το οποίο τελικά οδήγησε στην απόφαση επί της C-619/18 και τη διαπίστωση της παράβασης, λόγω του τρόπου οργάνωσης της δικαστικής λειτουργίας, της αρχής του κράτους δικαίου, όπως προστατεύεται από τις Συνθήκες της Ένωσης, δρώντας πια στην περίπτωση εκείνη ως «συνταγματικό δικαστήριο» της Ένωσης²⁸⁵.

5. Υπόθ. Minister for Justice and Equality κατά OG και PI, C-508/18 και 82/19 – Υπόθ. Minister for Justice and Equality v PF, C-509/18:

Στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-508/18 και C-82/19 το ΔΕΕ εξέτασε δύο προδικαστικά ερωτήματα που απέστειλαν το Supreme Court και το High Court της Ιρλανδίας στο πλαίσιο

²⁸¹ Βλ. υποθ. PPU - Minister of Justice and Equality, C-216/18, σκ. 68, Frąckowiak-Adamska, ό.π.

²⁸² Βλ. απόφ. Minister of Justice and Equality, C-216/18, ό.π., σκ. 69, Frąckowiak-Adamska, ό.π.

²⁸³ Βλ. απόφ. Minister of Justice and Equality, C-216/18, ό.π., σκ. 44-45.

²⁸⁴ Βλ. Frąckowiak-Adamska, ό.π.

²⁸⁵ Βλ. την ίδια άποψη και στο Frąckowiak-Adamska, ό.π.

εκτελέσεως στην Ιρλανδία, δύο ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης τα οποία εκδόθηκαν από γερμανικές εισαγγελίες κατά την ποινική δίωξη ιδιωτών. Στη δε υπόθεση C-509/18, το ιρλανδικό Supreme Court υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης που εκδόθηκε από τον γενικό εισαγγελέα της Λιθουανίας στο πλαίσιο ποινικής δίωξης ασκηθείσας στη Λιθουανία. Το Δικαστήριο παρείχε περαιτέρω διευκρινίσεις σχετικά με το ζήτημα της δικαστικής αρχής που δύναται να προβεί στην έκδοση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, ενώ απεφάνθη και ως προς την ανεξαρτησία της εν λόγω δικαστικής αρχής, η οποία τίθεται ως προϋπόθεση από το ενωσιακό δίκαιο²⁸⁶. Στις δύο συνεκδικαζόμενες υποθέσεις που εκκινούν από την έκδοση εντάλματος σύλληψης από μέρους γερμανικών εισαγγελιών, το Δικαστήριο υπενθυμίζει τη θεμελιώδη σημασία για το ενωσιακό δίκαιο των αρχών της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης, ενώ αναφέρεται στην πρόσφατη νομολογία του (C-216/18, Minister for Justice and Equality) ιδίως αναφορικά με την υποχρέωση των κρατών-μελών, στο πεδίο της ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, να δέχονται, πλην εξαιρετικών περιστάσεων, ότι «*όλα τα λοιπά κράτη μέλη τηρούν το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα που είναι αναγνωρισμένα από το δίκαιο αυτό*»²⁸⁷. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η επισήμανση του ΔΕΕ στην ίδια απόφαση ότι η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης τυγχάνει εφαρμογής μόνο όταν ένα ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, που συνιστά δικαστική απόφαση, έχει εκδοθεί σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που θέτει το ενωσιακό δίκαιο, μεταξύ των οποίων είναι και η φύση αρχής που το εκδίδει ως δικαστικής κατά την έννοια του ενωσιακού δικαίου²⁸⁸. Συνεπώς, το Δικαστήριο προχωρά στην εξέταση της φύσης των εισαγγελικών αρχών που εξέδωσαν στις εν λόγω υποθέσεις το ένταλμα, προκειμένου να διαπιστώσει αν αυτές θεωρούνται δικαστικές κατά το ενωσιακό δίκαιο και συνεπώς αν μπορούν σύμφωνα με αυτό να εκδώσουν ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης. Όπως άλλωστε έχει ήδη επισημανθεί, οι νομικές έννοιες που εισάγει το ενωσιακό δίκαιο προσδιορίζονται αποκλειστικά βάσει αυτού και ανεξαρτήτως του περιεχομένου που προσδίδουν οι εθνικές έννομες τάξεις στις ομώνυμες έννοιες²⁸⁹.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο προχωρά στην ερμηνεία τόσο της έννοιας της δικαστικής αρχής που δύναται σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο να εκδώσει ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, όσο και στην προϋπόθεση της ανεξαρτησίας της εν λόγω αρχής. Ενώ ως προς την πρώτη έννοια υιοθετεί μια διασταλτική ερμηνεία την οποία έχει ήδη παραθέσει σε παλαιότερη νομολογία του²⁹⁰, ως προς

²⁸⁶ Βλ. Burchett, ό.π.

²⁸⁷ Βλ. Υπόθ. Minister for Justice and Equality κατά OG και PI, C-508/18 και 82/19, σκ.43.

²⁸⁸ Βλ. Υπόθ. Minister for Justice and Equality κατά OG και PI, C-508/18 και 82/19, σκ.46.

²⁸⁹ Βλ. Burchett, ό.π.

²⁹⁰ Βλ. απόφ. ΔΕΕ της 10.11.2016, Poltorak, υπόθ. C-452/16 PPU, ECLI:EU:C:2016:858, σκ. 33 και 35, Kovalkovas, απόφ. ΔΕΕ της 10.11.2016, C-477/16 PPU, ECLI:EU:C:2016:861, σκ. 34 και 36.

την απαίτηση της ανεξαρτησίας υιοθετεί μια αυστηρότερη ερμηνεία. Συγκεκριμένα, το ΔΕΕ εκτιμά ότι η έννοια της δικαστικής αρχής, όπως αναφέρεται άρ. 6 παρ.1 της απόφασης-πλαίσιου, περιλαμβάνει όχι μόνο τους δικαστές ή τα δικαιοδοτικά όργανα κράτους-μέλους, αλλά, ευρύτερα, αρχές που καλούνται να μετάσχουν στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, ακόμα και αν δεν είναι δικαστές ή δικαιοδοτικά όργανα, σε αντίθεση, ιδίως, προς τα υπουργεία ή τις αστυνομικές αρχές που ανήκουν στην εκτελεστική εξουσία²⁹¹. Το Δικαστήριο διευκρινίζει πως μια τέτοια ευρεία ερμηνεία συμβαδίζει αλλά και απαιτείται από το σκοπό της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις που υπηρετεί η απόφαση πλαίσιο 2002/584, τόσο ως προς τη διαδικασία όσο και ως προς την εκτέλεση των αποφάσεων²⁹². Καταλήγει έτσι στην αποδοχή ότι αρχές που δυνάμει του εθνικού δικαίου έχουν αρμοδιότητα για έκδοση αποφάσεων που αφορούν την άσκηση ποινικής δίωξης, δύνανται να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της απόφασης-πλαίσιου²⁹³, αφήνοντας έτσι τη διακριτική ευχέρεια στα κράτη-μέλη να καθορίσουν τα ίδια τις εκδούσες αρχές²⁹⁴.

Όσον αφορά στην προϋπόθεση της ανεξαρτησίας από την εκτελεστική εξουσία των οργάνων που εκδίδουν το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης κατά την έκδοσή του, το Δικαστήριο τήρησε λιγότερο ελαστική στάση, τονίζοντας πως, σε συμφωνία με την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών, η απαίτηση της ανεξαρτησίας παρίσταται κομβικής σημασίας για τη διασφάλιση τόσο του κράτους δικαίου, όσο και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ιδίως του δικαιώματος του εκζητουμένου σε δίκαιη δίκη. Αξιοσημείωτη είναι η διευκρίνιση του ΔΕΕ στην εν λόγω απόφαση περί απαίτησης δικαστικής προστασίας του εκζητουμένου σε δύο επίπεδα: *«κατά την έκδοση εθνικής απόφασης όπως το εθνικό ένταλμα σύλληψης, και (...) κατά την έκδοση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, η οποία μπορεί κατά περίπτωση να λαμβάνει χώρα σε σύντομο χρονικό διάστημα, μετά την έκδοση της εν λόγω εθνικής δικαστικής απόφασης. Όσον αφορά μέτρο το οποίο, όπως η έκδοση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, είναι ικανό να θίξει το δικαίωμα του ενδιαφερομένου στην ελευθερία, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 του (...), η προστασία αυτή σημαίνει ότι, τουλάχιστον σε ένα από τα δύο επίπεδα της εν λόγω προστασίας, πρέπει να εκδίδεται απόφαση που να ικανοποιεί τις απαιτήσεις οι οποίες είναι συμφυείς με την αποτελεσματική δικαστική προστασία. Επομένως, όταν το δίκαιο του κράτους μέλους εκδόσεως του εντάλματος απονέμει την αρμοδιότητα εκδόσεως ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης σε αρχή η οποία, μολονότι μετέχει στην απονομή της δικαιοσύνης στο εν λόγω*

²⁹¹ Βλ. απόφ. ΟΓ και ΠΙ, ό.π., σκ. 50-51.

²⁹² Βλ. απόφ. ΟΓ και ΠΙ, ό.π., σκ. 52-53 και 56, Burchett, ό.π.

²⁹³ Βλ. απόφ. ΟΓ και ΠΙ, ό.π., σκ. 59.

²⁹⁴ Βλ. Graf von Luckner, J. (2019), *German prosecutors are insufficiently independent to issue European Arrest Warrants*, European Law Blog. Διαθέσιμο στο <https://europeanlawblog.eu/2019/06/11/german-prosecutors-are-insufficiently-independent-to-issue-european-arrest-warrants/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 05.09.2019].

κράτος μέλος, δεν είναι δικαστής ή δικαιοδοτικό όργανο, η εθνική δικαστική απόφαση, όπως το εθνικό ένταλμα σύλληψης στο οποίο βασίζεται το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, πρέπει να ικανοποιεί τις εν λόγω απαιτήσεις»²⁹⁵. Οδηγείται, δηλαδή, το Δικαστήριο στο συμπέρασμα ότι η συνδρομή της προϋπόθεσης έκδοσης από δικαστική αρχή που χαίρει δικαστικής ανεξαρτησίας κατά το ενωσιακό δίκαιο, είναι απαραίτητη τουλάχιστον για το ένα από τα δύο στάδια της έκδοσης απόφασης εντάλματος σύλληψης, είτε του εθνικού είτε του ευρωπαϊκού. Το ενωσιακό δίκαιο απαιτεί η δικαστική αρχή έκδοσης του εντάλματος να είναι σε θέση να ασκεί αντικειμενικά το καθήκον ελέγχου της ύπαρξης των αναγκαίων προϋποθέσεων για την έκδοσή του, αλλά και τη συμφωνία του προς την αρχή της αναλογικότητας, χωρίς να είναι εκτεθειμένη σε επιρροή εξωτερικών εντολών και οδηγιών από την εκτελεστική εξουσία²⁹⁶. Κρίσιμο είναι το γεγονός ότι το ΔΕΕ απαιτεί η δικαστική αρχή έκδοσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης να διασφαλίζει σε κάθε περίπτωση την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας όσον αφορά στην έκδοσή του, είτε όταν το ευρωπαϊκό ένταλμα στηρίζεται σε εθνική απόφαση που εκδόθηκε από δικαστή ή δικαιοδοτικό όργανο, είτε εκδόθηκε από μη δικαστική αρχή²⁹⁷.

Προβαίνοντας, ωστόσο, στην εξέταση της συγκεκριμένης περίπτωσης ενώπιόν του, συμπεραίνει ότι ναι μεν οι εισαγγελίες μετέχουν γενικώς στην απονομή της δικαιοσύνης στη Γερμανία και επομένως πληρούται το πρώτο κριτήριο, όμως τελικώς διαπιστώνει τη μη συνδρομή της προϋπόθεσης της ανεξαρτησίας των εισαγγελικών αρχών από την εκτελεστική εξουσία, λόγω της ιεραρχικής δομής στην οποία ο Υπουργός Δικαιοσύνης έχει εποπτικές και διευθυντικές αρμοδιότητες παροχής οδηγιών στους ιεραρχικά υφισταμένους του, όπως εν προκειμένω οι εισαγγελείς, χωρίς να δίνεται η δυνατότητα στους τελευταίους να απέχουν, παρά την αρχή της νομιμότητας που ισχύει στο εθνικό γερμανικό δίκαιο²⁹⁸. Κατά συνέπεια, αυτή η έλλειψη ανεξαρτησίας κατά την άσκηση των καθηκόντων τους ενέχει τον κίνδυνο να επηρεάζει την κρίση τους κατά την έκδοση της απόφασης εντάλματος σύλληψης και για το λόγο αυτό το Δικαστήριο έκρινε πως η εισαγγελία δεν μπορεί να υπαχθεί στην έννοια της «ανεξάρτητης δικαστικής αρχής»²⁹⁹. Πρέπει δε να τονιστεί ότι κρίσιμη για το δικαστήριο είναι η δυνατότητα επιρροής σε συνάρτηση με το γενικό τρόπο λειτουργίας του δικαιοδοτικού συστήματος και όχι αν *in concreto* στην ενώπιόν του περίπτωση υπήρξε πράγματι επηρεασμός κατά τη διαμόρφωση της δικανικής πεποίθησης³⁰⁰.

²⁹⁵ Βλ. απόφ. ΟΓ και ΠΙ, ό.π., σκ. 67-69.

²⁹⁶ Βλ. απόφ. ΟΓ και ΠΙ, ό.π., σκ. 71-74.

²⁹⁷ Βλ. απόφ. ΟΓ και ΠΙ, ό.π., σκ. 71.

²⁹⁸ Βλ. απόφ. ΟΓ και ΠΙ, ό.π., σκ. 81.

²⁹⁹ Βλ. απόφ. ΟΓ και ΠΙ, ό.π., σκ. 88.

³⁰⁰ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το Δικαστήριο δεν υιοθετεί την άποψη του Γενικού Εισαγγελέα, ο οποίος στις προτάσεις του εκτιμά ότι μια εισαγγελική αρχή, ακόμα και αν δύναται να εκδίδει εθνικό ένταλμα σύλληψης, δεν μπορεί γενικά να εκδίδει ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, βλ. απόψεις Γενικού Εισαγγελέα στην απόφ. ΟΓ και ΠΙ, ό.π., σκ. 51.

Αντιθέτως, στην υπόθεση Minister for Justice and Equality v. PF (C-509/18) σχετικά με ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης που εκδόθηκε από εισαγγελική αρχή της Λιθουανίας, μέσω της ίδιας ως άνω συλλογιστικής, το Δικαστήριο έκρινε ότι εν προκειμένω η ανεξαρτησία της εισαγγελικής αρχής εξασφαλιζόταν από την οργάνωση και εσωτερική δομή του εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος. Συγκεκριμένα, στη Λιθουανία, αρμόδιος για την έκδοση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης είναι ο γενικός εισαγγελέας της Λιθουανίας, ο οποίος ενεργεί κατόπιν αίτησης του εισαγγελέα που έχει επιληφθεί της υπόθεσης στην οποία ζητείται η παράδοση του εκζητουμένου. Ο γενικός εισαγγελέας ελέγχει αν πληρούνται οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την έκδοση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και, ειδικότερα, αν υφίσταται εκτελεστή δικαστική απόφαση κράτησης η οποία πρέπει, δυνάμει του λιθουανικού δικαίου, να έχει εκδοθεί από ανακριτή ή δικαστήριο που διενεργεί ανάκριση³⁰¹. Το Δικαστήριο κρίνει συμβατή με το ενωσιακό δίκαιο την έκδοση απόφασης εντάλματος σύλληψης από τον γενικό εισαγγελέα της Λιθουανίας, αφού πληρούνται τόσο η προϋπόθεση της έκδοσής της από δικαστική αρχή, όσο και η ανεξαρτησία της τελευταίας.

6. Συνολικές παρατηρήσεις:

Στις υποθέσεις στις οποίες το Δικαστήριο της Ένωσης ασχολήθηκε με τις αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης κατά την εκτέλεση αποφάσεων ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, κλήθηκε να εξετάσει το ζήτημα της ανεξαρτησίας των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων επ' αφορμή της εκτέλεσης απόφασης. Το ζήτημα της ανεξαρτησίας, δηλαδή, δεν τέθηκε ευθέως ενώπιον του Δικαστηρίου, όπως στις περιπτώσεις στις οποίες η Επιτροπή προσέφυγε κατά των κρατών-μελών λόγω αλλαγών στον τρόπο οργάνωσης της δικαιοσύνης, για παραβίαση της υποχρέωσής τους περί διαφύλαξης της δικαστικής ανεξαρτησίας³⁰² ή κράτος-μέλος υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα σχετικά με το κατά πόσον επηρεάζεται η ανεξαρτησία των δικαστών από νομοθετικές επεμβάσεις στον τρόπο αμοιβής τους³⁰³, αλλά εκκίνησε από την ανάγκη εκτέλεσης απόφασης, η οποία πρέπει να είναι σύμφωνη με την αρχή του κράτους δικαίου και της δικαστικής ανεξαρτησίας. Το Δικαστήριο αναπτύσσει τη νομολογία του επί της λειτουργίας του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης, στον οποίο επικρατεί η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, η οποία όμως

³⁰¹ Το ΔΕΕ διαβεβαιώθηκε ότι «ο γενικός εισαγγελέας της Λιθουανίας έχει το νομικό καθεστώς του εισαγγελέα, χαίρει της ανεξαρτησίας αυτής, η οποία του παρέχει τη δυνατότητα να ενεργεί χωρίς καμία εξωτερική επιρροή, ιδίως εκ μέρους της εκτελεστικής εξουσίας, κατά την άσκηση των καθηκόντων του, και ειδικότερα όταν αποφασίζει (...) να εκδώσει ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης στο πλαίσιο ποινικής διώξεως. Βάσει των διατάξεων αυτών, ο εν λόγω εισαγγελέας οφείλει να μεριμνά και για τον σεβασμό των δικαιωμάτων των θιγόμενων προσώπων», βλ. απόφ. ΔΕΕ της 27.05.2019, υπόθ. C-509/18, Minister for Justice and Equality v PF, ECLI:EU:C:2019:457, σκ. 54-55.

³⁰² Βλ. μεταξύ άλλων απόφ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ό.π., απόφ. Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ό.π.

³⁰³ Βλ. μεταξύ άλλων απόφ. Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ό.π., απόφ. Carlos Escrivano Vindel, ό.π.

σε καμία περίπτωση δεν είναι «τυφλή»³⁰⁴ και απόλυτη, αλλά πάντοτε επιδιώκεται η ισόρροπη σχέση μεταξύ της ελεύθερης κυκλοφορίας των δικαστικών αποφάσεων εντός του ευρωπαϊκού χώρου αφενός και του πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, και ιδίως του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, αφετέρου. Το ΔΕΕ μέσω της ανωτέρω αναφερθείσας νομολογίας του προβαίνει στην αποσαφήνιση της έννοιας της δικαστικής ανεξαρτησίας, προσδίδοντάς της αυτόνομο -σε σχέση με τις εθνικές έννομες τάξεις- περιεχόμενο, αναγνωρίζει τη δυνατότητα έκδοσης ευρωπαϊκού εντάλματος και από όργανα που δεν αποτελούν δικαστήρια -και συνεπώς οι εισαγγελικές αρχές μπορούν καταρχήν να το εκδίδουν-, αλλά οριοθετεί αυστηρά τις προϋποθέσεις δικαστικής ανεξαρτησίας των εκδιδουσών δικαστικών αρχών³⁰⁵. Μέσω της νομολογίας του, το ΔΕΕ εισάγει κατ' ουσίαν υποχρέωση προηγούμενου ελέγχου από πλευράς των αρχών που επιλαμβάνονται της εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, προκειμένου να βεβαιώνεται η συμφωνία της διαδικασίας έκδοσής του με το ενωσιακό δίκαιο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη τούτη αποτυπώνει μια προσπάθεια συγκέντρωσης κάποιων κομβικών αποφάσεων του Δικαστηρίου της Ένωσης για το ζήτημα της δικαστικής ανεξαρτησίας, προκειμένου να καταστεί δυνατή η παρακολούθηση της εξέλιξης της νομολογίας μέσα στο χρόνο. Ταυτόχρονα, παρατίθεται ενδεικτικά η θέση που έχει λάβει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ώστε να αναδειχθούν ομοιότητες αλλά και διαφορές στον τρόπο προσέγγισης των δυο δικαστηρίων. Παράλληλα, γίνεται μια καταγραφή των βασικών υποχρεώσεων που θέτει μέσω της νομολογίας του το Δικαστήριο της Ένωσης στα κράτη-μέλη συνολικά, όπως η υποχρέωση ανεξαρτησίας ουσιαστικά κάθε εθνικού δικαστηρίου και η απαίτηση προηγούμενου ελέγχου από το κράτος που καλείται να εκτελέσει ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης. Τα τελευταία χρόνια τα δύο ευρωπαϊκά δικαστήρια προσεγγίζουν το ζήτημα περισσότερο ως γενική αρχή και λιγότερο ως δικαίωμα: κατά τούτο, η συστηματική προσέγγιση των βασικών αποφάσεων και των υποχρεώσεων που τίθενται μέσω αυτών, συμβάλλει στο σχηματισμό μιας συνολικότερης εικόνας επί ενός θέματος, για το οποίο η νομολογία βρίσκεται ακόμα υπό διαμόρφωση.

Έτσι, η δικαστική ανεξαρτησία αποτελεί, τόσο σύμφωνα με το Δικαστήριο της Ένωσης, όσο και με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, θεμέλιο λίθο της δημοκρατικής κοινωνίας και προϋπόθεση του κράτους δικαίου, από κοινού με άλλες απαιτήσεις, όπως η εύλογη

³⁰⁴ Βλ. Lenaerts, K., *La vie après l'avis...*, ό.π., Burchett, ό.π.

³⁰⁵ Βλ. Burchett, ό.π.

διάρκεια της δίκης³⁰⁶ και η διασφάλιση της δυνατότητας πρόσβασης σε δικαστήριο. Η νομολογιακή δε προσέγγιση της έννοιας είναι εν πολλοίς κοινή από τα δύο ευρωπαϊκά δικαιοδοτικά όργανα. Ακριβώς λόγω του σπουδαίου ρόλου που διαδραματίζει στο πλαίσιο της κάθε εθνικής έννομης τάξης των κρατών-μελών της Ένωσης, το Δικαστήριο με την πρόσφατη νομολογία του έχει επιλέξει να ανάγει την αποτελεσματική δικαστική προστασία, πέραν από δικαίωμα που κατοχυρώνει ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, και σε πτυχή της αρχής του κράτους δικαίου που διακηρύσσεται ως αξία επί της οποίας θεμελιώνεται το ενωσιακό οικοδόμημα. Έτσι, μέσω της συνδυασμένης ερμηνείας του άρ. 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ, ειδομένης υπό το φως της διάταξης του άρ. 2 ΣΕΕ, το ΔΕΕ προέβη στη διεύρυνση του πεδίου που καταλαμβάνει η υποχρέωση διασφάλισης της ύπαρξης αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, υπερακοντίζοντας το εμπόδιο του άρ. 47 ΧΘΔΕΕ σε αναφορά με το άρ. 51 ΧΘΔΕΕ περί του πεδίου εφαρμογής του μόνο σε περιπτώσεις που τίθεται ζήτημα εφαρμογής ενωσιακού δικαίου. Με τη διάδραση των άρ. 19 ΣΕΕ και 47 ΧΘΔΕΕ -όπου το πρώτο χρησιμεύει και ως ερμηνευτικό εργαλείο του δεύτερου- αναδύεται σε θεσμικό πλαίσιο μια Ένωση πραγματικής δικαστικής προστασίας που έχει ενιαίες προδιαγραφές και εγγυήσεις³⁰⁷.

Συγκεκριμένα, το άρ. 47 ΧΘΔΕΕ προστατεύει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, ήτοι το δικαίωμα αποτελεσματικής έννομης προστασίας, το οποίο όμως ενεργοποιείται μόνο σε περίπτωση εφαρμογής ενωσιακού δικαίου. Αντιθέτως, με την πρόσφατη νομολογιακή του προσέγγιση, το ΔΕΕ απομακρύνθηκε από την έννοια του δικαιώματος και πλησίασε περισσότερο στην έννοια της γενικής αρχής του ενωσιακού δικαίου, προκειμένου να δεσμεύονται τα κράτη-μέλη στη λειτουργία του δικαιοδοτικού τους συστήματος σύμφωνα με τις απαιτήσεις του ενωσιακού δικαίου και της αρχής του κράτους δικαίου.

Από την ανωτέρω εκτεθείσα νομολογία του Δικαστηρίου της Ένωσης, όπου η δικαστική ανεξαρτησία προσεγγίζεται αφενός ως γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου και αφετέρου ως πτυχή του δικαιώματος στην αποτελεσματική δικαστική προστασία, σχηματίστηκε μια συστημική, ολοκληρωμένη προοπτική του ίδιου ζητήματος³⁰⁸, θεμελιώνοντας και εξειδικεύοντας τις υποχρεώσεις των κρατών-μελών στον τομέα της οργάνωσης της δικαιοσύνης. Η νομολογία του ΔΕΕ επί των ζητημάτων αυτών λειτούργησε συμπληρωματικά, ενώ κατέστη σαφές ότι σε μια ένωση δικαίου όπως η ΕΕ, που ανάγει σε θεμελιώδη αξία το κράτος δικαίου, δεν είναι ανεκτή η εκτέλεση από κράτος-μέλος δικαστικής απόφασης που εκδόθηκε κατά παράβαση της αξίας αυτής, υποδαυλίζοντας την αρχή

³⁰⁶ Βλ. για το ζήτημα της εύλογης διάρκειας της δίκης Δελλή, Γ. (2013), *Η διοικητική δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, ιδίως σ. 34-41 και 54-60, Σισιλιάνο, Ευρωπαϊκή...ό.π., σ. 225 επ.

³⁰⁷ Βλ. Πρεβεδούρου, ό.π.

³⁰⁸ Βλ. Covelo de Abreu, ό.π.

της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης³⁰⁹.

Η δικαστική ανεξαρτησία συνίσταται τόσο στην προσωπική-εξωτερική πτυχή, στη διασφάλιση, δηλαδή, της δικαστικής λειτουργίας από οποιαδήποτε επιρροή ή εντολή προέρχεται από όργανο των άλλων δύο εξουσιών, όσο και στη λειτουργική-εσωτερική, που αφορά τον τρόπο οργάνωσης και δόμησής της. Το Δικαστήριο δε είχε την ευκαιρία να εξετάσει το εν λόγω ζήτημα από περισσότερες οπτικές, όπως αυτήν της υπηρεσιακής κατάστασης των δικαστικών λειτουργών³¹⁰, αυτήν του καθορισμού των αποδοχών τους³¹¹ αλλά και τις αποφάσεις σχετικά με την εκτέλεση ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης³¹².

Όπως έχει επισημανθεί³¹³, η κατά τα φαινόμενα έλλειψη ανεξαρτησίας, μπορεί να κλονίσει την εμπιστοσύνη του κοινού στη δικαιοσύνη και να έχει ως συνέπεια την υποχώρηση της θεμελιώδους αρχής του κράτους δικαίου. Αντιστρόφως, η δικαστική ανεξαρτησία είναι δυνατό να απειληθεί με πλάγιο τρόπο μέσω της συνεχούς αμφισβήτησης, του χλευασμού και της υπονομευτικής κριτικής για το κύρος των δικαστικών οργάνων και των αποφάσεών τους· καταρχήν, η κριτική και ο σχολιασμός των δικαστικών αποφάσεων και του έργου εν γένει των δικαστών είναι σαφώς αποδεκτά στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας που δεν μπορεί να θέσει στο απυρόβλητο την δικαστική εξουσία³¹⁴. Ωστόσο, ζήτημα δημιουργείται όταν επιχειρείται αθέμιτος επηρεασμός των δικαστικών λειτουργών, κατά τον οποίο θίγονται τα θεμέλια της ανεξαρτησίας και κατά συνέπεια και της αμεροληψίας τους· ο κίνδυνος επηρεασμού τους, τόσο κατά την διαμόρφωση της κρίσης τους στην προκειμένη εκκρεμή ενώπιόν τους υπόθεση στην οποία αφορά η κριτική, όσο και στις επερχόμενες υποθέσεις που στο μέλλον θα κληθούν να εξετάσουν, είναι φανερός. Για το λόγο αυτό έχει διατυπωθεί η -εύλογη- άποψη ότι όταν η αμφισβήτηση προέρχεται από εκπροσώπους της εκτελεστικής εξουσίας, μπορεί να γίνει λόγος για προσπάθειες επηρεασμού και πίεσης των δικαστών και επομένως παραβίασης της αρχής της ανεξαρτησίας της τρίτης εξουσίας³¹⁵.

Ωστόσο, η άσκηση κριτικής εν γένει δεν πρέπει να γίνεται με απαξιωτικό τρόπο, προκειμένου να διαφυλάσσεται η εμπιστοσύνη των πολιτών στη δικαιοσύνη και συνεπώς η θέση της στο πλαίσιο μιας οργανωμένης δημοκρατικής κοινωνίας και του κράτους δικαίου³¹⁶. Η μη απαξιωτική και

³⁰⁹ Βλ. Covelo de Abreu, ό.π.

³¹⁰ Βλ. υποθέσεις C-619/18, *European Commission v. Republic of Poland*, ό.π., απόφ. Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ό.π.

³¹¹ Βλ. υποθέσεις απόφ. *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, ό.π., απόφ. *Carlos Escrivano Vindel*, ό.π.,

³¹² Βλ. υποθέσεις *Melloni*, ό.π., *Aranyosi και Căldăraru*, ό.π., *Generalstaatsanwaltschaft*, ό.π., *OG και PI*, ό.π., C-509/18, *PF*, ό.π.

³¹³ Βλ. Ανδρουλάκη, ό.π., σ. 4 για την «θεωρία των φαινομένων» (*théorie des apparences*)

³¹⁴ Βλ. Ανδρουλάκη, ό.π., σ. 10. Για την ίδια προβληματική, βλ. και Σκουρή, ό.π.

³¹⁵ Βλ. Ανδρουλάκη, ό.π., σ. 13.

³¹⁶ Βλ. Ανδρουλάκη, ό.π., σ. 14.

κακόβουλη κριτική πρέπει να δεσμεύει και τα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης, τα οποία συχνότατα συμβάλλουν στην απονομιμοποίηση της δικαστικής εξουσίας στην αντίληψη των πολιτών και θίγουν έτσι την αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας και του κράτους δικαίου³¹⁷.

Ειδικά όσον αφορά στις θεσμικές εγγυήσεις διασφάλισης της δικαστικής ανεξαρτησίας στη χώρα μας, βασική συνταγματική κατοχύρωση αποτελούν οι ανάλογες προς το λειτουργημά τους απολαβές (άρ. 88 παρ 2 Σ), αλλά και η λήψη αποφάσεων σχετικών με την υπηρεσιακή κατάσταση των δικαστικών λειτουργών από όργανα της δικαστικής εξουσίας (άρ. 90 Σ). Το status των δικαστών ρυθμίζεται από τον Οργανισμό Δικαστηρίων και Δικαστικών Λειτουργών³¹⁸, ενώ μάλιστα έχει κριθεί από το ΕΔΔΑ στην απόφασή του Ζολώτας κατά Ελλάδος της 30.11.2005, ότι το γεγονός ότι ο Πρόεδρος του Αρείου Πάγου επιλέγεται από την εκτελεστική εξουσία, δεν προσβάλλει από μόνο του την αρχή της ανεξαρτησίας, καθώς η άσκηση των καθηκόντων του γίνεται υπό καθεστώς πλήρους ανεξαρτησίας.

Η ιεραρχική δομή του δικαστικού σώματος στην Ελλάδα, ιδίως βάσει αρχαιότητας των λειτουργών, αλλά και η αξιολόγηση και επιθεώρησή τους, εύλογα μπορεί να προκαλέσει αμφιβολίες ως προς τη δημιουργία άτυπων σχέσεων εξάρτησης και επιρροής μεταξύ των δικαστών διαφόρων ιεραρχικών βαθμίδων· σχετικά, το ΕΔΔΑ έχει επισημάνει ότι, προκειμένου να μην κριθούν αντικειμενικά δικαιολογημένες οι αμφιβολίες του αιτούντος περί ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του εθνικού δικαστηρίου, πρέπει να διασφαλίζεται η μη επιρροή και εξάρτηση των δικαστικών λειτουργών από οποιαδήποτε εντολή συναδέλφων τους³¹⁹. Σαφώς, η υποχρέωση λογοδοσίας του δικαστή για το έργο που επιτελεί, δεν αναιρεί την ανεξαρτησία του και, όταν τελείται υπό τις κατάλληλες προϋποθέσεις³²⁰, οδηγεί στην παροχή ποιοτικής δικαστικής προστασίας.

Στο πλαίσιο ενός σύγχρονου δικαικού περιβάλλοντος, όπως αυτό του ευρωπαϊκού χώρου, είναι φανερό ότι δεν μπορεί να γίνει λόγος για απόλυτη εθνική κυριαρχία, αλλά αντιθέτως τα κράτη παραχωρούν μέρος των κυριαρχικών τους αρμοδιοτήτων σε συλλογικούς οργανισμούς ή αυτοδεσμεύονται συμβαλλόμενα σε διεθνείς συμφωνίες. Ο λεγόμενος «πολυεπίπεδος συνταγματισμός³²¹» καθιστά απαραίτητη τη συστημική προσέγγιση των νομικών ζητημάτων και το

³¹⁷ Βλ. Ανδρουλάκη, ό.π., σ. 15 και την εκεί αναφερόμενη νομολογία του ΕΔΔΑ στην υπόθ. Bédat κ. Ελβετίας, 29.03.2016, σκ. 51.

³¹⁸ Για περισσότερες λεπτομέρειες, αλλά και για μια κριτική αντιμετώπιση του ισχύοντος καθεστώτος στην Ελλάδα, βλ. Ανδρουλάκη, ό.π., σ. 5-7.

³¹⁹ Βλ. απόφ. ΕΔΔΑ της 22.03.2010, Parlon-Tkalčić κατά Κροατίας, Νο 24810/06, σκ. 91.

³²⁰ Βλ. αναλυτικότερα Ανδρουλάκη, ό.π., σ. 17.

³²¹ Βλ. Pernice, I. (2015), *Πολυεπίπεδος συνταγματισμός και η κρίση της δημοκρατίας στην Ευρώπη*, www.constitutionalism.gr - Όμιλος "Αριστόβουλος Μάνεσης". Διαθέσιμο στο <https://www.constitutionalism.gr/pernice-polyepipedos-syntagmatismos/>, [Τελευταία Πρόσβαση: 20.09.2019] όπου, στο πλαίσιο του φαινομένου του πολυεπίπεδου συνταγματισμού αναφέρεται ότι το «ευρωπαϊκό και εθνικό Συνταγματικό Δίκαιο είναι με πολλούς τρόπους

συντονισμό των κρατών σε βασικά ζητήματα των κρατικών λειτουργιών, όπως είναι ο τομέας της δικαιοσύνης. Η διασφάλιση της ύπαρξης κοινωνιών που βασίζονται επί της αρχής του κράτους δικαίου, προϋπόθεση της οποίας είναι η αποτελεσματική και ανεξάρτητη λειτουργία της δικαιοσύνης, είναι αναμφισβήτητα θεμέλιος λίθος της συνύπαρξης των κρατών.

συννυφασμένα και αλληλένδετα, αποτελούν ένα σύστημα δικαίου, μια ενότητα στην ουσία, παράγοντας, ιδανικά, μια μοναδική νομική λύση σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ**Αρθρογραφία:****Ελληνική:**

1. Αλικάκος, Π. (2019), *ΔΕΕ της 7.2.2019, C-49/18, Carlos Escribano Vindel κατά Ministerio de Justicia*, ΕλλΔνη 2/2019, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
2. Ανδρουλάκης, Β. (2018), *Ζητήματα δικαστικής ανεξαρτησίας*, www.constitutionalism.gr - Όμιλος “Αριστόβουλος Μάνεσης”. Διαθέσιμο στο <https://www.constitutionalism.gr/ζητήματα-δικαστικής-ανεξαρτησίας/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 15.09.2019]
3. Βηλαράς, Μ. (2019), *Δικαστική ανεξαρτησία και αρχές αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης στην πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, ΕυΔικ 2/2019
4. Γέροντας, Α. (2007), *Ο «εξευρωπαϊσμός» του διοικητικού δικαίου*, ΔιΔικ 3/2007, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
5. Γέροντας, Α. (2008), *Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και η παροχή έννομης προστασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (με αφορμή τις υποθέσεις C-432/05, Unibet και C-354/04, Gestoras και Segi)*, ΕφημΔΔ 5/2008, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
6. Γιαννακόπουλος, Κ. (2008), *Η υποχρέωση σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας και εφαρμογής των κανόνων της διοικητικής δικονομίας*, ΕφημΔΔ 1/2008, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
7. Γιαννακόπουλος, Κ. (2014), *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χειραφέτηση των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων από το Συμβούλιο της Επικρατείας*, ΕφημΔΔ 1/2014, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
8. Δετσαρίδης, Χ. (2009), *Ο εθνικός δικαστής ως εγγυητής της κοινοτικής νομιμότητας*, ΔιΔικ 4/2009, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
9. Καϊδατζής, Α. (2018), *Αντισυνταγματικότητα των περικοπών στις συντάξεις δικαστικών: Μισθοδικείο, συνταξιοδοτικό σύστημα και σύστημα δικαστικού ελέγχου του νόμου – Παρατηρήσεις στην απόφαση 1/2018 του Ειδ. Δικαστηρίου άρθρου 88 παρ. 2 Συντ., Αρμ 03/2018*
10. Καρδίμης, Θ. (2018), *Το 16ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ και η θεσμοθέτηση ενός άμεσου «διαλόγου των δικαστών»*, ΕλλΔνη 5/2018. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας

11. Πρεβεδούρου, Ε. (2019), *Η σχέση των άρθρων 19 ΣΕΕ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ υπό το πρίσμα της ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας*, Ευγενία Β. Πρεβεδούρου. Διαθέσιμο στο prevedourou.gr/η-σχέση-των-άρθρων-19-σεε-και-47-του-χάρτη-τω/. [Τελευταία Πρόσβαση: 23.09.2019]
12. Ράικος, Δ. (2007), *Πτυχές της λειτουργικής ανεξαρτησίας του διοικητικού δικαστή (με αφορμή την υπ' αριθ. 2077-551 CD της 1ης Μαρτίου 2007 απόφαση του Συνταγματικού Συμβουλίου της Γαλλίας)*, ΕφημΔΔ 4/2007, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
13. Ροδόπουλος, Μ. (2018), *Δικαστική ανεξαρτησία και μισθολογικές απολαβές των δικαστών: Ο εθνικός δικαστής ως γενικός δικαστής του δικαίου της Ένωσης. Εχέγγυα προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας. Όροι και προϋποθέσεις θεμιτών νομοθετικών επεμβάσεων στο ύψος των αποδοχών του στο πλαίσιο δημοσιονομικών προγραμμάτων λιτότητας*, ΕΕΕυρΔ 2/2018, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου: Θεσσαλονίκη
14. Σανσονέτης, Ν. (2018), *Πρωτόκολλο 16, Ένωση Δικαστικών Λειτουργιών του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΕΔΛ-ΣτΕ), Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο - νεότερες εξελίξεις*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
15. Σισιλιάνος, Λ. (2013), *Ο άμεσος διάλογος ΕΔΔΑ και ΣτΕ: Μια σημαντική καινοτομία*, Συμβούλιο της Επικρατείας/Νομική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
16. Σκουρή, Β. (2018), *Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης: 30 χρόνια μετά*, www.constitutionalism.gr - Όμιλος “Αριστόβουλος Μάνεσης”. Διαθέσιμο στο <https://www.constitutionalism.gr/2017-skouris-dikaiousuni/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 15.09.2019]
17. Τριανταφύλλου, (2016), *Independence of justice. Η προσωπική ανεξαρτησία των δικαιοδοτικών οργάνων και το Δικαστήριο της ΕΕ*, Τιμητικός Τόμος Νικολάου Κ. Κλαμαρή, том. 1, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας

Ξενόγλωσση:

18. Avbelj, M. (2019), *Judges depending on judges*, Verfassungsblog. Διαθέσιμο στο <https://verfassungsblog.de/judges-depending-on-judges/>. [Τελευταία πρόσβαση: 16.08.2019]

19. Burchett, J. (2019), *CJEU: European Arrest Warrants and independence of public prosecutors*, EU Law Analysis. Διαθέσιμο στο <http://eulawanalysis.blogspot.com/2019/06/cjeu-european-arrest-warrants-and.html>. [Τελευταία Πρόσβαση: 05.09.2019]
20. Covelo de Abreu, J. (2018), *LM judgment – effective judicial protection as general principle and fundamental right*, Official Blog of UNIO. Διαθέσιμο στο <https://officialblogofunio.com/2018/11/03/lm-judgment-effective-judicial-protection-as-general-principle-and-fundamental-right/>. [Τελευταία πρόσβαση: 06.09.2019]
21. Frąckowiak-Adamska, A. (2018), *Mutual trust and independence of the judiciary after the CJEU judgment in LM – new era or business as usual?* EU Law Analysis. Διαθέσιμο στο <http://eulawanalysis.blogspot.com/2018/08/mutual-trust-and-independence-of.html>. [Τελευταία Πρόσβαση: 07.09.2019]
22. Graf von Luckner, J. (2019), *German prosecutors are insufficiently independent to issue European Arrest Warrants*, European Law Blog. Διαθέσιμο στο <https://europeanlawblog.eu/2019/06/11/german-prosecutors-are-insufficiently-independent-to-issue-european-arrest-warrants/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 05.09.2019]
23. Gremmelprez, F. (2019) *Does Poland infringe the principle of effective judicial protection? Recent developments in the CJEU*, EU Law Analysis. Διαθέσιμο στο <http://eulawanalysis.blogspot.com/search?q=619>. [Τελευταία πρόσβαση: 17.08.2019]
24. Pech L. και Platon, S. (2018), *Rule of Law backsliding in the EU: The Court of Justice to the rescue? Some thoughts on the ECJ ruling in Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, EU Law Analysis. Διαθέσιμο στο <http://eulawanalysis.blogspot.com/2018/03/rule-of-law-backsliding-in-eu-court-of.html>. [Τελευταία πρόσβαση: 17.08.2019]
25. Pech, L. και Platon, S., (2019), *The beginning of the end for Poland’s so-called “judicial reforms”?* Some thought on the ECJ ruling in *Commission v. Poland (Independence of the Supreme Court case)*, EU Law Analysis. Διαθέσιμο στο <http://eulawanalysis.blogspot.com/2019/06/the-beginning-of-end-for-polands-so.html>. [Τελευταία πρόσβαση: 13.08.2019]
26. Pernice, I. (2015), *Πολυεπίπεδος συνταγματισμός και η κρίση της δημοκρατίας στην Ευρώπη*, www.constitutionalism.gr - Όμιλος “Αριστόβουλος Μάνεσης”. Διαθέσιμο στο <https://www.constitutionalism.gr/pernice-polyepipedos-syntagmatismos/>, [Τελευταία Πρόσβαση: 20.09.2019]

27. Silveira, A., (2019), *Building the ECJ puzzle on judicial independence in a Union based on the rule of law (Commission v Poland in the light of ASJP)*, Official Blog of UNIO. Διαθέσιμο στο <https://officialblogofunio.com/tag/judicial-independence/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 19.08.2019]
28. Simonelli, M. (2018), *Quod Licet Iovi non Licet Bovi. The appointment process to the Court of Justice and the reform of judiciary in Poland*, European Law Blog. Διαθέσιμο στο <https://europeanlawblog.eu/2018/11/07/quod-licet-iovi-non-licet-bovi-the-appointment-process-to-the-court-of-justice-and-the-reform-of-judiciary-in-poland/> [Τελευταία πρόσβαση: 16.08.2019]
29. Simonelli, M.A. (2019), *Thickening up judicial independence: the ECJ ruling in Commission v. Poland (C-619/18)*, European Law Blog. Διαθέσιμο στο <http://europeanlawblog.eu/2019/07/08/thickening-up-judicial-independence-the-ecj-ruling-in-commission-v-poland-c-619-18/> [Τελευταία πρόσβαση: 12.08.2019],
30. Spieker, L. (2019), *Commission v. Poland – A Stepping Stone Towards a Strong “Union of Values”*, Verfassungsblog. Διαθέσιμο στο <https://verfassungsblog.de/commission-v-poland-a-stepping-stone-towards-a-strong-union-of-values/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 19.08.2019]
31. Van Ballegooij, W. και Bárd, P. (2018), *The CJEU in the Celmer case: one step forward, two steps back from upholding the rule of law within the EU*, Verfassungsblog. Διαθέσιμο στο <https://verfassungsblog.de/the-cjeu-in-the-celmer-case-one-step-forward-two-steps-back-for-upholding-the-rule-of-law-within-the-eu/>. [Τελευταία Πρόσβαση: 06.09.2019]

Βιβλιογραφία:

Ελληνική:

1. Δελλής, Γ. (2013), *Η διοικητική δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
2. Κανελλόπουλος, Π. (2010), *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Συνθήκη της Λισσαβόνας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
3. Παπανικολάου, Κ., *Το δικαίωμα στο νόμιμο δικαστή και Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας*, στο Βλαχόπουλο, Σ. (Επιμ.) (2017), *Θεμελιώδη Δικαιώματα – Ατομικά Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 709-744

4. Σαρμάς, Ι., (2018), *Η δίκαιη ισορροπία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
5. Σαχπεκίδου, Ε. (2013), *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 2^η έκδ. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
6. Σισιλιάνος, Λ. (2013), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 187 επ.
7. Χριστιανός, Β. (2011). *Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
8. Χριστιανός, Β. (Επιμ.) (2012), *Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ – Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
9. Χριστιανός, Β. – Περάκης Μ. (2013), *Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Ξενόγλωσση:

10. Κονδύλης, Β. (2013). *Forms of Cooperation and Dialogue between National and European Judges*. Αθήνα: European Public Law Series - Bibliothèque de Droit Public Européen, σ. 89
11. Halmai, G. (2017), *The early retirement age of the hungarian judges στο EU Law Stories: Contextual and Critical Histories of European Jurisprudence*, Cambridge: Cambridge University Press,
12. Lenaerts, K. (2015), *The principle of mutual recognition in the area of freedom, security and justice*, The fourth annual Sir Jeremy Lever lecture, All Souls College, Oxford: University of Oxford,
13. Lenaerts, K. (2017), *La vie après l'avis: Exploring the principle of m.utual (yet not blind) trust*, Common Market Law Review 54, Alphen aan den Rijn, The Netherlands: Kluwer Law International,
14. Neframi, E. (2013), *Quelques réflexions sur l'article 19, paragraphe 1, alinéa 2, TUE et l'obligation de l'Etat membre d'assurer la protection juridictionnelle effective dans les domaines couverts par le droit de l'Union*, στο Boutayeb, C., *La Constitution, l'Europe et le droit - Mélanges en l'honneur de Jean-Claude Masclat*. Σορβόννη: Publications de la Sorbonne
15. Pech, L. και Scheppele K. (2017), *Illiberalism within; Rule of law backsliding in the EU*, Cambridge Yearbook of European Legal Studies, Cambridge: Centre for European Legal Studies – University of Cambridge

16. Von Danwitz, T., *The Rule of Law in Recent ECJ Jurisprudence*, Schroeder, W. (2016) *Strengthening the Rule of Law in Europe, from a common concept to mechanisms of implementation*, Portland: Hart Publishing

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)

- απόφ. ΔΕΕ της 30.06.1966, υπόθ. C-61/65, Vaassen-Goebbels κατά Beambtenfonds voor het Mijnbedrijf, ECLI:EU:C:1966:39
- απόφ. ΔΕΕ της 09.03.1978, υπόθ. C-106/77, Amministrazione delle finanze dello Stato v Simmenthal, ECLI:EU:C:1978:49
- απόφ. ΔΕΕ της 28.06.1978, υπόθ. C-70/77, Simmenthal SA v Amministrazione delle finanze dello Stato, ECLI:EU:C:1978:139
- απόφ. ΔΕΕ της 18.06.1980, υπόθ. C-138/80, Borker, ECLI:EU:C:1980:162,
- απόφ. ΔΕΕ της 13.05.1981, υπόθ. C-66/80, International Chemical Corporation κατά Amministrazione delle finanze dello Stato, ECLI:EU:C:1981:102
- απόφ. ΔΕΕ της 06.10.1981, υπόθ. C-246/80 C. Broekmeulen v Huisarts Registratie Commissie, ECLI:EU:C:1981:218
- απόφ. ΔΕΕ της 23.03.1982, υπόθ. C-102/81, Nordsee κατά Reederei Mond, ECLI:EU:C:1982:107
- απόφ. ΔΕΕ της 06.12.1982, υπόθ. C-283/81, CILFIT κατά Υπουργείου Υγιεινής, ECLI:EU:C:1982:335
- απόφ. ΔΕΕ της 11.06.1987, υπόθ. C-14/86, Pretore di Salò v X, ECLI:EU:C:1987:275
- απόφ. ΔΕΕ της 17.10.1989, υπόθ. C-109/88, Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark κατά Dansk Arbejdsgiverforening, agissant pour Danfoss, ECLI:EU:C:1989:383
- απόφ. ΔΕΕ της 27.06.1991, υπόθ. C-348/89, Mecanarte-Metalurgica da Lagoa κατά Alfandega do Porto, ECLI:EU:C:1991:278
- απόφ. ΔΕΕ της 16.07.1992, υπόθ. C-67/91, Dirección General de Defensa de la Competencia v Asociación Española de Banca Privada and Others, ECLI:EU:C:1992:330
- απόφ. ΔΕΕ της 17.09.1997, C-54/96, Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft κατά Bundesbaugesellschaft Berlin, ECLI:EU:C:1997:413
- απόφ. ΔΕΕ της 16.10.1997, υπόθ. C-69/96, Garofalo και λοιποί κατά Ministero della Sanità and USL n° 58 di Palermo, ECLI:EU:C:1997:492

- απόφ. ΔΕΕ της 21.03.2000, υπόθ. C-110/98, Gabalfrisa SL, ECLI:EU:C:2000:145
- απόφ. ΔΕΕ της 30.11.2000, υπόθ. C-195/98, Österreichischer Gewerkschaftsbund, ECLI:EU:C:2000:655
- απόφ. ΔΕΕ της 13.05.2003, υπόθ. C-300/01, Salzmann, ECLI:EU:C:2003:283
- απόφ. ΔΕΕ της 30.09.2003, υπόθ. C-224/01, Köbler, ECLI:EU:C:2003:513
- απόφ. ΔΕΕ της 31.05.2005, υπόθ. C-53/03, Syfait and Others, ECLI:EU:C:2005:333
- απόφ. ΔΕΕ της 19.09.2006, υπόθ. C-506/04, Wilson, ECLI:EU:C:2006:587
- απόφ. ΔΕΕ της 13.03.2007, υπόθ. C-432/05, Unibet, ECLI:EU:C:2007:163,
- διάταξη ΔΕΕ της 12.02.2010, υπόθ. C-408/09, Município de Barcelos, ECLI:EU:C:2010:77
- απόφ. ΔΕΕ της 06.11.2012, υπόθ. C-286/12 Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ECLI:EU:C:2012:687
- απόφ. ΔΕΕ της 26.02.2013, υπόθ. C-617/10, Åkerberg Fransson, ECLI:EU:C:2013:105
- απόφ. ΔΕΕ της 26.02.2013, υποθ. C-399/11, Melloni, ECLI:EU:C:2013:107
- απόφ. ΔΕΕ της 08.04.2014, υπόθ. C-288/12, Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, ECLI:EU:C:2014:237
- απόφ. ΔΕΕ της 05.04.2016, συνεκδικασθείσες υποθ. C-404/15 και C-659/15, Aranyosi και Căldăraru, PPU, ECLI:EU:C:2016:198
- απόφ. ΔΕΕ της 10.11.2016, Poltorak, υπόθ. C-452/16 PPU, ECLI:EU:C:2016:858
- απόφ. ΔΕΕ της 10.11.2016, C-477/16 PPU, ECLI:EU:C:2016:861,
- απόφ. ΔΕΕ 16.05.2017, υπόθ. C-682/15, Berlioz Investment Fund, ECLI:EU:C:2017:373
- απόφ. ΔΕΕ της 27.02.2018, υπόθ. C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, ECLI:EU:C:2018:117
- απόφ. ΔΕΕ της 06.03.2018, υποθ. C-284/16 Achmea, ECLI:EU:C:2018:158
- απόφ. ΔΕΕ της 25.07.2018, υπόθ. C-220/18, Generalstaatsanwaltschaft, ECLI:EU:C:2018:589,
- απόφ. ΔΕΕ της 25.07.2018, υποθ. C-216/18 PPU, Minister of Justice and Equality, ECLI:EU:C:2018:586
- απόφ. ΔΕΕ της 07.02.2019, υπόθ. C-49/18, Carlos Escribano Vindel κατά Ministerio de Justicia, ECLI:EU:C:2019:106
- απόφ. ΔΕΕ της 27.05.2019, συνεκδικασθείσες υπόθ. Minister for Justice and Equality κατά OG και PI, C-508/18 και C-82/19 PPU, ECLI:EU:C:2019:456
- απόφ. ΔΕΕ της 27.05.2019, υπόθ. C-509/18, Minister for Justice and Equality v PF, ECLI:EU:C:2019:457

- απόφ. ΔΕΕ της 24.06.2019, υπόθ. C-619/18, European Commission v. Republic of Poland, ECLI:EU:C:2019:531
- διάταξη ΔΕΕ της 07.03.2013, υπόθ. C-289/12, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κ. Ουγγαρίας, ECLI:EU:C:2013:153
- υποθ. C-192/18, European Commission v. Republic of Poland
- υποθ. C-522/18 DŚ κατά Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Jaśle,
- υποθ. C-537/18 Krajowa Rada Sądownictwa,
- υποθ. C-558/18 Miasto Łowicz,
- υποθ. C-563/18 Prokuratura Okręgowa w Płocku,
- υποθ. C-585/18 Krajowa Rada Sądownictwa,
- υποθ. C-623/18 Prokuratura Rejonowa w Słubicach,
- υποθ. C-624/18 CP
- υποθ. C-625/18 DO
- υπόθ. C-585/18 Krajowa Rada Sądownictwa

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)

- απόφ. ΕΔΔΑ της 23.06.1981, *Le Compte, Van Leuven and De Meyere κ. Βελγίου*, No 6878/75
- απόφ. ΕΔΔΑ της 26.10.1984, *Piersack κ. Βελγίου*, No 8692/79
- απόφ. ΕΔΔΑ της 24.05.1991, *Quaranta κ. Ελβετίας*, No 12744/87
- απόφ. ΕΔΔΑ της 26.02.1993, *Padovani κ. Ιταλίας*, No 13396/87
- απόφ. ΕΔΔΑ της 09.12.1994, *Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis*, No 13427/87
- απόφ. ΕΔΔΑ της 22.04.1994, *Saraiva de Carvalho κ. Πορτογαλίας*, No 15651/89
- απόφ. ΕΔΔΑ της 22.11.1995, *Bryan κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, No 19178/91
- απόφ. ΕΔΔΑ της 10.6.1996, *Pullar κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, No 22399/93
- απόφ. ΕΔΔΑ της 25.02.1997, *Findlay κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, No 22107/93
- απόφ. ΕΔΔΑ της 04.04.2000, *Academy Trading Ltd. κ. Ελλάδας*, No 30342/96
- απόφ. ΕΔΔΑ της 09.05.2000, *Sander κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, No 34129/96
- απόφ. ΕΔΔΑ της 06.06.2000, *Morel κ. Γαλλίας*, No 34130/96
- απόφ. ΕΔΔΑ της 25.07.2000, *Tierce κ.ά. κ. Σαν Μαρίνο*, συνεκδικασθείσες υποθ. No 24954/94, 24971/94 και 24972/94
- απόφ. ΕΔΔΑ της 10.05.2001, *Κύπρος κ. Τουρκίας*, No 25781/94

- απόφ. ΕΔΔΑ της 15.12.2005, *Κυπριανού κ. Κύπρου*, Νο 73797/01
- απόφ. ΕΔΔΑ της 13.09.2006, *Fedotova κ. Ρωσίας*, Νο 73225/01
- απόφ. ΕΔΔΑ της 10.04.2012, *Pohoska κ. Πολωνίας*, Νο 33530/06
- απόφ. ΕΔΔΑ της 27.05.2013, *Camilleri κ. Μάλτας*, Νο 42931/10
- απόφ. ΕΔΔΑ της 13.11.2012, *Marguš κ. Κροατίας*, Νο 4455/10
- απόφ. ΕΔΔΑ της 22.03.2010, *Parlon-Tkalčić κ. Κροατίας*, Νο 24810/06
- απόφ. ΕΔΔΑ της 23.06.2016, υπόθ. *Baka κ. Ουγγαρίας*, Νο 20261/12

Ελληνικά Δικαστήρια

- ΣτΕ 3319/2010
- ΣτΕ 3320/2010
- ΣτΕ 1361/2013
- 1/2018 Ειδ. Δικαστήριο του άρ. 88 παρ. 2 Σ